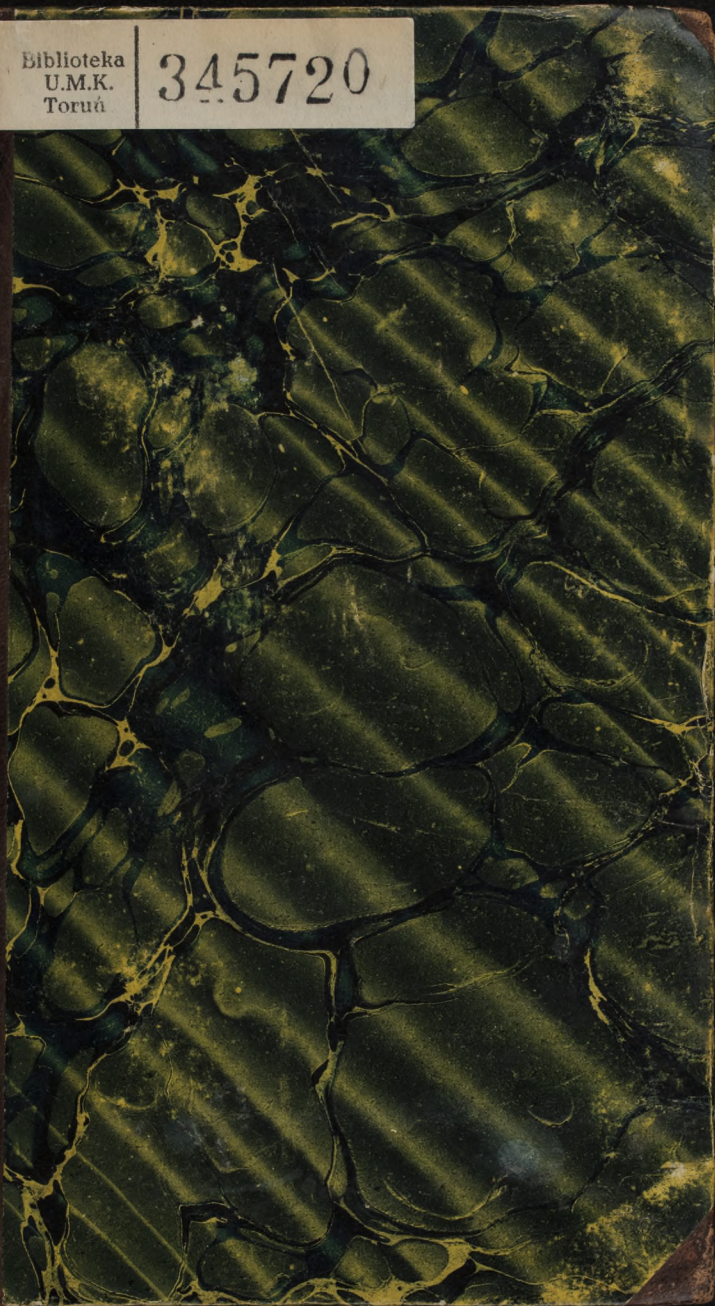

Biblioteka
U.M.K.
Toruń

345720

RS
EUGENJUSZA PRZYBYŁA

Rej. No 2768

205

RYS OGÓLNY
HISTORII POWSZECHNEJ.

W SPOSOBIE JASNYM KRÓTKIM I DOKŁADNYM

D L A

M Ł O D Z I E Ż Y

PRZEZ

JANA JERZEGO AUGUSTA GALLETTI,

PROFESSORA GYMNAZJUM W GÖTTINGENIE UŁOŻONY.

Przetłumaczony na Język Polski podług najnow-
szej edycji Niemieckiej, z dodatkiem wy-
padków aż do najnowszych czasów.

Anna Albin

EDYCJA DRUGA.

W WROCŁAWIU,
U WILHELMA BOGUMIEŁA KORNA.

1 8 2 3.

345720

12-310/63

Przedmowa Tłómacza,
do Edycji piérwszój.

Ze tłómaczenie dziełka tego początkowego nie będzie poczytane za niepotrzebne, podchlebia sobie Tłómacz, tak z przyczyny całego ułożenia iego, iak z wziętości, którą pomiędzy Uczonymi w Niemczech pozyskało. Niech służy Młodzieży Polskiej i przynosi

iey te same pożytki, co przynosi Niemieckiey. Gdy rzeczą gorsząca iest cudze dzieie lepiej wiedzieć, iak swoje własne, dodał Tłómacz zbiór krótki historyi Królestwa Polskiego, a w tym dodatku starał się naśladować JPana Galletti w opisanu dzieiów Niemieckich. Czy mu się to udało, osądzi łaskawy Czytelnik, którego uprasza, aby w wątpliwey historyi starodawnéy Sarmacyi i Słowian, a nawet i Polski samey, iezeliby inszego był zdania, nie potępiał mniemań zaraz bez dalszego prawdy dochodzenia, lecz raczey rozpatrzył się w obszerniejszych Narodu Polskiego historyach. Szczupłość zbioru nie pozwalala wywodzić dowodów, ale łatwo znajdzie ie uczoney Nauczyciel, który

Uczniom

Uczniom swoim, iak się należy, umie dawać naukę historyi.

Ze zaś dla dalszey nauki naypożyteczniejszemi są krótkie wyobrażenia o całym ogóle rzeczy dobrze w pamięci tkwiącey, tego tu dowodzić nie potrzeba, gdyż to każdemu iest wiadomo. Wszakże kiedy dusza niby rozporządzi sobie miejscowy dla pamięci w umyśle nieiakiś rozkład, łatwo w nim iakoby w przegródkach iakich zachowuje to, co pamiętać zamysła. Do znaiomych rzeczy ogólnych przyczepiają i przywiązują się nieiakoś nieznaime szczególne. Niech niktogo nie obraża to materyalne porównanie niematerjalnego duszy ludzkiey pojęcia i działania. Podobieństwa skąd inąd trudno było

wziąć,

wziąć, iak z miejscowości, a kto w nauce iakieykolwiek bądź, nie nabędzie systematycznego ogółu wyobrażenia, ten nigdy nie dóydzie do doskonalszey umiejętności, ani do iasnego szczegółów rozpoznania. Może nawet i wiele wiedzieć i znać, ale co się tylko wie i zna wrywkami, nigdy uczoną wiadomością byź nie może.

Przedmowa Tłómacza

do Edycyi drugiéy.

Po rosprzedaniu Edycyi piérwszéy dziełka tego postanowił Wydawca postarać się natychmiast o Wydanie drugie, uprzejmym oklaskiem i powszechném uięty wzięciem, iakie, krótki ten Rys Historji Powszech-

néy

néy pozyskał. Lecz ponieważ od roku 1806, w którym pierwsza Edycya tego dziełka wysła wielkie zasły odmiany w politycznym Świecie, starał się przeto usilnie ażeby osnowę rzeczy do naynowszych doprowadzić można czasów w sposobie iasnym i Dokładnym. Wykonanie przedsięwzięcia tego zdał Tłómaczowi, który pragnąc ile możności zadosyć żądaniu iego uczynić, dopełnił osnowy materyi aż do czasów terażnieyszych. Publiczność łaskawa osądzić raczy czy zamierzonego doszedł celu. Jeżeli, co do czasów naynowszych, obszerniéy, a może (powie ktoś!) rozwlekley rzecz całą wyluszczył, podchlebia sobie iż zamiast prędkiego potępienia unie-

winnienie w tém otrzyma, a tych osobliwie, którzy pomnąć raczą, iż gdy świeże czyny naybardziej ciekawość zaostrzaią młodzieży, przeto tém dokładniejszy i wierniejszy Rys Zdarzeń tych wszystkich wystawić im potrzeba o których codziennie slysząc rozmawiających; ażeby tym sposobem nie na cudzey tylko przestawali powieści, lecz sami się o istotney przekonywali prawdzie.

Wreszcie czy Tłómacz przewinił czy zgrzeszył, tego nie wie, o tém tylko zupełnie iest przekonany, iż kto się o

dogo-

dogodzenie potrzebie Współbraci swych
stara, uczynek Miłości Bliźniego wypel-
nia, a zatem bardziey wart pochwały niż
nagany!

I. Dzieie Rodzaju Ludzkiego
w ogólności.

Piérwsza epoka.

Od Adama do Moyżesza 2400 lat.

1. Ziemia siedlisko Rodzaju ludzkiego dopiero może sześć tysięcy lat temu, iak pozyskała teraznieyszą na powierzchni swoiey postać.

Ziemia iest planetą okrągłym prawie na kształt kuli i obraca się około słońca. Trzy części na powierzchni ziemi woda okrywa, a z teyże wody wznosi się ląd stały na wzór wysep, a te wyspy, prawdę mówiąc, są ogromne gór ciągłych pasma czyli grzbiety, które się nad wodę podnoszą.

Postać takową ziemia nie zawsze miała. Część lądu teraznieyszego było korytem morza.

Ogniem

Lat 4000
przed
narodze-
niem
Chrystu-
sa.

Ogniem podziemnym, trzęsieniem *ziemi, wylewami wód, powierzchnia ziemna nieraz odmieniała swą postać. Główniejsza takowa odmiana stała się może przed sześćcią tysiącami lat.

2. Ludzie na ziemi mieszkający i rozproszeni, pochodzą podług wszelkiego podobieństwa od dwójga iednych Rodziców.

Adam i Ewa, Rodzice nasi mieszkali w krajnie ciepłej i przyjemney, gdzie drzewa w każdej porze roku podawały im świeże na pokarm owoce. Mieszkali słowem iednym w Raiu.

Życie proste bez wykwintów sprawiało to, iż bardzo długo żyli.

Gdy się plemię Adama rozmnażało, powoli Ludzie rozszerzali się na wszystkie strony świata. Im więcej narodziło się Ludzi, tym więcej namnożyło się potrzeb. Zaspokaiać te potrzeby uczyła raz bieda i konieczność; drugi raz przypadek. Piorun zapalił na przykład drzewo, tu i owdzie paliła się nafta albo tłustość ziemna, a to da-
ło

ło pochóp do poznania ognia. Zwolna zaczął Lud używać ognia do pieczywa, do kuchni, do ofiar.

Gdzie indziej leżał kruszec w ogniu, zatém się i roztopił, a to dało powód do sztuki topienia kruszców.

Ludzie po czasie niejakim przyszli do krajów zimniejszych. Ciało ich potrzebowało odzieży. Liście, skóry i kożuchy służyły im na przyodziewek, a żeby zaś ochronić się od dęszców i wichrów, kryli się Ludzie po iaskiniach i pod drzewami, w gęste liście wybuałemi. Pod témiż późnieny wystawiali sobie szałaszy albo chaty z gałęzi młodocianych, z drzewek młodych.

Wnet wypadła okoliczność, że Człowiek musiał walczyć przeciw zwierzętom drapieżnym. Ułamana gałąź, drzewko młode lub kiy prosty służyły, mu na obronę iaką taką. W następnym czasie opatrzone kiy ostrym kruszeczka kawalkiem, czyli żeleźcem. Takim sposobem zrobiono dzidę czyli włócznię. Jeżeli dzida była tak małą i lekką, że nią można było ciskać na zwierza dzikiego, nazwano ją pociskiem, a jeżeli pocisk wypuszczano z łuku, to strzałą. Czasem ktoś kamieniem zręcznie się obronił, a tak
zrobiono

zrobiono procę. Utworzono więc broń rozmaitą przeciw zwierzętom, a ztąd powstało polowanie.

Niektóre zwierzęta, iako krowy, owce, kozy, wielbłądy daią się oswoić. Z tych więc Ludzie zgromadzili sobie stada i trzody. Potém nauczyli się robić séra i masła: a gdy zrazu wszędzie mieysca było dosyć, koczowali wszędzie podług upodobania, mieszkając raz tu, drugi raz gdzie indziey.

Wnet dostali się Ludzie do krain, w których rośnie, winorośl i zboże, dziko. Tu z winna gron nauczyli się wyciskać na napóy sok przyjemny, a z zboża wytlukiwać ziarnka na pokarm. Z początku ziarna iedli surowo; dopiero potém przyszło im na myśl tłuc ie w stępach albo rozcierać kamieńmi Tym sposobem zrobiła się mąka, z mąki można było lemieszkę robić, placki piec i. t. d.

Na reszcie tyle się Ludzi w krainie iakiey namnożyło, że iuż nie mogli koczować podług upodobania. Uprawa roli, założenie winnic wskrzesiły myśl w nich aby gruntu na którym osiedli iuż więcey nie porzucac. Tu dopiero nastaly siedliska trwałe. Budowała sobie zatém chałupy familia niektóra
wciąż

wciąż iednę przy drugiej, a tak powstały wioseczki malenkie, od iednego plemienia zamieszkane.

Im bliżey w sąsiedztwie Ludzie mieszkali, tém łatwiey zachodziły między niemi sprzeczki i spory. Już Kain zabił Brata Abela (Abla). Zjawili się wnet Ludzie silni z przyrodzenia lub z związków z innymi, którzy współziomków do niewoli przymuszali. Już Adam i Ewa stracili niewinność, iak to wyraża Moyżesz, pisząc o upadku Rodziców naszych pierwszych.

3. Część wielka Ludu pierwiastkowego zginęła przez potop, ale ziemia zaludnioną została na nowo przez Potomstwo Noëgo.

R. 3530.
przed
N. P.

Potop podług wszelkiego podobieństwa tylko przednią czyli południowo-zachodnią załął Azyą. Z Mieszkańców teyże strony świata uratował się ieden Noë z plemieniem swoim na okręcie czyli w korabiu, w którym i wiele zwierząt przytułek swój znalazło. Synowie Noëge byli: Som, Ham i Jafet. Noë sam zaszczepił znowu winorośl, i nowy Lud w krótce tak był rozumnym, iak przeszły.

4. Rodzay ludzki zaczął się potrosze oświecać.

Jeszcze przed potopem Ludzie różnić się zaczęli co raz bardziey w składzie ciała swego, w sposobie życia, w mowie, i. t. d., a to w tey mierze, im więcey się od siebie oddalali, a przeto stawali się powoli do siebie coraz niepodobniészemi. Z tey przyczyny Ludzie teraz mają kolor i skład twarzy rozmaity; mówią różnymi ięzyki, i żyją rozlicznymi obyczaiami. Początek różności ięzyków wywodzi Pismo Święte od wieży Babilońskiej.

Późniey Ludzie nauczyli się myśli swoje malować czyli rysować, albo wynaleźli pismo. Przed tym wynalazkiem musieli umieć iuż postać różnych rzeczy tworzyć aż do rozeznania w nich podobieństwa.

Na początku zapewne z gliny robiono postaci Człowieka lub Zwierzęcia, a to dało pochóp do lepienia wzorów; wnet przylepiano te wzory do ścian, a tak udziałano sztukę *barelief*. Potém kreślono obwód na ścianie i mazano go ukłą, a tak powstało malarstwo. Może też cień ludzka iuż pierwey do tego wynalazku kogo doprowadziła:

Wtedy dopiero przyszło Ludziom do głowy: myśli i dzieie malować. Malowanie takowe było pismo przez obrazy. Bardzo długo tak pisano, i czasu nie mało upłynęło, aż tego dostrzeżono: iż z głosek każda, z których słowa się składają, może mieć znak swój szczególny. Z tego wynalazku utworzyło się terazniejsze pismo nasze.

Sposobność robienia posągów i obrazów zrodziła bałwochwalstwo. Ludzie mniemali bowiem, że istoty żyjące lecz daleko móżniejsze od nich, w reszcie do nich podobne osoby sprawują wszelkie zjawienia czyli widziadła w przyrodzeniu, iako to pioruny, błyskawice, pożary, wichry; tudzież, że takowe rządzą słońcem, księżycem i. t. d. Istności takowe niewidzialne wzniecały w Ludziach strach, z obawy i z wdzięczności czasem palili im zatem ofiary i obracali do nich swe modły.

Ztąd uroiono sobie wielu Bogów, a dla nich rozmaite ofiary dla ubłagania ich albo dla pozyskania ich łaski. Rozum powoli wiódł do wiary w iednego tylko Boga Stwórcy i Opiekuna całego świata. Większa część Ludzi iednak obstawała przy wielobóstwie, a Bogów swoich tym końcem usiłowała

wyo-

wyobrażać przez rozmaite bałwany. Tak powstały religie i nabożeństwa, a za sobą konieczność xięży utworzyły.

5. Uobyczaienie Rodzaju Ludzkiego partę było przez towarzystwa czyli społeczeństwa większe, to iest przez państwa i rządy.

Spoczeństwa Ludzkie składały się początkowo z rodzeństwa (familia). Rodzeństwa przemieniały się na pokolenia, a te na ludy. Zrazu wszyscy Gospodarze iako Głowy i Naczelnicy rodzeństwa wchodzili do uczestnictwa obrad o dobro całego Ludu. To było gminowładztwo (demokratia). Następnie niektórzy Naczelnicy a to możniejsi wyłączyli innych od obrad, to nazwano Moźnowładztwem (arystokratią). Na ostatku jeden Naczelnik, (nayećściey Wodz Zgrai Myśliwczey) podstępem lub gwałtem ogarnął wszystkich pod moc swoją i zniewolił ich do posłuszeństwa.

Jako Samowładzca czyli Monarcha rozkazywał on odtąd wszystkim; a kiedy tak zarządzone Ludy granieżyły z sobą, nayećściey

ściey przyszło do sprzeczki, a potem do bitwy. Zwycięzoną stronę albo wcielono do zwyciężkicy, albo przymuszono do niewoli. Taką rzeczą pokolenia i ludy niektóre co raz bardziej wzrastały i powiększały się. Tak wojny, Woiownicy i Zwycięzcy nastali.

Chęć podbiiania drugich pokazała się najwięcej wtedy, gdy Lądzie siedliska sobie obrali stałe. Pierwsze Państwa Narodu Ludzkiego częstym podlegały odmianom. Częstokroć też więcej nie miały obszerności, iak teraz Hrabstwo albo Powiat iaki malenki. Naydawniejsze są Babilon, Assyria i Egipt. Z wielu Państw drobniejszych powstawały czasem Państwa obszernejsze.

6. Im bardziej Państwa wzrastały, tym więcej krzewiły się nauki i kunszta między Obywatelami.

Nikczemne chaty obracały się w kamienice, domy, pałace wspaniałe. Babilon i Ninewa Miasta były precudowne. Egipcyanie zbudowali labinynt, wystawili piramidy i obeliski.

Babilończyki i Egipcyanie mieli naywiększą sposobność do uważania gwiazd i nieba z przyczyny rozległych płaszczyn w swym kraiu, a tak więc astronomią czyli naukę gwiazdarską wynaleźli.

Mieszkańcy na pobrażach nadmorskich zaczęli trudnić się żegluga. Drzewo pływające może dało im pochóp do tego, że się na wodę sami na nim odważyli. Z drzewa zrobiono czołno, a z czołna statek, łóżkę, okręt. Wioseł używać ryby nauczyły, robiąc swemi pletwy w pływaniu.

Fenicyanie, których celnieysze Miasta były Tyrus i Sydon, naypiérwsi na Morzu Śródziemném żeglowali. Dla handlu pływali w różne kraie, robili rozmaite bławaty i sukna, farbowali takowe purpurą, robili szkło. Za te towary zamieniali insze czasem; kiedy indziej zaś, niepotrzebując ofiarowanych towarów, które sami mieli, nie przyjmowali za swoje nic innego, oprócz kruszców bogatych, iako to złoto, srebro. Po trosze zaczęto stosunek wynadywać między złotem, srebrem, miedzią i innym towarem. Wążono złoto lub inne kruszce. Postrzeżono w tém, że można fałszować kruszce.

Kupcy zaczęli przyciskać nań stępel swój.
Następnie Rządzący Narodów i Państw
przywłaszczyli sobie to prawo. Stęplowa-
no okrągłe kruszca kawałki. Ztąd powsta-
ły pieniądze, moneta.

Kupcy uznali mieć dla siebie potrzebę poro-
wnania przychodu i wychodu. To po-
wiodło ich do liczby, liczba do rachunków,
a do tych użyto zrazu głosek pisanych czy-
li liter.

E p o k a d r u g a.

Od Moyżesza do Cyrusa 1000 lat.

I. Wiele Narodów Azji Wyższej połą- czyła Monarchia Assyryjska.

Założyciel Monarchii Assyryjskiej był Król około R. 1400.
Assyrii Ninus. On podbił Babilończyków,
Medów i inne Narody. Małżonka jego
równie piękna, iak roztropna Semiramis,
która z ubogiej Pasterza królewskiego wy-
chowanicy została Monarchinią, z miasta 900.
Ba-

Babilonu cud świata i stolicę swoją zrobiła. W pięć set lat potem Królestwo Babilońskie zakończyło się na Sardanapalu Królu, który sam się spalił z przyczyny buntu od Wodzów Woysk swoich podniesionego.

Assyrya, Babilonia i Medya odtąd znowu osobnemi stały się królestwami.

2. Między Ludami od Assyryczyków i Babilończyków podbitemi najsilniejsi prawie byli Hebrayczykowie.

Oycami Hebrayczyków byli Abraham Izaak i Jakób, ci żyli w Palestynie iako Emirowie albo Chany to iest Naczelnicy albo Xiążęta hord pasterskich. Jakób udał się z rodem swoim do Egiptu, gdzie Józef Syn iego został był pierwszym Ministrem. W przeciągu lat 400 potomstwo Jakóba (Izraelici) tak się rozmnożyło, że się z tego zrobił Naród cały. Faraonowie czyli Królowie Egipscy postępowali z tym Ludem, iako z Niewolnikami swými. Moyżesz wyrwał Lud Izraelski z niewoli w zamiarze zaprowadzenia go do Krainy Kananey-skiej

skiey. Faraon ów czas panujący nie-
 chciał Izraelitów puścić z Egiptu, aż go do
 tego różne klęski przynusiły. Izraelici
 przeszli szczęśliwi przez Morze czerwone,
 ale w tém Faraon w pogoni za nimi uto-
 nął z całym wojskiem swoim.

1500.
 przed
 N. P.

Izraelici od Moyżesza z Egiptu wyprowa-
 dzeni błąkali się lat 40 po puszczy Arabii
 skalistej. W tym czasie dostali prawa,
 rządu, religii i nabożeństwa formę. Jozue
 Następca po Moyżeszu doprowadził na
 koniec Lud Izraelski do Krainy, Kanaan,
 gdzie pogan podbił i po części wy-
 tępił.

1450.

W krainie Kanaan rządili Wielcy Kapłani
 albo Sofeci (Sędziowie) Ludem Izraelskim
 lat 400. Na reszcie obrano Króla. Saul
 był pierwszym Królem, ten pokłócił się
 tak z duchowieństwem, iż przeto szczęśli-
 wie panować nie mógł. Następca Król
 Dawid zaś rozprzestrzenił granice Państwa
 rozmaitym zdobyczą i wstawił się pieśniami
 wybornemi, które psalmami zowią. Salo-
 mon Autor różnych pism mądrością wie-
 kopomny zbudował kościół w Jerozo-
 limie, lecz na ostatku zboczył od mą-
 dre-

1070.

drości i obowiązków dobrego Rządzący
krai.

950. Roboam Salomona Syn przez nieostrożność
podał przyczynę dziesięciu pokoleniom
Izraelskiem do obrania sobie osobnego Kró-
la; a tak powstały dwa królestwa w ie-
dnym Narodzie, to jest królestwo Judy i
Izrael. Oba wpadły w niewolę Assyryjską
i Babilońską po upłynieniu wieków nie-
których. Między Królami Assyrii nayzna-
komitszym był Salmanassar, który Samaryą
stolicę królestwa Izraelskiego dobył, a Lud
z całego królestwa do Medyi zaprowadził
(720). Assyryą zaś podzielili się królowie
Babilonu i Medów. Deioces pierwszy
Król Medyi założył Miasto przecudowne
Ekbatana. Z Babilońskich Monarchów
600. najsławniejszy był Nebuchodonozor Wiel-
ki, który Jerozolimę i stary Tyr spu-
stószył.

Epoka trzecia.

Od Cyrusa do Alexandra 230 lat.

1. Wszystkie Państwa w starodawnych wiekach sławne zagarnęła Monarchia Perska.

Persya była prowincją Medyi. Cyrus Syn Wielkorządcy Medyjskiego, Wnuk Astyagesa Króla Medów zabrał Dziadowi swemu tron, zwalczył bogatego Lidy Króla Krezusa, tudzież i królestwo Babilońskie.

R. 560,
przed
N. P.

Następcy Cyrusa zawoiowali Egipt, i posunęli panowanie swoje aż do Europy.

2. Przemoc Perska pokonana była od potęgi daleko mniejszey Greków.

Grecy, od których po dziś dzień kraj ieden w Europie ma nazwisko swoje, byli zrazu Ludem dzikim i nieobyczajnym, gdyż się ieszcze korzeniami, ziołami i żołądźią żywili, a skórami niewyprawnymi i kożuchami przyodziewali. Lecz między niemi

Cu-

okolo
R. 1550.

Cudzoziemscy Przychodnie z Azji i Afryki (Cekrops, Kadmus, Danaus, Pelops, Orpheus, Ceres) rozniecili nauki, kunszta, i z częścią Bogów uobczyaenie.

470. Z początku Grecy byli na drobne państwa podzieleni. Naycelnieysze Państwa takowe były Rzeczypospolite Ateny, Lacedemon, dla których Solon i Likurg prawodawczyli. Z tymi Grekami Persowie zaszi w spory i zapasy. Cesarz Perski Xerxes z woyskiem niezliczoném wkróczył do Grecyi, ale na lichym czołnie powrócił do domu. (Wodzowie obrońcy Grecyi najsławnieysi Miltiades, Temistokles, Arystides, Cymon, Agezilaus).

Potém Grecy stali się Nauczycielami całej Europy. Mieli Poetów, Dzieciopisów, Budowniczych i Rzeźbiarzów najsławnieyszych.

Epoka czwarta.

Od Alexandra do Augusta lat 300.

1. Alexander Król Macedoński z największą pomyślnością podbił sobie Monarchią Perską.

Drobne Grecyi Rządy były niezgodnymi pomiędzy sobą. Filip Król Macedoński, Ojciec Alexandra, Sąsiad ich chytry, korzystając z tej niezgody narzucił iarżmo Macedońskie na wolne Grecyi ludy.

Jego Syn Alexander Wielki, Wychowaniec i Uczeń Arystotelesa Filozofa ruszył z wojskiem swoim bitnym choć w małej liczbie mniej okazałem do Azji przeciw Daryuszowi Monarsze Perskiemu. Poraził trzykroć woyska iego daleko liczniejszy, a tak w przeciągu lat 10 podbił nie tylko całą Monarchią Perską, lecz i część kraiów Azji za Persyą przyległych, a tym sposobem granice swoje aż do Indyi rozciągnął.

334.

324.

2. Zdobyczą Alexandra podzielili się Ministrowie i Wodzowie jego. Alexander bowiem, nie zostawił po sobie Potomka prawego. Brat przyrodny, słaby Prostack, a Syn po śmierci zrodzony Pogrobowiec z Roxany Królowey Perskiej, Niemowlę niedołęzne, dzielnie panować nie mogli.

Z tych okoliczności korzystając Ministrowie i Wodzowie rozdzielili między siebie kraje podbite. Taką rzeczą powstały Królestwa Egipt, Syria, Macedonia, których Założycielami byli Ptolomeusz, Seleukus, i Kassander,

3. Tak te, iako i inne Państwa Rzymianie zagarnęli pod władzę swoją.

745. Rzym Miasto Rzymianom imię nadające zbudował Romulus, Wnuk Królika Włoskiego Numitora. Pierwszemi Mieszkańcami byli po części Zbrodniarze i Wygnańcy, Zbiegi z Ojczyzn swoich. Po Romulusie sześć było następców po kolei. Rzymianie sprzykrzyli sobie na ostatku Królów, a ostatni nad niemi panował Tarkwiniusz Pyszny.

Miey-

Mieysce Królów zastąpili dway Konsulowie, dłużej nie panujący, nad rok ieden, gdyż co rok nowych obierano. Rzym stał się Rzeczpospolitą. Mężni i odważni Rzymianie zaś pokonywali ieden Lud Włoski po drugim (Latinów, Samnitów, Etrusków, Gallów). Wtedy miewali czasem Dyktatorów, i na obronę ludu wybrali sobie Woyских czyli Trybunów; do nich tymi czasami dostali się Cyrulicy, dachówki, pieniądze śrébrne, rzeczy u nich dawniej niesłychane.

Rzymianie nie przestali na swych zdobyczach we Włoszech, lecz oręż swój i dalej ponieśli, w kraie odległe i nawet i w inne części świata. Już w niższych Włoszech z Kartagińczykami weszli w zatargi. Kartago czyli Kartagina było Miasto na północnym Afryki brzegu, założone od Didony Fenicyańskiej Królewny.

około
R. 900.

Żegluga i Kupiectwem Kartagińczykowie zbgaceni wzbili się w znaczną potęgę, a tak nietylko w Afryce, ale i w Europie, mianowicie zaś w Hiszpanii, na Wyspach przy nadbrzeżach Hiszpańskich i Włoskich coraz bardziey rozszerzali panowanie swoje. Nieszczęściem w Sycylii z Rzymianami przyszło im do wojny, a ei nie uspokoiłi

146. kolił się prędkiej, aż po zburzeniu Kartaginy.

Rzymianie otrzymawszy zupełne zwycięstwo nad Kartagińczykami nayglówniejszymi Nieprzyjaciółmi swymi, pokonali powoli wszystkie Narody na ów czas oświecone, a mianowicie Greków między sobą niezgodnych, którzy im przeto zwycięstwo nad sobą ułatwili. Nielitościwi zaś Rzymianie zrabowali i zburzyli Korynt, Miasto Grecyi nayhandlowniejsze. Jak Rzymianie co raz więcej podbiiali kraiów, tak téż co raz bardziej powiększali państwo swoje, a przytém i bogactwa, wtedy więc nauczyli się zbytków i rozpusty. Bogacze panowania chciwi powstałi między niemi (Mariusz, Sylla,) a ci z współobywatelami czynili sobie, co im się podobało. Z początku złączyło się ich trzech (Pompeiusz, Krassus, i Cezar) aby Rzymianom panować. Na reszcie ieden panowanie całe ogarnął Cezar, lecz w krótce zabito go gwałtownie. Szczęśliwszy od niego Synowiec August zaczął rząd Cesarzów Rzymskich i z Rzeczypospolitey zrobił Monarchią.

30.

Rzymianie w naukach i kunsztach co raz bardziej brali górę. Mowa ich wykształcona, ięzyk Łaciński stał się ięzykiem Uczonych,

a Pisarze Rzymscy ieszcze dotąd w szko-
łach naszych bywają tłumaczeni, ponieważ
od Rzymian rozeszło się uobyczajenie in-
nych Narodów w Europie, tudzież i w da-
wnych wiekach prawa wszystkich niemal w
Europie Narodów terazniejszych w tym
języku są spisane, gdy własne ich języki
dzisiejsze nie miały poloru doskonałego i
pismieniami ieszcze nie były.

Epoka piąta.

Od Augusta do Klodoweusza czyli Klodo-
wika lat 500.

---

1. Pod panowaniem Augusta urodził
się Jezus Chrystus Religii Chrześcijań-
skiej Ustanowiciel.

Narody wszystkie prawie żyły dotąd w bał-
wochwalstwie. Żydzi tylko czcili Boga ie-
dynego. Między niemi zrodził się Jezus.
Życie przykładne, nauki wyborne ieszcze

R. 754.
po Zało-
żeniu M.
Rzymu.

bar-

bardziej, iak cuda iego wszelkie, okazały boskie poselstwo tegoż Dobroczyńcy Rodzaju Ludzkiego.

Nienawiść Kapłanów Żydowskich nie uspokoiła się prędzey aż Zbawiciel nasz umarł na Krzyżu. Jezus iednak iuż miał tyle Uczniów i Czciocielów swoich, że nauka iego nie zginęła, lecz i owszem po całym świecie rozeszła się. Wszelkie prześladowania i męki nie zdołały Wyznawców od niey odstraszyć, a tak mimo usiłowania Cesarzów Rzymskich, Pogan i Żydów Religia Chrześcijańska na wszystkie strony świata rozszerzoną została.

Kilku Uczniów Jezusa Chrystusa pod imieniem Ewanielistów i Apostolów do dziś dnia znanych opisali dzieie i nauki iego. Z tych opisów Nowy Testament w Greckim ięzyku złożony. A gdy księgi onegoż Chrześcijaanie różnym sposobem wykładali, wszczęły się z tey różności sekty i partye.

2. Zły rząd pod panowaniem Cesarzów Rzymskich pociągnął za sobą po trosze schyłek, a na koniec i upadek całego Państwa Rzymskiego; iednak

dnak wtedy wzrastało Chrześcianaństwo. Następcy Augusta byli albo Tyranami albo Rozpustnikami. Tiberysz — Kaligula — Klaudyusz — Nero.

68.

Cesarze późniejsi wstępowali na dostojność swoje najczęściej przez wybór i okrzyki gwardyi lub woyska. Między niemi byli niektórzy godnemi Państwa Rzymskiego Władzcami, iako to Wespazyan — Titus Jerozolimy Zburzyciel — Nerwa — Hadryan i obadway Antoninowie.

70.

Ponieważ Senat Rzymski nie chciał ustąpić Woyskom prawa swego do wolnego Cesarzów obioru, dało to pochóp do częstych i gwałtownych odmian w Rzeczypospolitey. Bywali Cesarze tacy, co tylko miesięcy, tygodni, lub dni kilka panowali. Trafiło się i to, że czasem kilku, trzech czterech i więcej było Cesarzów. Większa ich część składała się z podłych; rozwiozłych i rozrzutnych Okrutników albo Rozkoszników, którzy rządzić nie umieli.

Przecież Konstantyn Wielki przywrócił Państwu Rzymskiemu dawną powagę i siłę na czas nieiakis. Przeniósłszy stolicę Państwa z Rzymu do Carogrodu (Konstantynopola) na-

306.

312.

dał religii chrześcijańskiej wolność i swobodę i wziął ją pod opiekę rządową. Po nim kilku Cesarzów razem w podziale Państwa władało Cesarstwem Rzymskim dopóty, aż Teodozy Wielki znowu nie złączył całe Rzeczypospolitey Rzymskiej ciało pod berłem swoim. Lecz gdy on umierając Państwo pomiędzy dwóch Synów Arkadyusza i Honoryusza podzielił, Rzymskie Cesarstwo na zawsze na dwa rozdzieliło się Mocarstwa, to jest na Cesarstwo Wschodnie; tegoż Stolicą był Rzym; tamtegoż Carograd.

395.

3. Wnet potem waleczna Dzicz Niemców opanowała wraz z Słowianami znaczną część Państwa Rzymskiego.

Lat 100.
przed
Chrystusem
Panem.

Przodkowie Niemców składały różne drobne rzesze sobie niepodległe. Nawała takiego ludu wpadła w prowincye Rzymskie nad Dunaiem leżące i groziła samym nawet Włochom, lecz porażona od Rzymian i odparta zamiaru swego dopiąć nie mogła. Juliusz Cezar Aryowista Xiążęcia Niemieckiego z Gallii wygnał. August zaś kraie Niemcami osiadłe nad Renem i Dunaiem w prowincye Rzymskie obrócił. Jednak reszty Niemiec Rzymianie pokonać nie mogli.

57.

Dla

Dla większego odporu przeciw Rzymianom Niemieckie ludy niesforne złączyły się w znaczniejsze związki. Z tych związków powstały Narody; Szwabowie, Frankowie, Goci i inni, którzy ze wszech stron napadłszy kraje Rzymskie opanowali z nich znaczne odrywki. Wisi Goci (Zachodni Gotowie albo Wyżsi Goci) Hiszpanią opanowali. Frankowie w Gallii osiedli i nadali iey imię Francya. Anglia, niegdysz Brytania, zwana, stała się łupem Anglów, Sasów i Iutów. Cesarstwu Rzymskiemu ostatni cios zadał Odoacer Hetman woysk Niemieckich i Słowiańskich w służbie Rzymskiej będących. około R. 400. 476.

O sto lat wcześnief Hunnów Naród straszny wkroczył do Europy, a to wkroczenie nie jeden Lud Niemiecki przymusiło usunąć się daley ku Zachodowi. Attila Hunnów Monarcha potężny z niezliczonym ludu tłumem ciągnął naywprzód do Francyi, a potém do Włoch. Z Francyi wróciła go kłeska, z Włoch zaś prozby i złoto. Cofnął się nazad, a tu początek Wenecyi. 450.

O Słowianach ciemne lubo niewątpliwe w tym wieku są ślady między Gotami i Hunnami.

E p o k a   s z ó s t a .

Od Klodowika aż do Karola Wielkiego
300 lat.

---

1. Państwa od Niemców założone po większej części stają się Frankom podległemi.

486. Klodowik, Xiążę Franków zagarnął resztę krajów Rzymskich we Francyi pod moc swoją, a potem władzę i potęgę Franków w Niemczech samych rozszerzył. Religiiia Chrześcijańska służyła mu za pozór, pod którym podbił i zgładzał innych Xiążąt Francuskich. Takim sposobem utworzyła się Monarchia Franków.

493.
568. Następcy Klodowika rozpościerali potęgę swoją co raz daley tak w Niemczech iak we Francyi. Lecz we Włoszech zabronić tego nie mogli, iż tam naprzód Ostrogoci (Goci Wschodni, albo podług inszych na Ostrowach mieszkający) pod przewodnictwem Króla Teodoryka, a później Longobardowie pod dowództwem Alboina osiedli.

2. Tak

2. Tak Frankowie, iak i inne Narody Niemieckie znaleźli w Arabach odpór i wielkich swych Przeciwników i przyszło z niemi do wojen krwawych.

Arabów wsławił Mahomet, ugruntowawszy nową wiarę w Mieście Mekka, z którego ustąpić Przeciwnicy byli go przymusili, lecz ta ucieczka stała się chwilą początku najsławniejszych dzieł iego. W przeciągu lat 10 Mahomet opanował całą Arabią. 622.

Po śmierci Mahometa Arabowie pod panowaniem Kalifów to iest Następców Mahometa nie tylko w Azyi, ale i w Afryce i w Europie ieden kray po drugim podbiiając, do naywyższego potęgi stopnia przyszli. A w tém szczęściu nie przestali na samych woynach, lecz po krótkim barbarzyństwie czasie zaczęli przykładać się do nauk. Od nich Europeyczykowie nawet dostali naukę gwiazdarską i igłę magnesową, od nich nauczyli się liczb nowego gatunku, i wydoskonalenia Arytmetyki. 632.

Epoka siódma.

Od Karola Wielkiego aż do wojen krzyżowych (krucyat) 300 lat.

---

1. Monarchia Franków, dawszy odpór szczęśliwy Arabom w Europie, od czasu Karola Wielkiego stała się Państwem nacyelniejszém w naszej części świata.

Następcy Klodowika częstymi podziałami i wojnami domowemi wyniszczeni, nader słabiali i watalili powagę swoją, z której na reszcie wcale się wyzuli, powierzwszy rząd państwa Marszałkom czyli Maiorom domu. Ci korzystając z niedbalstwa Królów, wkrótce stali się Panami ich losu, wsadzając ich na tron i strącając z onegoż podług upodobania. Pipin Mały także Marszałek Dworu, włożył sam na głowę swoją koronę francuską.

752.

Pipina Syn Karol Wielki zburzył królestwo Longobardów we Włoszech, podbił Sasów w Niemczech i zawoiował część Hiszpanii

i Węgier. W Rzymie przyjął tytuł Cesa- 800.
 sarski. Lecz on nie tylko był Zwycięzcą
 szczęśliwym, lecz i Rządzcą i Panem Oy-
 czyzny wyborym. Prawa dane, bacność
 na rząd; gospodarstwo, szkoły, staranie o
 język oyczysty (Niemiecki) dowodzą to
 oczywiście.

2. Państwo obszerne Karola Wielkiego rozdzieliło się na kilkoro kraiów.

Karola Wielkiego Syn Ludwik Pobożny lub 843.
 Powolny wplątał się w domowe rozterki i
 niesnaski z Synami, między których za-
 wczasem chciał państwo swoje podzielić.

Ludwik Pobożny zostawił trzech Synów, któ-
 rzy tyleż osobnych Państw utworzyli. Wło-
 chy — Niemcy, — Francya,

3. Niemcy przez czas długi miały nay- większą powagę.

Po zeyściu Karolingów to iest Potomstwa 911.
 Karola Wielkiego w Niemcech, Naród
 Niemiecki obrał sobie Królów Rodaków,
 którzy godność Cesarską, Rzymską, z Nie-
 mieckim Tronem połączyli.

Otto I. czyli Wielki poszedł z woyskiem do 951.
 Włoch, ożenił się z Wdową Króla Wło-
 skiego

961. skiego i tym sposobem Włochy z Niemcami połączył. Wnet potym dał się Papieżowi koronować na Cesarza Rzymskiego, a tak i dostojństwo Cesarsko Rzymskie do godności Królów Niemieckich przyłączył. Następcy jego dla utrzymania godności swojej Cesarskiej nie raz przymuszeni byli ciągnąć z wojskiem do Włoch, a podobno w usiłowaniu témże z tamtey strony Gór Alpeyskich, utracili nie mało powagi z tey strony onych.

4. Potęgę Państwa Niemieckiego określili dzieła Węgrów, Normanów i Słowian.

894. Węgrzy (Magiary) wyszli z Mongolii. Przez znaczny przeciąg czasu byli oni najazdami swymi naystraszniejsi Niemców Nieprzyjaciółami. Przyjęcie wiary Chrześcijańskiej i rolnictwo uobyczaiły i przywiedły ich do życia spokojnego.

Normanami zwano w Europie południowej i zachodniej wszystkich Europy północnej Mieszkańców, którzy się na łodziach po morzu tułali, a tu i owdzie wysiadłszy, kraje nadmorskie pustoszyli. Takowi Ludzie osiadali czasem nawet w krajach spu-

stoszonych. We Francyi Normandya od nich początek wzięła. Z niey późniejszemi czasy Xiążęta Normañscy do Anglii i do Włoch Niższych przenieśli się i tam Państwa założyli. (Wilhelm Zwycięzca i Rogier)

W Danii, Szwecyi i Norwegii tym czasem 826.
nowe powstały Państwa. Ansgar Mnich Benedyktyn z Klasztoru Korwey w Westfalii zaszczeplił w tych krajach Chrześcijańską wiarę.

W wschodniej Europie Słowianie górując rozradzali się na różne plemienia. Rosyianie, Polacy, Czesi, Serbi i wielu innych Narodów z nich pochodzą. Początek Słowian niepamięć wieków w ciemności zakrywa, atoli iest podobieństwo: że w dawnych Sarmatach i Wenedach, iuż Słowianie słyngli, a tak: iż iuż od wieków w wschodniej Europie koczowali, lecz nie będąc ani uobyczaionemi ani w silne narody złączonemi, wszystkim Przechodniom lub Przybylcom podlegali. Wyżey wspomnieni Gotowie i Hunnowie byli kiedyś Panami wielu Narodów Słowiańskich. Koczowanie ustawiczne czyli przenosiny z miejsca na miejsce dziczy Słowiańskiej, przybycie Założycielów osad stałych, tudzież gdy iedna
hor-

horda drugą gnębiła i wyganiała, daly pochóp do porozumienia, iakoby wcale w te-
 raźniejszych siedliskach Słowiańskich Sło-
 wian dawniej nie bywało. We środku
 wieku dziewiątego wszędzie w caley Sło-
 wiańszczyźnie powstały kraie uobyczaień-
 sze i Państwa stalsze. Morawianie i Bul-
 garowie nayspierwi przyjęli Chrześcijańską
 wiarę przez S. S. Cyryla i Methodysza
 dwóch Zakonników Greckich; a że pod
 władzą Królów Morawskich zostawała część
 Polski, więc iuż i wtedy do Polski zasły
 początki zbawienney Jezusa nauki. Czechy
 i Polska otrzymały teraz stałe Xiążąt swoich
 i Panów plemię. W Czechach bowiem
 840. Przemysław w Pradze, w Polszcze Piast w
 Kruszwicy zaczęli Narodom swoim pano-
 wać choć w pogaństwie ieszcze na ów czas
 będącym. Ruryk Normañczyk czyli Wa-
 861. rag w Nowogrodzie Wielkim w Rossyi za-
 łożył nad Słowianami Nowogrodzkimi
 państwo, które w krótce Ruś całą ogarnęło.
 Baieczne dzieiów opisy podaiaę w Słowiań-
 szczyźnie dzieie prawdziwe pod wątpliwość
 ieszcze przez czas nieiakis aż do zupełne-
 go w powszechności przyięcia wiary chrze-
 ścijańskiej, co się w Czechach stało 864 ro-
 ku, w Polszcze R. 965. pod prawnukiem
 Pia-

Piasta Mieczysławem I. w Rossyi pod Włodzimierzem (Wołodymirem) Wielkim Roku 988.

5. Potęga ościennych Mocarstw nie czyniła tyle zawał Cesarzom Niemieckim, iak powaga Papieżów.

Poprzednicy Papieżów ówczesnych tylko w Rzymie mieli władzę duchowną, w szczególności określoną, lecz iako Biskupi stolicy świata pod Rzymskimi Cesarzami iuż wielkiey nabyli powagi i wszędzie po całym świecie u Chrześcian przyznawano im nieiakieś pierwszeństwo. Pipin Król Francuzki, ratując Rzym od napaści Longobardów za wezwaniem Papieżkiem darował Papieżowi część kraiu, co początkiem było do terażniejszego Stanu Kościelnego. Jako Biskupi Stolicy świata, na mocy wyroków niektórych pisma świętego Papieże nie tylko utrzymywali pierwszeństwo przed innymi Biskupami, lecz z razu nieiakąś władzę nad onemiż, wnet i nad samymi Królami i Cesarzami usiłowali sobie przywłaszczyć. Z przyczyny tey władzy rościli sobie Papieże prawo kłatwę rzucać na tych Xiążąt, Królów i Cesarzów, którzy im się sprzeciwiali.

753.

Wszę-

1077. Wszelako żaden Papież w żądaniach swoich nie zapędził się tak daleko, iak Grzegorz VII. Ten bowiem nie tylko zapozwał Cesarza Henryka IV. do sądów swoich, lecz korzystając z niezgody między Cesarzem i Saskimi Xiążętami wszczętey, przymusił go do przeprosin haniebnych w Mieście Kannossa. Odtąd żadne Państwo w Europie nie zostało w nienaruszoney spokojności, lecz powaga Papieżów i Duchowieństwa wszędzie wstrzęsła berła i trony. Bolesław Śmiały Król Polski doznał dwa lata później skutków przemocy duchowieństwa w utracie korony za zbrodnię swoją w zabiciu S. Stanisława popełnioną; a Polska, która za Dziada iego Bolesława I. Chrobrego wszystkim Sąsiadom była straszna, postradawszy godności królewskiej, schylać się zaczęła do rządu możnowładnego i podzielnego między kilką Xiążętami.

Do rozszerzenia władzy Papiezkiej naywięcej przyczyniły się Zakony. Mnich (monachus) znaczy Człowieka w samotności żyjącego z zamiarem, aby iedynie tylko nabożeństwu życie swoje poświęcał. Tacy byli Pustelnicy naypierwsi w Egipcie. Wnet kilku ich zebralo się pod władzą obranego Naczelnika (Opata) do iednego domu sa-

motnego. Ztąd powstały klasztory, a przy społeczeństwie większym reguły czyli zakony rozmaite. Gdy Niewiasty Męszczyzn naśladowały, więc ztąd wzięły początek Zakonnice, Mniszki, Klasztory Panińskie. Przełożeni Klasztorów męskich: Opaci, Przeorowie, Gwardyanie i. t. d. Panińskich: Xienie, Przeorysze, Gwardyanki, Pauny Starsze.

Zakony za rozpostrzeniem władzy papieżkiej dzielną okazały czynność; przy klasztorach swoich szkoły otworzywszy, one iedyne dostarczały Królom i Xiążętom Pisarzów, Kanclerzów i Radę przyboczną. A gdy z upadkiem Państwa Rzymskiego nauki w przepaści grubey ciemnoty dzikich hord Niemieckich prawie zatoneły, klasztory mianowicie Benedyktynów i Cystersów konaiące nauk światło od zgaśnięcia uchowały. Tudzież nie iedną puszcze w uprawne grunta obfite zamieniły. Wiek terażniejszy mniey o tém zapominać powinienby, co im dawne lata były winne.

Epoka Ósma.

Od Krucyat aż do Kolumba 400 lat.

---

1. Krucyaty do pomnożenia i wzrostu potęgi Papieżkiej nie mniej się przyłożyły, iak zakony, lecz i one równie do oświaty Europeycków nie mało wpływu miały.

Chrześcianie zawsze rozumieli, iż nabożeństwa nigdzie lepiej i gorliwiej odprawiać nie mogą, iak w tych mieyscach, gdzie Chrystus Pan bawił na świecie, gdzie umarł i ślady iego pozostały bytności. Nie iedna dusza pobożna poczytała to sobie za naywiększe szczęście odwiedzić te mieysca, a tak wielu Mężczyzn i Niewiast puściło się na pielgrzymkę do Ziemi świętej czyli Palestyny. Póki Arabowie tam panowali, Pielgrzymi żadnych nie cierpili od nich przykrości. Lecz gdy nastali Turcy Selczukowie Tatarskiego pokolenia Naród, pod ich panowaniem Chrześcianie nie do-

znawali więcej tey łatwości w Jerozolimie. Tam bowiem ci Turcy tak niemiłosiernie z nimi się obchodzili, że żale i skargi na nich aż do Europy doszły. Od żalów przyszło do życzenia, aby wyrwać ziemię świętą z rąk niewiernych.

Do takowego przedsięwzięcia Chrześcianaństwo 1096,
całe wspólnie musiało użyć sił swoich. Papież i Piotr Pustelnik na Soborze Lugduńskim (Lyońskim) przywiedli zgromadzonych Panów duchownych i świeckich do uctwalenia krucyaty. Ci co rozmyślili się iść na krucyatę, brali na siebie znak krzyża świętego z czerwonego sukna, któren to znak na piersi lub ramieniu przyszywali. Nazwano ich od tegoż krzyża Krzyżowcami, a wyprawy ich krzyżowemi wojny czyli krucyatami. Wyprawy zaś takowe udawano za wojnę w imieniu Boskiem od któreyby w samey istocie ani stan, ani wiek nikogo nie uwalniał.

Liczne Woysko pod dowództwem Gottfryda 1099.
Xiążęcia de Bouillon przeszło do Azji i dobyło Jerozolimy, a Gottfryd sam został Królem Jerozolimskim. Lecz to Królestwo nie długo trwało. Turcy nabrawszy serca i ochoty uciskali Chrześciana w Palestynie

stynie ze wszęch stron, a to ieszcze tém skuteczniey, im więcey głód i choroby woyska Chreścianańskie wycieńczyły. Mimo przybycia znacznych i rozmaitych posiłków Jerozolima znowu wpađła w ręce Mahometanów, pod moc Saladyna Sułtana Mameluków w Kairze. Daremny wylew krwi ludzkiej, wydatek tylu pieniędzy wyniszczyły w prawdzie Europę, ale iednak skutki pociągnęły za sobą nader ważne.

1187.

około R. 1120. Nastaly wtedy kawalerye czyli zakony rycerskie albo kawalerskie, to iest towarzystwa Rycerzów duchownych i Braci służebnych, z początku w zamiarze ratowania Chreścian ranionych i chorych, albo w celu bronięcia Pielgrzymów. Kawalerowie S. Jana, (teraz Maltańscy), Templarczykowie i Krzyżacy. Kawalerowie S. Jana mieli niedawno siedlisko swoje na Wyspie Malta. Templarczykowie zniesieni za staraniem Króla Francuskiego. Krzyżacy mają znaczne dobra w Niemczech.

1226.

Przed laty posiadali Krzyżacy całe Prusy. Konrad Xiążę Mazowiecki bowiem zawołał ich do Prus przeciw Poganom tamedcznym na pomoc i obronę kraiu swego. Po długiey i krwawey wojnie pięćdziesiąt-

le-

letniey podbili Krzyżacy Prusy, a wyciępiwszy mieczem prawie do szczętu rodaków, wprowadzili z Niemiec i Polski nowych Osadników. Wielki Mistrz krzyżacki miał stolicę swoją w Malborgu.

Skutkiem krucyat było także rozkwitnienie handlu, który mianowicie w Wenecyi i Genui i innych Miastach Włoskich powstał. Krzyżowce bowiem, poznawszy się z dostatkami Azyi, na targi one sprowadzać zaczęli, przez co Miasta nadmorskie we Włoszech tak, iako i przez drogą przewozu zapłatę Krzyżowników bardzo się zubożyciły.

Wielkie mnóstwo Szlachty w Europie umniejszyło się znacznie. Dobra ich po części spadły na klasztory i pospólstwa mieyskie. Nie ieden Rolnik poddany pozyskał wolność. Wiadomości o innych częściach świata zaczęły przebiegać grubą ciemnotę. Nowe rośliny, owoce, warzywa, przybyły do Europy. Pergamotki, gruszki, szalota, trybulka, szafran, kapusta włoska, trzcina cukrowa są w tych rzędzie.

Od czasów krucyaty powstałi także kowalowie błakający się, romanse, a oraz sprawiły ułagodzenie obyczaiów.

2. Gdy Europeyzykowie z Azyą wstępny boiem wojnę wiedli, Mongołowie z Azyi północney Europę najeźdzali.

1220. Mogołowie są narodem Azyi średniey. Chan ich ieden, Czyngischan zwany, przywłaszczył sobie państwo nad wszystkimi Mogołami i Tatarami. To uczyniwszy, zawiował część północną Chin, Cesarstwa już i na ów czas sławnego. Następcy Czyngischana podzielili się Państwem jego pod zwierzchnictwem Wielkiego Chana. Wtedy Mogołowie najeźdzali Europę z taką siłą, że najprzód Rossyą uiazmili, potem Polskę i Węgry spustoszywszy, aż do Szląska i Moraw puścili się. Lecz ciż sami Mogołowie w tymże samym czasie i Arabom w Azyi kraie zdobyte z rąk powydzierali.

1240.

Nowe podziały osłabiły potęgę Mogołów. To sprawiło wygnanie ich z Chin i innych krajów podbitych. Timur z potomstwem Czyngischana spokrewniony przedsięwziął Monarchią zwałalą Mogołów do pierwszey swoiey znowu przywieść straszności. Podbiwszy sobie Mogołów i Tatarów, oręż swóy

około R.
1370.

swój aż do Moskwy rozmaszał, potem kilka lat Indją aż do Gangiesu pustoszył, ale gdy do Chin zamierzał i wszelkie już czy-
nił przygotowania, śmierć go zaskoczyła.

1404,

Potomstwo Timura straciło w krótcie nabyte kraie. Tylko w Indyi powstało Cesarstwo Wielkiego Mogoła.

Naiazdy Tatarskie osłabiwszy Ruś Za-Dnieprską dały łatwość Polakom i Litwie do za-
woiowania Rusi Przed-Dnieprowskiej.

1344,

3. Trwalszy wzrost od Monarchii Mogołów powzięła Potęga Turków Otomańskich.

Turcy Ottomańscy od Osmana czyli Otmana Wodza swego tak nazwani, od którego dziejsi ich Sułtanowie czyli Cesarze pochodzą, najprzód w Azyi mniejszej, a po-
tém w Europie państwo swoje na roz-
walinach Cesarstwa Greckiego rozpo-
ścierać poczęli, a gdyby Timur Sułtana Ba-
iazeta nie był wziął w niewolę, już 50 lat
prędzey padłby był Konstantynopol (Caro-
grad) w ich ręce, co się dopiero 1453 roku
stało.

1300.

1402,

4. Dalszemu Tureckiej potęgi rozpostarcia Niemcy, Węgrzy i Polacy tamę założyli.

Piastowie w Polsce, różni Królowie w Węgrzech panowali. Ludwik Wielki w Węgrzech, Mały w Polsce panował obom Narodom. Jedna Córka jego imieniem Marya wniosła Węgry w dom Luxemburski, druga Jadwiga Polskę z Litwą złączyła w Osobie Małżonka swego Jagielly, Wielkiego Xięcia Litewskiego. który przyiąwszy na chrzcie imię Władysława najszcześniejsze Jagiellończyków zaczął w Polsce panowanie. Pod domem Jagiellońskim Polska naybardziej kwitnęła a oraz złączona z Litwą wszystkim ościennym Sąsiadom straszną była. Pierwsza ztąd korzyść wynikła uratowanie Polski od przemocy Krzyżaków, którzy podbiwszy Prusy, w Polsce i w Litwie władzę swoją rozszerzali, drugi Syn Jagielly Jan Kazimierz Prusy Zachodnie do Polski i Litwy przyłączył, a wielkiego Mistrza do hołdu przymusił.

5. Dom Austriacki czyli Rakuski
wzniósł się do znaczney potęgi
przez różne pomyślności i szczę-
ście.

Maxymilian I. Syn Cesarza Fryderyka III.
utorował nayprzód do tego wzrostu dro-
gę, ożeniwszy się z Maryą, Córką iedyń-
czką Karola Śmiałego Xiążęcia Burgundy, 1477.
Niderlandów Dziedzica. Taż bowiem Żo-
na iego wniosła w dom Austriacki całe Ni-
derlandy.

Filip Syn Maxymiliana i Maryi poiął za Żo-
nę Dziedziczkę Królestw Kastylii i Ara-
gonii czylii caley Hiszpańskiej Monar-
chii, 1496.

Przed dawnými laty zięć Króla Kastylijskie-
go Henryk Xiążę Burgundzki Portugalią
Królestwo osobne był założył, 1495.

6. Lecz w tymże samym czasie Król
Francuski, samowładztwo w Francyi
osiągnąwszy, stał się naywiększym
Cesarzów Niemieckich z domu Au-
striackiego Przeciwnikiem.

Królowie Francuzcy potrzebowali wiele cza-
su i starania do zupełnego upokorzenia
prze-

od R.
1066.

przemoznych Lenników, możnowładnych Xiążąt i Hrabów, których na reszcie szczęśliwie pod władzę królewską poddali. Zły przykład nieposłuszeństwa dawał najczęściej Xiążę Normandyi, nie tylko Królem Angielskim zostawszy, ale i Akwitanią i inne kraie przez spadki rozmaite odziedziczywszy. Ztąd krwawe boie i zapasy wynikły między Anglią i Francją nigdy prawie nieustające.

1328. Jeden z Królów Angielskich (Eduard III.) umyślił nawet całą zdobyć Francją. Ztąd wszczęła się wojna stoletnia, a Anglicy wspierani od fakcy Panów Francuskich, już północną Francją podbiwszy, byli blisko pokonania reszty, gdy Dziewica pewna (Joanna d'Ark) odsaczywszy Miasto Orleans, dodała serca Francuzom i stracone prawie uratowała królestwo.
- 1429.

Potém dopiero wszystkie niemal Xięztwa i Hrabstwa do Korony Francuskiej powoli przyłączono, a to dało pochóp do rozpostarcia władzy Królewskiej i siły krajowej.

7. W północney Europie Małgorzata Królowa Duńska potężne utworzyła mocarstwo.

1388.

Po Oycu Danią, po Mężu Norwegią odziedziczywszy, także i od Szwedów na tron obraną została. Ale Następcy iey nie szli tą drogą mądrości i umiarkowania, które w rządzie dwoistego Narodu do iednych obyczajów nie przywykłego tak są potrzebne, a z tey przyczyny ich panowanie wkrótce Szwedom obmierzło. Okrucieństwo zaś Chrystyana II., który razem 600 Szwedów stracić kazał, dało powód do powstania Narodu Szwedzkiego. Gustaw Eryka Syn z Domu Waza, na czele siły zbroyney tak się wysługiwał Narodowi, że za to obranym został Królem Szwedzkim.

1523.

Wnet i Dania i Norwegia poszły za przykładem Szwedów, Chrystyan II. złożony z tronu ustąpić musiał z Państwa swego i żyć na wygnaniu. Na tronie Duńskim i Norweskim zaś osiadł Fryderyk I. Xiążę Holsztyński.

8. W tym czasie Europeyczykowie zaczęli grunt zakładać do powstania nauk,

nauk, sztuk, światła i sposobu wojowania terazniejszego.

- Wynalazek prochu i druku był pierwszą iskierką oświaty. Proch do strzelania znano dawniej przed wymyśleniem strzelby. Używano go nawet do rozsadzania kamieni.
1340. Później przyszło komuś na myśl kulę kamienną czyli żelazną wystrzelić rury. To powiodło do wynalezienia armat, czyli iak dawniej je zwano, puszek. Z tych puszek wożonych na kołach wymyślono takie strzelby, któreby można nosić na ramieniu lub w ręku albo za pasem, otóż fuzye, muszkiety, pistolety.
1517. Dawniej wszystko lontami zapalano. Norymberczyk wynalazł zamek u strzelby.

Przedtém Szlachta tylko wojskowo służyła, a tak więc samo iedyne rycerstwo wojskiem było. Za to stan rycerski miał ziemię, dobra ziemskie. Ztąd urosło lenstwo, lenność. Panowie Zwierzchni za rozdawane lenności czyli (maństwa) mieli swoich Lenników. Ci, iako Szlachta rodowita, służyli konno, a każdy miał przy sobie 3 lub więcej Pachołków, po części od stóp do głowy uzbroionych. Piechotę zaś dawali Mieszczanie i Wieśniacy w dzidy i kusze

opatrzoną. Od czasu wynalezienia prochu wszystko się odmieniło. Nie każdy umiał obchodzić się z strzelbą. Byli do tego osobni w sztuce strzelania biegli Ludzie, Puszkarze, Strzelcy. Tych trzeba było brać w żołd. A ztąd weszli w zwyczaj Żołnierze, Woioownicy za żołd służący, czyli Zaciężni. Przed wynalazkiem druku wyrzynano obrazy na drewnianych tablicach, które farbą pomazawszy, wybijano na papierze. Takim sposobem wynaleziono holc-sztychy, obrazki Świętych, Karty do grania. Na takowe drukowano już imiona. Wawrzyniec Jonzon Zakrystyan (Koster) w Harlemie całe stronicę z księgi *speculum salvationis* wyrznął na drewnianych tablicach i wybił na papierze. Ale dopiero Jan Guttenberg Moguntczyk kazał nappierwey wyrzynać drewniane i ołowiane litery osobne i ruchome, a Jan Faust (Fust) i Piotr Schoyffer wynaleźli umiejętność lania ich z massy kruszcowej, dotąd używaney.

1450.

Od wynalezienia druku, książki tanieć zaczęły, a z tey przyczyny i w częstszém używaniu bywać. Skutkiem tego było rozszerzenie nauk i światła. Do tego nowe

szko

szkoły i akademie przyłożyły się jeszcze bardzo skutecznie, a tak oświata stała się powszechniejszą.

Epoka dziewiąta.

Od Kolumba aż do Rewolucyi Francuskiej.

I. Odkrycie Ameryki sprawiło wielkie na świecie odmiiany.

Arabowie i Normani już byli wiele krain odkryli dotąd nieznaomych. Arabom Azya dosyć była znaioma, a nawet i o brzegach Afryki niemal prawie dokładną mieli wiadomość.

1000. Normani wynaleźli Islandyą i Grenlandyi część, a nawet i nadbrzeża Ameryki północney.

Od Arabów przyjęli Europejczycy używanie Kompas w Chinach już dawniej znanego, a to nappierwey uczynili Włosi, niegdys naywięksi Kupcy świata.

Z Kompasem odważyli się Europeycykwowie na Ocean. Z początku tylko brzegi Afryki poznano dokładnie. W tych zamiarach najsilniejszymi pokazali się Portugalcykwowie. Bartłomiej Diaz aż do Przyłądu dobrej nadziei dopłynął, a Wasko de Gama pierwszy morzem przybył do Indyi okrążywszy Afrykę; a tym sposobem otworzył drogę Współziomkom po skarby i korzenie Indyjskie. Potem Portugalcykwowie założyli wiele osad w Indyach i przeto stali się na ów czas pierwszymi na świecie Żeglarzami.

1486.

1497.

Krzysztof Kolomb, Genuńczyk, chcąc drogę krótszą, iak Portugalcykwowie, wynaleźć do Indyi, odkrył Amerykę. Izabella Kastylii powierzyła mu była trzy małe okręty. Z tymi przybył do Wyspy Guanahani po drodze dla Osoby swojej bardzo niebezpieczney. Potem jeszcze trzy razy był w Ameryce i ląd stały nawet on sam odkrył, ale zazdrość i nienawiść Hiszpanów wydarła mu nie tylko rząd przyobiecany nad nowymi krajami przez niego odkrytymi, ale nawet po rozmaitych udęczeniach zasługi jego komu inszemu przywłaszczyła.

1492.

1500.

Ame-

1502. Amerygo (Emeryk) Wespukczy, Florentyńczyk odkrył południową część Ameryki i dał tej części świata to nazwisko, które z początku tylko południową część, ale potem całą Amerykę znaczyło.

Hiszpani, dla których Kolomb Amerykę odkrył, Kortez i Pizarro naybogastsze iey kraie zawoiowali; z Rodakami tamecznymi okrutnym obchodzili się sposobem. Naybardziej Meksykanie i Peruwianie prześladowani byli, gdy ich gwałtem do wiary chrześcijańskiej nawracano. Wielka ich część śmierć w tych udręczeniach znalazła, reszta zaś okropną poddaństwa niewolą.

Wkrótce i inne Narody zaczęły ubiegać się z Hiszpanami o odkrycie nowych krajów w tej części świata. Mianowicie Portugalczycy Brazylią opanowali, Anglicy zaś w Ameryce Północney osady swoje założyli. Z Ameryki niezmierne mnóstwo złota i srebra przyszło do Europy, a oraz i Tabaka, Czekulata, Indycht, Koszenilla czyli Czerwiec Amerykański, China czyli kora Peruwiańska, Kartofle i wiele innych rzeczy dotąd nieznanych. Amerykanie zaś w zamianie od Europejczyków dostali wódkę i inne napoje palone,

a te wraz z ospą wygubiły ich plemię w różnych okolicach. Europejczycy zaszczepili w Ameryce trzcinę cukrową i kawę.

2. W Europie samey stała się tym czasem wielka odmiana w religii.

Chrześcianie nigdy prawie ze wszystkiem w zdaniach swoich w wierze nie byli zgodnymi z sobą. Zawsze zachodziły jakieś między nimi różnice, mniej lub więcej ważne, ztąd przychodziło do kłótni, a nie raz i do prześladowania i wojen. Jednak po wielu sprzeczkach Chrześcianie na dwa podzielili się kościoły; na Kościół Rzymsko-Katolicki czyli Łaciński albo Zachodni, i na Kościół Grecki czyli Wschodni, Kościół Łaciński uznawał za głowę swoją Papieża, lecz znajdowało się wiele Ludzi takich, którzy się sprzeciwiali temu.

Staranie Papieżów i wielu Królów o jedność Kościoła na nieszczęście nie zawsze sposobem łagodnym, lecz często gwałtem okropnym czynione, ieszcze bardziey iątrzyło umysły. Niezgoda Duchowieństwa, rozszczepienie kościoła, gdy trzech było przez czas nieiakis Papieżów, tudzież ze-

1415.

psucie obyczajów u Osób duchownych, to wszystko razem sprawiło wielkie rozróżnienie mniemań i zdań ludzkich. Sobory (Zbory) w Konstancyi i Bazylei nie mogły tych rozróżnień uspokoić. Cesarz Zygmunt na Soborze Konstancyjskim kazał spalić Jana Husa, (Husia) Czecha, Professora z Pragi od Współziomków wielce poważanego z przyczyny: iż śmiało przeciw Dworowi Rzymskiemu pisał i mówił, a zdań swoich odwołać nie chciał. Husyci, Stronnicy Husa za przewodztwem Jana Zyzki z Trzosnowy, wielką dla tego przez zemstę rozpoczęli wojnę, która i ościenne kraie zaięła. Jednak iedne tylko Czechy i te nie całe odpadły od Kościoła Rzymskiego.

1517.

Marcin Luter Mnich Augustyanin i Professor w Mieście Wittenbergu sto lat później zaczął pisać przeciw odpustom mianowicie przeciw nadużyciu ich przez Jana Tetzela Dominikana w Saxonii okolicznej. To dało pochóp do wielkich sporów między Teologami Wittenberskiemi i Ingolstadtzkimi. Wytoczyła się ztąd sprawa do Rzymu. Papież ówczesny, Lew (Leo) X. z domu Medycys bardziej troskliwy o wybudowanie naywspanialszego

gma-

gmachu w Europie, Kościoła Ś. Piotra, a
 oraz i o rozszerzenie nauk i sztuk wyzwolonych, niż o sprzeczki teologiczne; zrazu lekce ważył wszczęte w Niemczech spory duchowne. Przeciwnicy Marcina Lutra przywiedli iednak Lwa (Leona) X na koniec do wyrzeczenia klątwy przeciw niemu, a tenże nie tylko iuż przeciw odpu-
 stom lecz i oraz przeciw powadze i władzy Papieżkiej pisać i mówić zaczął. Znalazł on w Niemczech, w Danii, w Szwecyi i w Polsce wiele Stronników, a nawet i Karol V. Cesarz Niemiecki lubo w zdaniu swoim iemu sprzeciwny, bardzo ozięble za Dworem Rzymskim obstawał.

Zwingli (Zwingliusz) w Zurychu w Szwajcaryi, Kalwin we Francyi, a potem w Genewie, daley nawet ieszcze postąpili w zdaniach swoich przeciw naukom Kościoła. Za nimi wielu w Niemczech, w Angli i w Polsce poszło, a tak od iedności Kościoła Łacińskiego oderwały się zupełnie; część Niemiec, Szwecya, Dania i Norwegia, gdzie Luterska wiara panować zaczęła, Anglia, Szwajcarya, gdzie Kalwińska górę wzięła. Prócz tych zaś kraiów i we Francyi, w Polsce, w Węgrzech wielu przystało do nowych zdań w wierze.

1525. W Polszcze Zygmunt August ostatni po mieczu Jagiellończyk nie sprzeciwiał się Nowowiercom, a ku ostatkowi panowania wahając się w swoich zdaniach nawet im sprzyiał. Oyciec iego Zygmunt I. lubo mniej Dyssydentom przychylny, dał Siostrzeńcowi Albrechtowi Margrabi Brandenburskiemu Prusy, iako Xięstwo hołdownicze w maństwo dziedziczne i Kryżaków do Niemiec wyгнаł. Prusy całkiem, Wielka Polska w znaczney części przyjęła wiarę Luterską, a w Małej Polszcze rozkrzewiła się wiara Kalwińska. Prócz Biskupów iuż mało było Senatorów świeckich wiary Katolickiey.

1556. Może ieszcze więcej Państw byłoby odpa-
dło od Kościoła Łacińskiego, gdyby Zakon
Jezuicki od S. Ignacego Loioli, Hiszpana
założony nie był powstał.

Wielka wyżey wspomniona odmiana w wi-
rze dostała nazwisko reformy, a różnowier-
cy w Niemczech Protestantami, we Fran-
cyi Hugonottami, w Polszcze późniey Dys-
sydentami przewani.

3, Skutkiem odmiany w wierze były wojny domowe niemal powszechne w całej Europie.

Starania Jezuitów o nawrócenie Różnowierców były często gwałtowne. W Niemczech spory o Religiją dwie wojny zrodziły. Szmal-kaldzką krótko trwającą i dłuższą, straszniejszą, tak zwaną trzydziestoletnią. Pierwszą prowadził Karol V. Cesarz. Drugą Cesarze Ferdynand I. i III. Rozruchy w Czechach dały do niej przyczynę. Stany Czeskie obrały sobie za Króla Fryderyka V. Xiążęcia Woiewodę Reńskiego, lecz gdy ten zwyciężonym był od Woyska Cesarzkiego, Ferdynand II, przedsięwziął wytępić różność w wierze siłą zbroyną po całym Niemczech. Chrystyan IV. Król Duński i Niższa Saxonia opierała się Wodzom Cesarza Ferdynanda II., lecz nie pomyślnie, ale gdy już wszelka dla Różnowierców znikła była nadzieia, Gustaw Adolf Król Szwedzki oparł się tym dzielniey zamiarom Cesarzkim, a lubo poległ w bitwie pod Lützen na placu, iednak Szwedzi złączeni z Francuzami przymusili po długiey walce Cesarza Ferdynanda III. do pokoju Westfalskiego.

1547.

1618.

1626.

1632.

1648.

1575. W Niderlandach nowa Rzeczpospolita Hollenderska z powodu uciemienia w wolności religii powstała. Gdy bowiem Filip II. Król Hiszpański, Syn Cesarza Karola V. z okropnym krwi rozlewem wiarę dawną wprowadzić rozkazał, Hollendrzy z rozpaczą zrzucili iarzmo Hiszpańskie; a po walce trzydziesto i kilka letniey różnego szczęścia doznawszy, przymusili Króla Hiszpańskiego do zawieszenia broni na lat 12.
1609. Handel Hollendrów do Indyi Wschodnich dostarczał im nie tylko siły do odporu oręża Hiszpańskiego, ale i do pozyskania wolności zupełney.

1558. W Anglii mądrość Królowey Elżbiety przytłumiła niesnaski wybuchnieniem woyny grożące, iednak i Anglia zboczyła się krwią o różność wiary niepotrzebnie wyłaną.

1572. We Francyi woyny o wiarę były iak nayzapałczywsze. Pamiętna iutrznia (rzeź) S. Bartłomieia kilkudziesiąt tysięcy Hugonotów iednego dnia życie odebrała.

Polska tylko iedna w owym czasie nie zmazała się krwią ludzką o różność mniemań religiynych. Pod berłem Jagiellońskiej Familii przywykła była mieć na swoim łonie obrządki

obrządki Grecki i Łaciński w zgodzie i pokoju, a tak niczyiego nie nadweryżala sumnienia. Miasta Polskie już zaczęły korzystać z wolności w innych krajach różnowiercom zabronionej, gdy zeyście Familii Jagiellońskiej szczęśliwość Polski nagle na wieki potomne przerwało.

4. W nowszych czasach Potęga Francuzka i Austryacka największe z sobą toczyć poczęły walki.

Francya na poniżeniu Domu Austryackiego wielkość swoją chcąc zasadzać, ustawicznie z tymże domem wszczynala wojny. Ludwik XIV. siedmdziesiąt i dwa lat wciąż panujący stał się strasznym Sąsiadom swoim i pierwszy woysko stałe wprowadził w liczbie tak wielkiej, iak teraz zwyczajna. Od niego mundury, czapki grenadyerskie, baguety i inne rzeczy w woyskowości nastaly, a tak on woysko francuskie wzorem i przykładem dla innych mocarstw uczynił.

1643 —
1715.

Woysk swoich użył Ludwik XIV. najprzód przeciw Hiszpanom, którym część Niderlandu wydarł, potem usiłował Holendrów podbić, ale w tém przymietze

1667.
1672.

Króla Hiszpańskiego, Cesarza Niemieckiego i dzielna czynność Fryderyka Wilhelma Elektora Brandenburskiego przeszkodziły mu skutecznie.

1680. Potém oręż na Niemce obrócił, Strasbourg i inne miasta zagarnął, właśnie w ten czas,
1683. gdy Turcy Wiedeń oblegali.

1700. A gdy Karol II. Król Hiszpański ostatni po Cesarzu Karolu V. w Hiszpanii potomek bezdzietny umarł, nie dopuścił Ludwik XIV. do Sukcessyi iego linii Austryackiej w Niemczech panującej, lecz po krwawey walce przez lat trzynaście całą Hiszpanią obronił dla Wnuka swego Filipa V. Xiążęcia *d'Anjou*, który Przodkiem był terazniejszych Królów Hiszpańskich. Karol VI. drugi Syn Cesarza Leopolda I. tylko Niderland i kraie Włoskie otrzymał.
1713.

5. Dalszemu potęgi Francuskiej rozszerzaniu naywięcej Anglia czyli Wielka Brytania przeszkodziła.

1603. Jakób I. Następca Elżbiety królowey Angielskiej, Król Szkocki z domu Sztuart połączył Anglią i Szkocyą w jedno Królestwo pod imieniem Wielkiej Brytannii. Gdy Potomkowie ie-

go nie umieli rządzić Narodem Angielskim podług zwyczajów i praw krajowych, tudzież i w religii różne czynili odmiany, wszczęły się bunt i rozruchy. — Karol I. 1649. Syn Jakóba I. stracił koronę i życie w nich, a po nim panował pod imieniem Protektora Sprawca nieszczęścia iego Kromwell.

Po śmierci Kromwella Karol II. Syn Karola I. przez niezgody Partyi Kromwellowskiej na tron przywrócony, rządził Anglią nie lepiej, iak oyciec. Brat iego Jakób II. utracił królestwo i udać się musiał na wygnanie do Francyi i Włoch. Wilhelm III. 1688. Xiążę Oranii Stathuder Hollandyi wstąpił na tron i naywiększym był Ludwika XIV. przeciwnikiem.

Anna Siostra Jakóba II. panowała po nim a po niey wstąpił dom Hanowerski na tron Wielkiej Brytanii. Nienawiść i zazdrość Anglików przeciw Francyi tak Królową Annę, iak Królów Jerzego I. II. i III. z Austryą nayczęściej łączyły do wspólnych przeciw Francyi wojen. 1714.

6. Dom Austryacki lubo osłabiony w Niemczech przez wojnę trzydzie-

dziesięcioletnią odwetował w Węgrzech i we Włoszech swoje szkody i nic nie utracił na swojej powadze w rządzie Mocarstw Europejskich.

Leopold I. Cesarz Niemiecki lubo sam nigdy oręża w rękę nie wziął i już ledwie co przemocą Turków i Francuzów nie uległ, może być poczytanym za założyciela terazniejszej potęgi Monarchii Austryackiej. Od Turków uratowała go waleczność Króla Jana III. Sobieskiego, który na czele 35000 Polaków Wiedniowi na odsiecz przybył; a później Wodzowie Austryaccy, Xiążęta iako to, Karol Lotaryński, Ludwik de Baden, Eugeniusz Xiążę Sabaudzki, korzystając z przestachu Turków i walecznej diwersyi Polaków z łatwością Węgry podbili. Od Francuzów zasłoniła Leopolda I. pomoc dzielna Anglików i Hollendrów, a tak w krótcie Austryacka Monarchia stracone sięły we dwóynasób odzyskała.

7. Polska tym czasem znacznie podupadła, a lubo sama obroniła po kilka krotnie Europę od Turków, iednak

jednak przy zwątlonych siłach prawie samowładztwo straciła.

Wolne obierania Królów zwoływały najprzód 1572.
kluby rządu rzeczypospolitey, a to nie-
szczęście powiększyło się ieszcze tym bar-
dziej, iż dobrzy królowie krótko, gnuśni
długo panowali, a tak ci, iako i tamci
swój pożytek od dobra rzeczypospolitey
różnić zaczęli. Zygmunt III. Król Szwedzki
nawrócił może dwa Milliony Rusinów,
pięć kroć sto tysięcy innych Różnowier-
ców, ale on grunt założył do buntów ko-
zackich, na których tyle Syn iego drugi
nieszczęśliwy Jan Kazimierz V. wycier-
piał. On bowiem zbyt słuchaiąc rady
Jezuitów, uciskiem rozmaitym wolności w
wierze odwrócił serca Różnowierców od
miłości Oyczyzyny. Ruś z Moskwą, dru-
gich Niekatolików zaś z innemi Mocar-
stwami iedno myśleć i porozumienie mieć
nauczył. On także wplątał Polskę w nie-
potrzebne wojny ze Szwedami; Inflanty
za Dźwiną utracił, a Turkom Młtan od-
stąpił, przez zbytęcną zaś w nawracaniach
gorliwość własnemu Synowi Władysławo-
wi VII. do wstępu na tron Rossyjski prze-
szkodził. Jan Sobieski sływał w Oyczyźnie 1683.
tylko

1697.

tylko o pomnożeniu skarbów dla Dzieci swoich pamiętał, a następni Elektorowie Sascy nie tylko więcey o Saxonii intratnieyszey i dziedziczoney, iak o elekcyiniey Polszcze myśleli, ale przez wprowadzenie zbytków zagranicznych obyczaie ostre Staropolskie nadwątlili, a przeto królestwo niegdys tak możne do takiej słabości przywiedli: że się stało igrzyskiem Sąsiadów, a wnet i łupem ich. Stanisław Poniatowski ostatni Król Polski nie mógł naprawić, co wieki popsuły. Odżywił w Polakach straconą chęć do nauk, iako Król uczony, ale nie miał szczęścia takiego, iak Cesarz Leopold I, którego inne Mocarstwa w potrzebach kraioowych w boiu i w pokoju zastępowały.

1764.
1794.

8. Rossya (Moskwa) i Prusy wielkie pozyskały znaczenie, a Szwecya podupadła.

1212.

Rossya od Tatarów zwalczona długo do sił przyiść nie mogła, a wzrostu iey bardziey podziłały między drobnymi Xiążętami, niż iarzmo Tatarskie nie dozwalały. Iwan Wasiliewicz I. zrzucił iarzmo Tatarskie i połączył wiele xiążstw w swoiey osobie. Iwan

1472.

Wa-

Wasiliewicz II. podbił Tatarów, Syberyą i 1518,
 wszystkie Xięstwa Rosyjskie z koroną
 złączył i mimo nieszczęśliwe wojny z
 Polską i Rosyą do znaczney przywiódł
 potęgi. Ale wojny wewnętrzne Samo-
 zwańców znowu pogrzyżyły Moskwę w 1618,
 przepaści bezdennych zawikłań, w których
 ledwie co nie rozszarpaną została od Sasia-
 dów swoich. Michał Fedorowicz Roma-
 nów wyrwał Rosyą z tej toni, a wnuk
 jego Piotr Wielki postawił ją na tym sto-
 pniu wielkości, na którym dziś zostaje. On
 wprowadził do kraiu swego nauki i kun-
 szta, wojskowość Europeyską, żeglugę i 1703,
 handel i Miasto Petersburg założył. Sam
 nawet dla przykładu drugich uczył się cie-
 sielstwa okrętowego w Hollandyi, a w Oy-
 czyźnie swojej służył we wszystkich sto-
 pniach wojskowej służby tak na morzu,
 iak na lądzie. Te starania iego wyiedna-
 ły mu zwycięztwo nad strasznym Nieprzyja-
 cielem swoim, Karolem XII. Królem
 Szwedzkim, naywaleczniejszym wieku swe-
 go Bohatrem, i tegoż samego nawet przy-
 musily do uznania wielkości iego. Karol
 XII. związkiem Augusta II. Króla Pol-
 skiego, Fryderyka V. Króla Duńskiego, i
 Piotra Wielkiego urażony, wziął się do orę-
 ża,

za, nayprzód przeciw Danii, którą do pokoiu przymusił, potém przeciw Moskwie, którą małą garstką ludu pod Narwą na głowę poraził, a ztąd obróciwszy się do Polski, Augusta II. zrzucił z tronu, i ten sam los Piotrowi Wielkiemu gotował. Lecz ten otrzymawszy zwycięztwo pod Pułtawą, Karola XII. do Turek uciekać przymusił. Tam Karol XII. przesiedział lat 5, a gdy powróciwszy do krajów swoich Szwecyą w nieszczęśliwey walce z Moskwą, z Danią, z Prusami, i z Hanowerskim Xięstwem bardzo osłabioną uyrzał, iuż z Piotrem Wielkim zgodzić i łącznie z nim drugim Nieprzyjaciółom oprzeć się zamyślał, gdy go śmierć przy oblężeniu Fortecy Friedrichshall w Norwegii uprzędziła.

1718.

Fryderyk Wilhelm Wielki Elektor Brandenburski iest prawdziwym Założycielem znaczenia dzisieyszego Państw Pruskich. On bowiem wyniszczone wojną trzydziestoletnią kraie Niemieckie przez oszczędne gospodarstwo i rząd dobry do znakomitey przywiódł szczęśliwości, a przez waleczność swoię utworzywszy woyska bitnego 20,000, stał się poważanym od wszystkich Sąsiadów swoich, i drogę utorował Synowi Fryderykowi I. do przyięcia korony. Fryderyk Wilhelm I.

1701.

1712.

Woysko

Woysko znacznie pomnożył, skarby wielkie zebrał, a od Szwedów część Pomeraanii dalszey pozyskał. Tegoż Syn zaś Fryderyk II. Wielki opanował Szląsk i przez całe życie wszystkim ościennym Monarchom był straszny. Do owładnienia Szląska służyły temuż wielkiemu królowi różne okoliczności. Marya Teressa Dziedziczka po Oycu Cesarzu Karolu VI. zatrudniona była wojną z Francją, Hiszpanią, Bawaryą i Saxonią, a tak aby się oprzeć tylu Nieprzyjacielom po przegranych dwóch bitwach pod Molwicami i Czasławiem, Szląsk odstąpiła w pokoju Wroclawskim. Usiłowanie iey w zamiarze odzyskania Szląska trzy lata potém było daremne, ale pomnożyło w niey chęć do użycia wszelkich sposobów i sił, aby przywrócić znowu kray żyzny do Państw Austryackich. To dało pochóp do wojny siedmioletney, w której Marya Teressa sprzymierzona z Rosyą, Francją, Saxonią i Rzeszą Niemiecką, wszelkich dokładała sił i obrotów do zgładzenia potęgi Pruskiej. Lecz lubo Fryderyk II. tylko iednego miał Sprzymierzeńca Króla Angielskiego, szczęśliwie pokonał wszystkie tylu Nieprzyjaciół zamachy. Zdarzeniem naykorzystnieyszém dla niego była

1740.

1741.

1755.

ła

ła iednak śmierć Imperatorowey Rossyjskiej Elżbiety, po której nastąpił Piotr III. Ten bowiem w nayniebezpieczniejszym Fryderyka II., czasie zawarł z nim pokóy i przymierze; a Marya Teressa opuszczona od pomocy Rossyi w rok późniey skłoniła się sama bez zysku naymnieyszego do uczynienia pokoiu w Hubertsburgu w Saxonii.

1763.

Piotr III, nie długo panował. Katarzyna II. Żona iego po nim rząd objęła.

Potęga Mocarstwa Rossyjskiego do naywyższego pod nią przyszła stopnia. Turcy i Polacy poczuli to naywięcey, gdy Polska pozbawiona samowładności poszła na podział Sąsiadów, Państwo Tureckie zaś znaczne utraciło po dwóch krwawych wojnach prowincye. Katarzyna II. przez wpływ swój w Polszcze dała była bęrló Polskie Stanisławowi Poniatowskiemu. Konfederacya Barska, równie, iako i Woyna pierwsza nie zdołały wstrzymać wpływu Rossyjskiego w Polszcze. Spalenie floty Tureckiey pod Czesną przymusiła Sultana Tureckiego Abdulhamida do pokoiu. Turcy iednak wzięli się powtórnie do oręża.

1774.

Gdy

Gdy Cesarz Niemiecki Józef II. z Katarzyną II. przeciw Turkom sprzymierzył się, rozumiano, że Turcy z Europy wygnani będą, ale odpór waleczny ich i starania Krola Pruskiego i Anglii uratowały ich jeszcze od zguby.

Polska zaś przypłaciła ten pokóy powtórny drugim podziałem, iak poprzedni pierwszym. W tamtym podzieliły się Dwory Petersburski, Wiedeński i Berlński czwartą częścią Polski, w tym zaś tylko Rossya i Prusy większą połową pozostały Rzeczypospolitey. Resztę kraiu na czas niby pod holdem Moskiewskim choć niewyraźnym zostawiano. Usiłowanie pamiętnego Seymu 1788. w Polszcze były bezskuteczne.

9. Anglia i Rossya i w innych częściach świata czynność swoją dzielnie pokazały.

Persya straciła kilka prowincyi przeciw Piotrowi Wielkiemu. Szach Nadyr był znowu strasznym w Persyi i wiele krajów w Indyi zdobył. Ale po śmierci iego Persya stała się łupem rozruchów i rozdzieli-

1747.

ła się na dwa Państwa, w których Rosya od czasu do czasu wpływ swój pokazuje.

Zwycięstwa Szacha Nadyra w Indyach potęgę Wielkiego Moguła tak osłabiły że Państwo jego poszło na łup Anglikom i Marattom, a przy nim tylko próżny bez mocy istotney tytuł pozostał. Dzielność Hydera Alego i Syna jego Tippo Saiba iako i starania Francuzów nie wstrzymały dalszych Anglii postępów w Azyi,

Rossyanie i Anglicy odkryli część północno-zachodnią Ameryki. Sławny Kook trzy razy okrążył świat.

Chiny Cesarstwo pod berłem Tatarów Man-czu wielu krajów zdobyczą powiększone zostały.

10. Francya dotąd równowagę iakąś w Europie utrzymująca nagle w Rzeczpospolitą zamieniła się.

Pożar od Francyi częstokroć w innych krajach podniecany w samey Francyi wybuchnął. Ameryka północna dała przykład.
Ame-

Amerykanie życzyli sobie mieć te same swobody, co ich Współrodacy w Anglii posiadali. Ci zaś chcieli ich uważać tylko za Poddanych. Ztąd wszczął się rozruch. Washington stanął na czele Amerykanów. Po długiej walce dziewięcioletniej Anglia niepodległość Ameryce przyznać musiała. 1774.

Francya iawnie, Hollandya potajemnie wspierała Amerykę. Anglicy wydali wojnę Hollandyi, a gdy ta nie wiodła się szczęśliwie Hollendrom, winę tego na Stathudera składano. Przeciwnicy jego korzystając z tej okoliczności odsunęli go od rządu Rzeczypospolitey. Wojsko Pruskie przywróciło mu odebrane prawa i godności. 1784.

Niderland Austryacki przez odmianę rządu od Józefa II. Cesarza zniechęcony, wziął się do buntu w czasie, gdy niebezpieczna wojna Turecka i choroba śmiertelna tegoż Cesarza w Wiedniu zatrzymywała. Usiłowanie Niderlandczyków o niepodległość, Następcą Józefa II. Leopold I. w krótcie poskromił i kraj ten pod władzę Austryacką przywrócił. 1787.

Fran-

Francuzi zaś dalej posunęli zamiary swoje przeciw Królowi im panującemu. Gdy bowiem Królowie Francuscy już od czasów Ludwika XIV. strasznymi długami obarczyli skarb swój, a przeto dla zapłacenia prowizyi niezliczonymi podatkami lud uciskać przymuszani byli, teraz nawet i te podatki na potrzeby kraiove nie wystarczały; Ludwik XVI. za radą Ministrów swoich złożył zjazd znaczniejszych Obywateli, a potem i Seym Narodu, aby nowe wynaleźć, ile można było, pobory dla zasłonięcia niedoboru w dochodach kraiowych. Posłowie Francuscy wnet pokazali, że bynajmniej o nowych podatkach podług woli Dworu, lecz o określeniu władzy jego myślą. A gdy Ludwik XVI. Seym Narodowy chciał rozpedzić przez wojsko swoje, i w tymże zamiarze znaczną onegoż liczbę do Paryża ściągnął, powstała rewolucya niespodziewana, która całą formę rządu odmieniła.

1787.

1789.
14. Czer-
wce.

Konwencya Narodowa określiwszy władzę Królewską znieśli szlachectwo i przywłaszczyła sobie wszelkie dobra klasztorów i innych funduszków, które ze wszystkiemi skassowała.

Xiążęta krwi Królewskiej, i inna wyższa Szlachta, i wielu innych Francuzów zniechęconych wyszli z kraju do Niemiec, gdzie ich mile przyjęto. Konwencya Narodowa wydała z tego powodu wojnę Cesarzowi Franciszkowi II., który po Oycu Leopoldzie II. był nastąpił. Ten łącznie z Królem Pruskim wojsko liczne do Francyi posłał, aby tamże dawny rząd był przywrócony.

1792.

Zbliżenie Woysk Niemieckich dało pochód do wielkiego zamieszania we Francyi. d. 16.
Sierpnia. Nowy zatem wszczął się rozruch. W Paryżu wzięto Familią Królewską pod straż, odsadzono Króla Ludwika XVI. od tronu, a Francją za Rzeczpospolitą ogłoszono. Wnet i Ludwika XVI. i Żonę jego Maryą Antonią, Córkę Maryi Teresy stracono, a tymu ich losowi podpadło i wiele tysięcy ludzi innych, których za Przyjaciół królewskiej godności miano.

Po krótkich niepomyślnościach wzięli Francuzi górę przeciw wszystkim Nieprzyjacielom swoim. Lubo do wojny Austrii i Prus ieszcze Anglia, Hollandya, Hiszpania, Neapol i Sardynia przystąpiła, i Rze-

sza Niemiecka do wojny przyłożyła się, iednak nietylko tylu Nieprzyziacielom oparli się Francuzi, ale wnet i znaczne kraie im zabrali. Cały Niderland Austryacki, Sabaudya, Kraie Zareńskie uległy pod orężem Francuskim. Tęga zima i mrozy, lodem ściąwszy Kanały w Hollandyi, otworzyły drogę Francuzom do Hollandyi, a to w tym czasie gdy oręż Francuski w Westfalii także rozszerzać się zaczął. To przywiodło Króla Pruskiego do zawarcia pokoju w Bazylei.

1795.
w Kwie-
tniu.

W krótce potém i Król Hiszpański przez dalsze postępy Francuzów w Hiszpanii do pokoju był przymuszonym.

w Czer-
wcu.

1796. To dało pochóp Francuzom wkroczyć do Niemiec z taką przemocą, że wielu Xiążąt o pokóy ich prosiło. We Włoszech Bonaparte utworzył Rzeczypospolite Cysalpińską, Rzymską, Neapolitańską. Lecz te nie długo trwały. Wojna na czas nieia-kiś z Austryą zawieszona, gdy znowu powstała, a Rossya nowych przystarczyła posiłek, zwycięstwa Rossyan pod dowództwem Suwarowa, a Austryaków pod przywództwem Melasa Francuzów z całych prawie Włoch

1797.

1798.

Włoch wyparły. Bonaparte na ów czas w Egipcie będący w zamiarze, aby z tej prowincyi orężem dobytey przenieść wojnę do Indyi Wschodniej, a wraz z Tippo Saibem zadać tamże ścis śmiertelny potężde Angielskiej przyspieszył ieszcze w sam czas na ratunek Francyi i został pierwszym Konsulem po zniesieniu Dyrektoryatu z pięciu osób złożonego. Massena zbił część Woyśka Rossyjskiego i Suwarowa do cofnienia się przymusił. Bonaparte przez zwycięstwo pod Marengo całe Włochy prawie odzyskał, a Moreau Wiedniowi gotuiąc oblężenie, całe Austrii nieprzyjacielskie zajęcie przez wielkie zwycięstwa nad samą granicą Austryacką, przymusił Cesarza

d. 5. Lutego
1801.

27. Marca
1802.

Franciszka II. do zawarcia pokoju w Lutewille. Francya tym czasem utraciła Egipt, ale w krótcę potem i z Anglią w Miście Amiens poiednała się. Kraie Króla Sardynskiego we Włoszech wszystkie zostały przy Francyi.

Wszelako Anglia nie długo potem znowu wojnę Francyi wydała, nie chcąc Wyspy Malty odstąpić, iako też i urażona niektórymi we Włoszech postępkami. — Bonaparte zaś, pierwszy Konsul Francyi zrobił się Cesarzem Francuskim, a Franciszek II.

Niemiecki przyjął tytuł Cesarza Państw Austryackich dziedzicznych.

- Pod czas wojny Francuskiej Polacy powtórnie usiłowali odzyskać samowładność utraconą. Pod dowództwem Kościuszki wydali wojnę Rossyi i Prusom, ale usiłowania walczone uległy większości sił i szczęścia. Reszta Polski poszła na ostatni podział między Rosyją, Prusami i Austryją. Król Stanisław August umarł w Petersburgu.
- 1794.
- 1796.
- 1798.

11. Z Rzeczypospolitey zamienia się Francya w Cesarstwo, staje się groźna całej Europie i dąży do Samowładztwa.

Bonaparte będąc jeszcze konsulem naprzód na to zwrócił baczenie, i na to prawie iedynie umysł swój natężał cały, ażeby mógł do Anglii wylądować. Tym końcem z wielkim pośpiechem i z niezmordowaną czynnością wszystko do tego przygotowywał przedsięwzięcia. Prócz tego wszystkie posiadłości króla Angielskiego w Niemczech zajął zbroyną ręką. Napróżno starali się Anglicy zamiar jego w niwecz obrócić, próżno usiłowali przeszkodzić zaczętemu dziełu, a nawet w związku z niektórymi emigrantami zgładzić pierwszego Konsula

sula ze świata, iak mówią starali się. Spisek albowiem został odkrytym, głównieysi herszci buntu połapanemi zostali, iako to Pichegrus i Georges, dnia 15 Lutego 1804. W ten spisek nawet i Moreau miał bydź wciągniętym, lecz chociaż do sądu zapozwanym został (bronił go Adwokat Bonnet) straconym atoli nie został iak Georges, (Pichegrus sam się, iak powiadaią, zamordował w więzieniu) lecz na wygnanie do Ameryki był posłanym.

d. 15. Lut.
1804.

Zamyślał iuż od dawna (iak się to wyżej powiedziało) Bonaparte zrobić się iedynowładczą Francyi, co postrzegłszy Senat z członków naywięcey mu sprzyiających złożony, napisał do niego adresę d. 15. Maia t. r. ofiaruiąc mu koronę Cesarską Francyi prawem dziedziczném. Przyjął ją Bonaparte i dnia 2. Grudnia został na Cesarza Francuzów pod imieniem Napoleona I. od papieża Piusa VII, w Paryżu namaszczoneym, koronę zaś sam sobie i małżonce swoiey Jozefinie Beauharnois, włożył. W krótcie potém to iest dnia 17 Marca 1805. ofiarowała mu Rzeczpospolita Włoska zwierzchnictwo nad sobą, którey on nadawszy nowy kształt rządu, i ustanowiwszy order żelaznéy korony, koronował się w Medyo-

d. 17. Mar.
1805.

lanie dnia 26. Maja t. r. na króla włoskiego, pasierba zaś swego Eugeniusza Beauharnois wyznaczył Wicekrólem, ożeniwszy go z królowną Bawarską. Tegoż samego roku dnia 4 Czerwca została Genua z Francją złączona, po czém Napoleon szwagra swego Xcia Bacciochi męża siostry swojej Elizy zrobił Xciem Lucca i Piombino.

Tymczasem pracowała nad tém Anglia nieustrudzenie (styr rządu trzymał wtedy minister Pitt) ażeby zwadzić Napoleona potęgę. Ogołociła już Francją i Holandją (przyniewoloną do przymierza z Francją, która iey także nowy kształt rządu wtłoczyła z wszystkich wysp, tak że ią nawet i z St. Domingo wyrugowała. Nakoniec pod Trafalgar zniósł Nelson zupełnie flotę połączoną francuzko-hiszpańską na dniu 21. Października t. r. lecz sam śmiertelnie ranny zginął.

Dla zatrudnienia Napoleona w Europie i przeszkodzenia mu w wylądowaniu przedsięwziętém, dokazał Pitt tego, iż Austrya z Rosją złączona wojnę mu wypowiedziała. Po kilku tygodniowych bezskutecznych ukła-

układach wkroczyli Austriacy pod dowództwem Arcy Xcia Karola do Włoch, przeciwko któremu Massena z Jenerałem S. Cyr z Neapolu przybyłym pociągnął. Do Bawaryi zaś wkroczyli pod dowództwem ienerała Mack i Arcy-Xcia Ferdynanda, Dnia 8-9 Września prześli rzekę Inn i wezwali Elektora Bawarskiego do złączenia się z nimi, w przeciwnym zaś razie nakazali ażeby armią swoją rozpuścił przez co się Elektor Bawarski zniewolonym bydź widział, stolicę swoją opuścić, woyskom zaś swoim rozkazał w Pfalz zgromadzić się i z Francuzami złączyć. Dnia 24 t. m. opuścił Napoleon Paryż i pospieszył do woyska, które Murat, Lannes, Marmont, Soult, Davoust i Ney na godność Marszałków Państwa Francuzkiego nie dawno przez Napoleona wywyższeni przez Ren przeprowadzili; Bernadotte zaś pospieszył z Hanoweru i złączył się z Marmontem i Bawarską Armią pod Komendą jenerałów Deroy i Wrede zostaiącą, Elektor także Badeński Wirtembergski i Holendrzy złączyli z nimi swe siły.

Prussy zachowywały iaknaysciejszą neutralność, niechciały pozwolić przeysię woyskom Rossyiskiem przez swe kraie, na po-

moć Austrii dążącym, lecz ponieważ Bernadotte zbroyną ręką przez terytoryum Pruskie (przez Anspach) przeszedł, przeto zawarł Fryderyk Wilhelm III. król Pruski ugodę z Alexandrem I. Carem Wszech Rosyi d. 3. Listopada i pozwolił Armii Rossyjskiéy przeyść przez swoje kraie. Jenerał Vandamme zdobył tymczasem dnia 6. Października most pod Donauwerth przez co przymusił jenerała Austryackiego Kienmeyera do cofnięcia się aż do Aicha, gdzie go we dwa dni potém poraził; cofnął się przeto Kienmeyer przez Minchen i pod Braunau złączył się z Rossyjskiém woyskiem. Wrede zaiąwszy Minchen d. 12. Października wyruszył z Bernadottem nad Inn. Murat zbił pod Werlingen jenerała Auffenberga d. 8. Paźdz. a Ney zwyciężył inną kolumnę Austryackiego woyska pod Ginzburg. Tym sposobem zewsząd prawie Austryackie woysko pod Ulmem zostaiące obtoczone zostało, iednak poszczęściło się Arcy-Xciu Ferdynandowi przedrzeć się aż do Eger. W kilka zaś dni kapitulowało Memmingen; dnia 17. poddał się cały korpus jenerała Werneck a nie długo i forteca Ulm z 24,000 Austryaków pod dowództwem jenerała Mack w niewolę się dostała.

1a. Po bitwie pod Lambach d. 31. Grudnia między Muratem i Kutuzowem cofnęły się zkombinowane woyska aż za Traun, a na koniec za Ens, którą Francuzi d. 4. Paźdz. przeszli. Niemniéy i w Tyrolu Francuzkiéy szczęściło się Armii, bo chociaż z początku jenerał Deroy został odpartym iednak d. 6. Paźdz. wszedł Ney do Inspruck na czele woyska Francuzkiego, Kufsteyn się na zaiutrz zaraz poddał, a tak przymuszonym został Arcy - X^{te} Jan do cofnięcia się do Brenner.

Dnia 5 Paźdz. zwyciężył Oudinot jenerała Bagration pod Mariazell Davoust zaś jenerała Meerfeld, gdy tymczasem Bernadotte de Linz się zbliżał. Murat przedarł się w 4 dni potym aż do S. Poelten a jenerał Baraguay d'Hilliers udawszy się do Czech przedarł się aż pod Pilsen. Za nim udał się także do Czech jenerał Wrede lecz pod Iglau zbitym od Arcy - X^{cia} Ferdynanda został. Pod Diernstein zaszła krwawa potyczka między jenerałem Mortier, a na dniu 13. Paźdz. wszedł Murat do Wiednia; Armija Francuzka przeszła Dunay, gdy tym czasem inna kolumna Pressburg obsadziła.

Po bitwie pod Hollabrun został generał Bagration od Murata, Lannes i Soult pod Güntersdorf d. 16. Listp zwyciężonym. A lubo pod Hollabrun między generałem Belliard i Winzingerode ugoda zawartą została téy atoli Napoleon potwierdzić nie chciał opanowawszy już d. 17. t. m. Znaim. Po kilkudniowych układach spełnionych przyszło na koniec do walnéy bitwy pod Austerlitz w której Francuzi zupełne d. 2. Grud. zwycięstwo odnieśli. Z strony Francuzkiéy walczył Napoleon a pod nim Marszałkowie Lannes, Soult, Bernadotte i Murat, z strony Rossyjskiéy: Kutuzów, Buxhoevden, Michelson i Wielki-X^{te} Konstantyn.

Zwróćmy teraz baczość na armią Francuzką we Włoszech pod generałem Masseną zostaiącą. Kroki armii téy niemniéy były pomyslnie iak armii francuzkiéy w Niemczech walczący, albowiem po kapitulacyi generała Mack pod Ulmem bojąc się Arcy-X^{te} Karol oderznięcia od Węgier cofać się zaczął. Już na d. 18. Paźdz. przeszedł Massena rzekę Elsch pod Castelvecchio d. 29. wypędził Arcy-X^{cia} Karola z Veroneto i wydał mu bitwę pod Caldiero d. 30, po której się Armia Austryacka cofnęła, a

Mas-

seną ścigał ją przez Vicenza, Padua, Treviso i Bassano; na d. 12. Listopada przeszedł Tagliamento i wszedł d. 20. t. m. do Triestu. Pod Castelfranco zabrał w niewolę cały Korpus Rohana.

Ku końcu Października ruszyli Szwedzi pod dowództwem samego Króla przeciw Hanowerowi a Rossyanie pod jenerałem Tolstoyku Lauenburgowi atoli wyprawa ta była zupełnie nadaremna,

Po zgwałceniu terytoryum Pruskiego przez woyska francuzkie, i po zawarciu ugody z Alexandrem I. (jak się iuż wyżej powiedziało) zbliżyli się Prussacy ku Hanowerowi, atoli nie przyszło do żadney rozprawy, bo d. 15. Grud. zawarł Napoleon z dworem Berlińskim pokóy, mocą którego dostał Król Pruski cały Hanower w zamianę za Anspach, Cleve i Neufchatel.

Po przegranej pod Austerlitz widząc się Austrya bez sposobu dalszego popierania wojny zezwoliła na pokóy, naprzód w Nikolsburgu traktowanym bydz zaczął, lecz potém do Presburga przeniesionym, i na dniu 26 Grud. zawartym został. Mocą traktatu tego otrzymała Francya wszystkie Xięztwa po za Alpami, We-

necyą Austryacką, uznała Napoleona królem Włoskim, jako też Elektora Bawarskiego i Wirtembergskiego Królami. W Niemczech zaś ustąpić musiała wszystkich w Szwabii i Bawaryi leżących prowincyi, także Tyrolu i Briesgau częścią królowi Bawarskiemu częścią Wirtembergskiemu, a za to dostała Salzburg; Elektorowi zaś Salzburgskiemu dostał się Wirzburg.

Ponieważ Król Neapolitański pomimo danego przyrzeczenia, Armii Rossyisko-Angielskiéy, do swego kraju na d. 20. Listopada t. r. wylądować pozwolił przeto Napoleon armią swoją ten kraj osadził i d. 30. Marca 1806. brata swego Józefa Królem Neapolitańskim ogłosił. Ferdynand zaś Król obojga Sycylii udał się do Palermo gdzie dotąd pod zasłoną Angielską zostaje.

W tymże samym roku na d. 5. Czerwca zamienił Napoleon Rzeczpospolitą Batawską w królestwo Holenderskie mianowawszy brata swego Ludwika monarchą tego kraju który atoli nie długo temu krajowi rozkazował iak to się niżej okaże.

Po śmierci Pitta nastąpił na godność pierwszego Ministra w gabinecie Londyńskim Fox. Za niego zaczęły się w Lutym r. 1806 z

Fran-

Francją o pokóy układy lecz po śmierci tego Ministra zerwane zostały skoro tylko Grenville stanął u styru rządu. Podobnież się i u dworu Petersburgskiego Francyi nie powiodło; bo lubo Rossya z Francją pokóy zawarła, ten atoli po śmierci Pawła przez następcę ięgo Alexandra I. potwierdzonym nie został.

Tymczasem zbliżała się wojna Prusko-Francuzka. Fryderyk Wilhelm III. Król Pruski zawarwszy z Alexandrem w roku przeszłym ugodę w Berlinie zagroził Francuzom z Austryją w wojnie zawikłanym, lecz zgodziwszy się potem z Napoleonem (iako się wyżej powiedziało) zciągnął sobie nieprzyiaźń Anglii i Szwecyi. Albowiem Gustaw Adolf Król Szwedzki był iędnym z naywiększych Napoleona nieprzyiaciół. Lecz w krótce przyszło pomiędzy Dworami Berlińskim i Wersalskim do poróżnienia osobliwiey w ten czas gdy Anglia w układy (iako mówią) z Francją weszła względem wydania Prussom Hannoweru.

Tegóż samego roku dnia 12. Lipca utworzył Napoleon Ligę Reńską do której Król Bawarski Król Wirtembergski i wielu pomnieyszych Xiążąt w po-
ła-

łudniowych Niemczech posiadłość mających przystąpiło. Ci zrzekli się dnia 1. Sierpnia wszelkich z Cesarzem Niemieckim Franciszkiem II. związków, przez co widział się Franciszek być przymuszonym godność Naczelnika Rzeszy Niemieckiej złożyć.

Tymi więc i podobnymi krokami urażone Prussy starały się, podobnież północną utworzyć Ligę a nawet złączone z Elektorem Saskim wypowiedziały Napoleonowi wojnę; lecz największym było dla Pruss nieszczęściem, albowiem Napoleon kontyngensami Xiążąt Ligi Reńskiéy wzmocniony, uderzył na Prussaków pod Jeną dnia 14. Paźdz. i zniósł ich zupełnie. Sassom zaś sprzymierzonym z Prussami przebaczył i całe wojsko Saskie rozpuścił. Od tego czasu wszystko się Prussom nieszczęściło, większa albowiem część fortec poddała się Francuzom, którzy w krótcie cały prawie kray zaięli. Król Pruski udał się po przegranej bitwie pod Jeną do Pruss właściwych czekając na posiłki Ryssyiskie, które tak prędko nadciągnąć nie mogły ponieważ Rossya prowadziła wtedy wojnę z Turkami. Atoli nowe ich prócz tego spotkało nieszczęście, albowiem Polacy odezwą Dąbrowskiego i Wybickiego iakoby z letargu

ocuceni, wzięli się przeciwko nim do orę-
 ża. Dnia 27. Listopada stanął Napoleon
 w Poznaniu od wszystkich z okrzykami ra-
 dości przyjęty. Tam to wydał ową wszy-
 stkim znaną do Polaków odezwę zagrze-
 wającą ich do miłości i odzyskania Oyczy-
 zny, uczynił owe pochlebne obietnice któ-
 rych potem czy nie mógł czy nie chciał
 spełnić! Wprzód ieszcze to iest d. 16. Li-
 stopada przybył do Poznania Jenerał Dą-
 browski i wezwał Polaków razem z Józefem
 Radziwińskim do pospolitego rusze-
 nia, nakazawszy wystawienie 4ch. pułków
 piechoty. Zebrawszy potem mieszkańców
 Woiewództwa Łęczyckiego, wszedł do mia-
 sta Łęczyc, poraziwszy konnicę Pruską i
 pułk Kozaków Rossyiskich na pomoc mia-
 stu przybyłych. Dnia 19. t. m. poddała się
 woysku Francuzkiemu Częstochowa a w
 tydzień potem nastąpiła potyczka pod Ło-
 wiczem, gdzie porażeni Rossyanie nie opar-
 li się aż w Warszawie: lecz się i tu krótko
 bawili, przeprawili się na Pragę spaliwszy
 Most na Wiśle.

Dnia 11. Grud. zawarł Napoleon w Pozna-
 niu z Elektorem Saskim pokóy, który przy-
 jąwszy tytuł Króla przystąpił do Ligi Reń-
 skiéy a z nim Xiążęta Schwarzburg, An-
 halt,

halt, Reuss, Lippe i Waldeck. Udał się potem do Warszawy gdzie na dniu 19. t. m. stanął. Nie długo potem to jest d. 26. t. m. nastąpiła bitwa, pod Póltuskim, w której zupełnie Rossyanie od Francuzów porażonemi zostali. Odtąd zachodziły tylko pomniejsze utarczki, aż dopiero pod *Preussisch Eylau* zacięta między Rossyanami a Francuzami nastąpiła bitwa. Rossyanie cofnęli się do Królewca i nie wyruszyli wprzód w pole aż po wzięciu przez Francuzów Gdańska. Zwycięstwo przez Napoleona pod *Friedland* otrzymane przyspieszyło pokóy, który w Tylży z zawartym został, przezco prawie połowę Monarchii Król Pruski utracił. Z 5,573 bowiem mil kwadratowych zostało się tylko Prusom 2,880. Wszystkie kraie za Elbą leżące, prowincyje na Polsce zdobyte, postradał. Z tych krajów uformował potem Napoleon Królestwo Westfalskie które bratu swemu Hieronimowi oddał, z Polskich zaś prowincyi uformowało się Xięztwo Warszawskie, Fryderykowi Augustowi Królowi Saskiemu prawem dziedziczném oddane. Białystok dostał się Rossyi, a Gdańsk wolném Miastem ogłoszony. Koalicya przeciw Anglii pomyślny skutek brała, bo Ros-

sya także przystąpiła do związku, a nawet 1807.
nie długo potem i Daniia (w Wrześniu
1807). przez co zciągnęła na siebie
gniew Anglików, którzy uderzywszy na Ko-
penhagę, całą flotę Duńczyków zabrali.
Nayuporczywiéy obstawał przy koalicyi z
Anglią Gustaw Adolf IV. Król Szwedzki
przez co wszczęła się między nim a Ros-
syą woyna d. 10. Lutego 1808 w której 1808.
całą postradał Finlandyą. W krótce po-
tem wszczęła się w Sztokholmie rewolucya
i ta przymusiła króla do zrzeczenia się tro-
nu na rzecz Xcia Sudermanii, który pod
imieniem Karóla XIII. wstąpił na tron
Szwedzki, Gustaw zaś Adolf IV. dotąd ży-
je w Niemczech prywatnie.

12. Napoleon Cesarz Francuzów dążąc
do samowładztwa staie się naywięk-
szych nieszczęść dla Francyi przy-
czyną i sam koronę traci.

Szczęście które nieodstępnie broni Francuz-
kiéy towarzyszyło, wzbiło Napoleona w du-
mę i niepohamowaną żądzę. Uiarzmiwszy
prawie całe Niemcy i Włochy, zapragnął
także i Hiszpanii do czego w krótce mu
G się

się pora sposobna nadarzyła. Na tronie Hiszpańskim siedział wtedy Karól IV. dotąd w iak naywiększey spokojności, wyiąwszy małe utarczki które z Anglią prowadził. Atoli spokojność ta iego zaburzona została w Październiku 1807 spiskiem Infanta Ferdynanda Xcia Asturyi, który oycę z tronu zrzucić a sam się wywyżzyć zamysłał. Przebaczył Karol IV. Synowi, w krótce iednak to iest na dniu 16 Marca wybuchła rewolucya w Araniuez i Madrycie, Xiążę Pokoju faworyt królewski zrzuconym został a Karóla IV. przymuszono do oddania Państwa synowi swemu, który pod imieniem Ferdynanda VII. panować zaczął. Dowiedziawszy się o tém Napoleon wysłał woyska swoje do Hiszpanii pod dowództwem Xcia Berg (Murata) a to na mocy konwencyi którą Napoleon z Królem Hiszpańskim zawarł, względem podziału Portugalii. Gdy bowiem Xiże Regent Portugalski żadną miarą do koalicyi z Francją przystąpić nie chciał, zawarła Francya z Hiszpanią traktat przez który podzielona Portugalia bydź miała. Część miała się dostać Hiszpanii a część królowéy Etruryi wynagradzając ją za kray dziedziczny, którego d. 10. Grud. 1807. Napoleonowi ustąpić

pić m
 szyl j
 Listo
 Portu
 skiey
 zostaw

Tak wie
 otocz
 znała
 Berg
 zrzec
 musz
 Bato
 tnia
 Don
 z zo
 Ferdy
 Hiszp
 Zacho
 dał.
 Hiszp
 lem H
 politań
 Joahim
 Królew
 Francy
 1814.

pić

pić musiała. Tym końcem przeto wyruszył generał Junot do Portugalii i dnia 30. Listopada wszedł ko Lizbony, dwór zaś Portugalski schronił się na flocie Angielskiéy do Brazylii gdzie aż do tego czasu zostawał.

Tak więc z obuch stron (od Junota i Murata), otoczona Hiszpaniia w krotce nowych doznała odmian albowiem po wniścieniu Xcia Berg do Madrytu oznaymił Karól IV. że zrzeczenie się tronu na rzecz Syna jest wymuszonym. Zjechał przeto Napoleon do Baionny a nie długo potém (d. 20. Kwietnia 1808, przybył tam i Ferdynand VII. Don Karlos, Xiążę Pokoju) i Karól IV. z żoną d. 30. t. m. Tam to przymuszono Ferdynanda VII. do zrzeczenia się korony Hiszpańskiéy, którą Karól iako też i Indyie Zachodnie do dyspozycyi Napoleonowi oddał. Napoleon zwołał do Baionny Stany Hiszpańskie (d. 25. Maja) i mianował Królem Hiszpańskim Józefa brata swego Neapolitańskiego, na iego zaś miejsce posadził Joahima Murata Xcia Berg, a cała familiia Królewska Hiszpańska poszła w niewolę do Francyi gdzie Król Ferdynand aż do roku 1814. zostawał. Tymczasem zanim ieszcze

1809.

Józef do Państwa swego przybył, wybuchła w Hiszpanii od Anglików poburzonej rewolucya z którą d. 14. Stycznia 1809. Alians zawarli. Śródkiem zaburzenia była Sewilla, w której Junta rezydowała. Jenerałowie Palafox Cuesta, Castannos i inni dowodzili armii Hiszpańskiej, francuzkiéj zaś Moncey, Dupot, Bessieres, Duchesme, Lefebure i inni. Jenerał Dupont i Vedel przedarli się aż za Sierra Morena lecz tam ze wszech stron obtoczeni poddać się z 14000, musieli. Podobne nieszczęście spotkało także Francuzów w Portugalii gdzie się Junot poddał Anglikom musiał. Tém przeto uyrzał się bydz Król Józef zniewolonym do ustąpienia z Madrytu, którą to stolicę Junta Sewilska zaięła.

Zjazd tymczasem Napoleona z Alexandrem I. nastąpił w Erfurcie (od' 28. Września do 14. Paźdz. 1808) a za przybyciem swoim do Paryża wyruszył w krótce do Hiszpanii wysławszy tam wprzód woyska Polskie i kontyngensa Niemieckie. Wydawszy odezwę do Hiszpanów, poraził w wielu potyczkach ich woyska i dnia 4 Grud. wszedł do Madrytu. Natychmiast skassował S. Inkwizycyją i $\frac{2}{3}$ klasztorów. Król Józef wszedł

nim d. 22. Stycznia 1809 do Madrytu a wojsko Francuzkie udało się w pogoń za Anglikami którzy pod jenerałami Moore i Boire Hiszpanom na pomoc przyszli. Moore podstąpił aż pod Burgos lecz Anglicy przegrawszy bitwę wsiedli w Korunnie na okręty d. 30. Stycznia r. t. utraciwszy jenerała Moore.

Zdobycie reszty Hiszpanii a nawet i Portugalii, która się tymczasem na wolność wybiła bardzoby łatwo było Francuzom poszło gdyby od Austryi zagrożonymi nie byli. Bo lubo Austrya w czasie wojny Pruskiéy Francuzów nie zaczęła, sądząc iednak iż teraz naylepszą ma porę do oparcia się Napoleonowi w Hiszpanii zawikłanemu, wojnę mu wypowiedziała. Przyczyny do téy wojny były wielorakie, Austrya pragnęła się z krytycznego położenia w jakie ją pokojem Prezburskim Francya wprawiła wydobydź. Tym końcem wielkie z obuch stron czyniono przygotowania. Na dniu 28. Lutego 1808. opuścił Andreossy poseł Francuzki Wiedeń i w krótcie potem to iest d. 9. Kwietnia tegoż roku wojnę Napoleonowi wypowiedziano. Naywyższe dowództwo nad Armią miał Arcy-Xiąże Karól, a pod nim

1809.

nim Jenerałowie Bellegarde, Kollowrath, Hiller, Hohenzollern Jellachich, X^{te} Rosenberg, Arcy-X^{te} Ludwik i Xiążę Lichtenstein. Ten korpus przeprowił się przez Inn i zajął Munich. Druga Kolumna pod dowództwem Arcy-X^{cia} Jana (pod którym byli jenerałowie Chasteller i Giulay) wpała do Włoch i Tyrolu. Trzeci korpus wpał do Xięztwa Warszawskiego, dnia 15. Kwietnia tegoż roku.

Wojsko Arcy-X^{cia} Karola postępowało nie-doznawając żadnego odporu, ieszcze się bowiem Francuzi nie byli zgromadzili. Dnia 17. Kwietnia przybył Napoleon do woyska i wnet wszystko nowy obrot wzięło. Albowiem we dwa dni potém walczył szczęśliwie Oudinot pod Pfaffenhofen z jenerałem St. Hilaire, jenerał Friand zaś pod Peissing a Morand pod Tann odnieśli nad Austryakami znaczne zwycięstwa. D. 20. zwyciężył Napoleon sam Arcy-X^{cia} Ludwika i jenerała Hiller, a nazajutrz poraził ich powtórnie pod Landshut i przepędził przez Izereę. Arcy-X^{te} Karól zdobył Ratyzboneę lecz przegrawszy pod Eckmühl cofać się musiał aż za Dunay. Nie oparł się zaś Arcy-X^{te} w Czechach aż w

Krems

Krems gdy tymczasem generał Hiller cofał się wzdłuż prawego brzegu Dunaju. Po wielu utarczkach złączył się wreszcie z Arcy-Xciem Karolem przepawiwszy się pod Stein dnia 7, Maja. Tak więc bez żadnego oporu zbliżyli się Francuzi aż pod Wiedeń, którego Arcy-Xiąże Maxymilian bronić przedsięwziął, lecz widząc przemoc nieprzyjacielską poddał go dnia 13. Maja. Stanąwszy Napoleon w Wiedniu wydał odezwę do Węgrów wzywając ich do obrania sobie Króla i do odzyskania bytu politycznego, lecz cały Naród Węgierski odrzucił tę propozycyą.

Gdy się tak niepomyślnie Austryakom w Niemczech wiedzie, tymczasem Arcy-Xiąże Jan odparłszy pó za Piawę Wice-Króla Włoskiego przedarł się aż do Werony, lecz posłyszawszy o nieszczęściu armii Niemieckiey cofać się musiał, straciwszy pod Castelfranco potyczkę. Uchodził przeto spiesznym krokiem do Pressburga a Wice-Król Włoski złączył się z woyskiem francuzkiem pod Widniem dnia 27. Maja.

Podobnież się Arcy-Xciu Ferdynandowi w Xięstwie Warszawskiem powodziło. Bo
lubo

lubo wpaść był na czele 30,000 gdy cała armia Polska 10,000 nie wynosiła (większa bowiem część wojska walczyła w Hiszpanii) atoli w krótcie niepomyślnego doznał losu. Pierwsze spotkanie Polaków z Arcy-Xciem było pod Raszynem d. 19. Kwietnia gdzie walcząc Polacy utracili Półkownika Godebskiego i przemocy ustąpić musieli. Znaydowało się w téy potyczce na stronie Polskiej 1500 Sassów którzy dzielnie opierali się Austryakom. Atoli przyszło wieczór do kapitulacyi mocą której Warszawa oddaną została Austryakom d. 21. Kwietnia a Polacy przenieśli się na Pragę. Niedługo iednak siedział Arcy-Xiąże w Warszawie, albowiem przeszedłszy Polacy do Galicyi zrobili pospolite ruszenie przeciw Austryi, zdobyli Sandomierz, Zamość, i Jarosław i dnia 15. Lipca przybyli do Krakowa. Usiłował Arcy-Xiąże wszelkimi sposobami przedrzeć się przez Wisłę lecz zwyciężony pod Górą i od Torunia odparty cofnął się z Warszawy w nocy, ściągany od jenerała Dąbrowskiego. Po kapitulacyi dnia 14. Lipca pod Krakowem cofnął się Arcy-Xiąże za Wisłę i udał się do Morawii.

W Niemczech tymczasem przeprowadził się Napoleon przez Dunaj pod Ebersdorf lecz pod Aspern i Esslingen porażonym został w której do potyczce Marszałek Lannes z rany odniesioney umarł. Atoli ta wygrana żadney nie przyniosła Austryakom korzyści po zwycięztwie bowiem pod Raab Wicekróla Włoskiego d. 14. Czerwca wszystko uległo Francuzom, a dnia 5 i 6 Lipca stoczył Napoleon bitwę pod *Deutsch Wagram* po której cofnął się Arcy - Xiążę Karól przez Hollabrunn do Znaym gdzie d. 12 zawieszenie broni nastąpiło.

W Tyrolu atoli trwały ieszcze rozruchy. Powiedzieliśmy wyżey iż ta Prowincya pokojem Pressburskim w roku 1805. Bawaryi przez Austryą ustąpioną została. Przy wybuchnieniu teraznieyszey wojny z Francją weszła część woyska Austryackiego na granice Tyrolskie pod Margrabią Chasteller a odtąd powszechna nastąpiła rewolucya. Naprzód rzucili się mieszkańcy na Bawarskie woysko w *Pusterthal*, zostających urzędników ścigano i prześladowano, i tak się dalece Tyrolczykowie wzmogli że d. 12 Kwietnia Inspruk zaięli, przymusiwszy mały garnizon Bawarski tamże się
znay-

znaydujący do poddania. Za przybyciem Chasteller d. 15. Kwietnia do Inspruku powszechny prawie bunt nastąpił. Mieszkańcy Voralbergu wzięli się także do oręża i czynili do Kempten i Memmingen w Szwabii a nawet aż do Bregenz wycieczki nieustannie, czém widzieli się przymuszonemi Szwajcarowie kordon na granicach zaciągnąć. Dwa Korpusy tymczasem Bawarskie pod dowództwem Królewicza Bawarskiego i jenerała Wrede wyruszyły pod komendą Marszałka Lefebre do Tyrolu. D. 1 Maja wydano do nich z strony Bawaryi odezwę, lecz bezskutecznie. Przemocy przeto używszy przedarły się woyska Bawarskie pod Kufstein z kąd odpędziwszy Austryaków weszli d. 15. t. m. do Inspruk. Lecz za ledwo się woyska Bawarskie do armii głównéj udały, znowu bunt powstał przez co zniewolonym się jenerał Wrede bydz widział do powrotu (iuz był w Linz) dla uśmierzenia buntowników. Po ustąpieniu Austryaków na mocy punktów zawieszenia broni przepisanych ciągle trwały rozruchy pod dowództwem karczmarza Andrzeia Hofera a nawet i do Salcburgu się rozciągał. Co większa, i po zawartym pokoju Wiedeńskim uspokoić się Tyrolczykowie.

wie nie chcieli, wielu nie chciał o ofiarowaney im Amnestyi przyjąć i przymusili Hofera do przewodniczenia im, który wreszcie od swoich opuszczony d. 20. Lutego 1810 od Francuzów złapanym i w Mantua rozstrzelanym został.

1809.

Oprócz Tyrolczyków grały także ieszcze inne dwie osoby poboczne role w czasie téy wojny, z tych pierwszym był Pruski major Schill. Ten bowiem d. 28. Kwietnia z małym oddziałem woyska starał się na stronę Austryi Niemcy poburzyć. Lecz przeleciawszy krokiem śmiałym Saxonią, Anhalt, Westfalią i Meklenburg w Stralundzie od Holendrów i Duńczyków pod jenerałem Gratien i Ewald dościgniony dnia 3. Maja zabitym został. Drugą rolę daleko znaczniejszą grał Wilhelm Xiaże Braunschweig-Oels. Ten udawszy się do Czech wpadł do Saxonii z jenerałem Austryackim Am-Ende, wszedł d. 11. Czerwca do Drezna odparłszy woysko Saskie pod dowództwem jenerała Thielmann zostaiące. Atoli w krótce od Hieronima Króla Westfalskiego do cofnięcia się przymuszony, niechcąc uznać zawieszenia broni między Francuzami i Austryacką armią zawartego, udał się przez Lipsk, Hallę, Halberstaet, Braunschweig

1809.

schweig i Hannover ścigany ustawicznie aż nad Wezerę, gdzie d. 7. Sierpnia wsiadł pod Elsfléth na okręt i uciekł do Anglii.

Austria tymczasem traktowała z Francją o pokóy w Altenburgu w Węgrzech a po podpisaniu przedugodnych punktów nastąpił pokóy Wiedeński d. 14. Paźdz. 1809. podpisany. Mocą którego ustąpiła Austria Salzburg, Innviertel i Hausviertel dla Bawaryi. Połowę Karyutyi, Krain, Triest, Goerz, Friaul, Kroacyą za rzekę Sau, Fiume i Istrią dla Królestwa Włoskiego; Galicyą zachodnią, Cyrkuł Zamoyski i Podgorze z połową dochód Żup solnych w Wieliczce dla Xięztwa Warszawskiego; a Cyrkuł Tarnopolski w staréy Galicyi dla Rosyi, ogółem wynosi to 2,000 mil kwadratowych.

1808.

We Włoszech także i w Holandyi nastąpiły znaczne odmiany. Ponieważ Papież (Pius VII.) na żądanie Napoleona zezwolić nie chciał, przeto zaiął na rozkaz iego generał Miollis d. 2. Lutego 1808 Rzym i prowincye papiezske Ankonę Macerata i Camerino do królestwa Włoskiego przyłączone zostały. Nie kontentuiąc się tém Na-
po-

pooleon zniósł zupełnie dekretem d. 17. ^{d. 17 Maja}
 Maja 1809. świecką władzę papieżką i ^{1809.}
 kraje kościelne d. 17. Lutego 1810. z
 Francją złączył. Papieżowi pensją wy-
 znaczył, a Rzym drugą stolicą państwa
 Francuzkiego ogłoszonym został.

W Holandyi zaś następująca zdarzyła się od-
 miana: Ponieważ Ludwik Król Holender-
 ski (brat Napoleona) potajemnie z Angli-
 kami utrzymywał związki, ściagnął na sie-
 bie gniew Cesarza Francuzów, który oso-
 bliwie po wylądowaniu Anglików na wy-
 spę Walchern, bardzo się pomnożył. Dnia
 16. Marca 1810. wymusił na nim traktat
 dla Holandyi bardzo uciążliwy, mocą bo-
 wiem tego traktatu większa część Holan-
 dyi z Francją złączoną była. Tymi prze-
 to i podobnymi urażony Ludwik powoda-
 dami, zrzekł się d. 1. Lutego 1810. tronu
 na rzecz syna swego, którego Napoleon
 Wielkim Xięciem Bergskim, po wywyż-
 szeniu Joachima Murata na tron Neapoli-
 tański, zrobił. Atoli Cesarz Francuzów
 téy cessayi nie potwierdził lecz dnia 9. Lip-
 ca 1810. złączenie Holandyi z Francją ^{d. 9. Lip.}
 ogłosił. ^{1810.}

Tegoż roku w miesiącu Kwietniu ożenił się Napoleon z Maryą Ludwiką Xrcy - Xiężną Austryacką, rozwiódłszy się z pierwszą swoją żoną Józefiną, a dnia 18. Grudnia 1810. wyszedł nowy dekret, mocą którego kraje nad uściem Wezery i Elby, z Francją złączone zostały. Tak więc rozpostarła się Francya aż do Bałtyckiego prawie morza, ponieważ miasta Hanzeatyczne Oldenburg Ahremberg i inne ieszcze kraiki złączone z nią zostały. W krótcie także (d. 12. Listopada 1810.) przyłączonym do Francyi został Departament Simplon, a tak posiadała w tym roku Francya 130 Departamentów i 42,000,000 ludności!

d. 12. List.
1810.

Niczego iuż teraz nie brakowało Napoleono-
wi iak poniżenia Anglii i przymuszenia
iey do uznania go Zwierzchnikiem nad
krajami które zdobył. Lecz do uskutecz-
nienia dzieła tego, wiele mu ieszcze pozo-
stało trudności do pokonania! Bo lubo
wszystkie brzegi prawie Europy na połu-
dnie i północ Woyskami poobsadzał swe-
mi, atoli cała prawie Europa ukradką z
Anglią handlowała. Prócz tego Tureckie,
Hiszpańskie i Portugalskie porta otworem
dla Anglii stały, a nawet i Rossya odwraca-
jąc

iąc się coraz bardziej od dworu Wersalskiego, na stronę się Anglii nachylać zdawała. Powody tego poróżnienia, ponieważ dotąd zupełnie są nieznałome, czasy późniejsze obiawią, my tym czasem krótko skutki z zwaśnienia tego wypłynione wyłuszczyemy.

Po długich i nadaremnych między obiema dworami traktowaniach ruszyły Woyska francuzkie w pole. Cesarz Napoleon zawarł był dnia 14. Marca 1812. z Austryą i z Prussami (d. 24. Lutego t. r.) traktat odporny, a w Maju t. r. zjechali się osobiście do Drezna Franciszek I. Cesarz Austryacki, Fryderyk Wilhelm III. Król Pruski i Napoleon I, po czém, to iest d. 22. Czerwca woyna Rossyi wypowiedzianą została. Rossya tym czasem pokóy z Turcyą zawarła, z którą od 1806 prawie roku woynę prowadziła. Ponieważ wyżej nic się o téy nie wspomniało Woynie nie od rzeczy mi się przeto zdaie w krótkości ważniejsze tu szczegóły wyłuszczyć.

d. 14. Mar.
1812.

Lubo Selim III. dnia 1. Paźdz. 1806. pokóy z Rossyą zawarł, w krótce iednak Francya tyle przez posta swego jenerala Sebastyani do-

dokazała, że się na iey stronę nakłonił. Przekroczyli d. 25. Listopoda t. r. wkroczyli Rossyanie pod dowództwem generałów Essen, Michelson i Richelieu przez Dniestr do Mołdawii, któręj stolicę Jassy generał Michelson d. 29. t. m. zajął. W krótce potym (d. 23. Grudnia) poraziwszy Turków, zajął Bukarest, po czém Porta d. 5. Stycznia 1807. wojnę Rossyi wypowiedziała. Walczono z obu stron na przemian z szczęściem aż nakoniec d. 24. Sierpnia t. r. zawieszenie broni w Słabosia zawarło które miało bydź podstawą Pokoju, o który (w Lutym 1809) w Jassy traktowano. Lecz pokój ten nie przyszedł do skutku. Tegoż samego roku wzięli Rossyanie Giurgewo d. 25. Marca, a d. 26. Września Ismail. Komendę nad Woyskiem Rossyiskim różni piastowali potém wodzowie iako to: Michelson, Prossorowski, Bagration i Kameński. R. 1810. (w Maju) poddały się woyskom Rossyiskim Bazardschick i Sylistria, lecz od obozu Jussufa Baszy odpartem zostały, a nawet fortecy Ruszczuk nie mogły dobydź. Lecz po świetném zwycięztwie generała Kameńskiej d. 8. Września t. r. otrzymaném, poddały się Rossyanom Ruszczuk, Szistowe, Widdin i Nikopoli. Nie-

szczęścia które Turecką armią gnębiły wnet nowy dowódzca sam Wielki Wezyr Achmed Basza naprawił, albowiem d. 4. Lipca 1811. pobiwszy Kutuzowa przedarł się aż pod sam Ruszczuk. Zawieszenie broni tymczasem w Bukarescie d. 28. Maja 1812. zawarto, a w krótce potem pokóy nastąpił, którym rzekę Pruth za granicę dla obudwu Narodów wzięto.

1811.

Pokóy ten tak dla Rossyi iako dla Turcyi wielce był potrzebnym; Rossya bowiem miała na karku nieprzyjaciela groźnego w osobie Napoleona I. Turcyja zaś od 1800. prawie roku bezustannie prowadząc wojnę bardzo swe siły wycieńczyła. W Roku bowiem 1801. w którym Porcie Anglia na Francuzach zdobyty Egipt oddała, zbuntowała się Serwii pod dowództwem Jerzego Czerny, który dawniey w Austryackiey znajdował się służbie. Dnia 13. Grudnia 1806. zdobyli Serwianie Belgrad, a dnia 5. Lutego 1807. Schabacz. Szczęściło się potem nader Serwianom, lecz po pokoiu w Bukarescie zawartym wpadła cała potęga Turecka do Serwii i zupełnie tę prowincyą zaięła. Jerzy zaś Czerny nie mogąc Oyczyzny swojej obronić, udał się w służbę Rossyiską.

Oprócz tego wszczęły się różne w Konstantynopolu odmiany; bowiem Selim III. zrzucony został przez zbuntowanych Jańczarów z tronu, a na jego miejsce nastąpił dnia 29. Maja 1807 Mustafa IV. Lecz w krótcie i ten d. 28. Lipca 1808. przez Wezyra Bairaktara strąconym został, w czasie którego rozruchu Selima III. zamordowano. W krótcie nowe się wszczęły z przyczyny Bairaktara rozruchy, w czasie których on sam i Mustafa życie postradali, a Mahmud II. na tron wywyższonym został.

d. 28. Maj.
1812.

Wojna tymczasem na północy z wielką zapalczywością między Rosyą i Francją prowadzoną była. Dnia 28. Maja 1812. stanął Napoleon w Wilnie, od którego Rosyanie odciągnęli. W Polsce także wielka nastąpiła odmiana. Xięstwo Warszawskie lubo już przez pokóy Wiedeński (1809) znacznie powiększonym zostało, iednak swego dawnego nie mogło otrzymać nazwiska. Lecz nagle interest Francyi zwrócił i na tę krainę bacność, przeto wydał Król Saski z porady Napoleona d. 29. Maja 1812. dekret, w którym upoważnił radę Ministrów Xięstwa War-

d. 29. Maj.
1812.

sza-

szawskiego do zwołania Seymu, i ogłoszenia Królestwa Polskiego. W krótcie po przybyciu do Warszawy Arcybiskupa Mechleńskiego wielkie to dzieło uskutecznióm zostało; ogłoszono królestwo Polskie, czém ożywieni i zagrzani Polacy, tym ochoczey Kampanią przeciw Rossyi rozpoczęli. Już dnia 20. Lipca zaięli Francuzi Mohilów i d. 25. i 26. t. m. odparli Rossyan pod Ostrowem. Oudinot zwrócił się ku Połockowi, zwyciężył d. 1. Sierpnia Wittgensteyna nad Drissą i zaiął Düna burg, gdy tymczasem Macdonald na czele Pruskiej posiłkowej armii zbliżał się ku Rydze. Po krótkim pobycie w Witepsku ruszył Napoleon ku Smoleńskowi, które dnia 18. Sierpnia po krwawey bitwie zdobył i zrabował. Po bitwie pod Valontina cofali się Rossyanie coraz bardziej ku Moskwie ścigani od Francuzów. Lecz pod Połockiem nad rzeką Düną oparł się Wittgenstein mężnie lewemu francuzkiemu skrzydłu. Potykając się ciągle doszli na reszcie Francuzi, do miasta Moskwy, stoczywszy d. 7. Września pod Mozaiskiem wielką bitwę z jenerałem Kutuzowem, w której Francuzi jenerała Montbrun utracili. W Moskwie zamysła-

to woysko Napoleona po trudach tylu wy-
począć, lecz zamiar ich w niwecz się
obrócił, po spaleniu miasta Moskwy przez
Roztopczyzna. Jednakże weszli Francuzi
do spalonego miasta tego po ustąpieniu je-
nerała Kutuzowa do Kaługi.

Napoleon tymczasem ofiarował Alexandro-
wi pokój, lecz ten go odrzucił domyślając
się co Francuzów za zbliżeniem się zimy
spotka. Ruszył przeto Napoleon d. 18.
Października z Moskwy i bokami dążył za
armią Rossyjską, lecz zbliżająca się zima i
bitwa pod Małoiarostawiczem przegrana,
zmusiła go do cofnienia się d. 24. Paźdz.
t. r. W krótcie potém odniósł Wittgenstein
zwycięstwo pod Połockiem nad Marszał-
kami Oudinot i S. Cyr, i od tego czasu
zaczęli się Francuzi w wielkim nieładzie
cofać. Odtąd to niesłychane nieszczęścia
dybać na nich poczęły które się po prze-
graney pod Borodino i Krasnoy powięk-
szyły bardziej, aż nareszcie okropna ich
klęska pod Boryssową na przeprawie przez
Berezinę spotkała. (d. 26. i 28 Listopada).
Napoleon opuścił armią dążąc spiesznie do
Paryża, tam bowiem generałowie Mallet,
Lahorie i Guidal spisek na detronizacją

iego

iego uczynili. Lecz spiknienie to wczesnie przytłumiono, spiskowi zostali d. 23. Paźdz. poymanymi, a w tydzień potém rozstrzelanymi,

Odtąd w Europie nową postać rzeczy przybrały. Austrya która na mocy traktatu z Francją zawartego korpus trzydziestotysięczny pod dowództwem Xięcia Schwarzenberg na Wołyń wysłała (gdzie się Austriacy z przemienném z Rossyanami potykali szczęściem) przywołała Woyska swoje na powrót. Prussy zaczęły się co żywo, (osobliwie w Lutym 1813) uzbraiać, a Rossyane ścigali bezustannie Francuzów cofających się. Szczątki armii Francuzkiej zostające pod dowództwem Wicekróla Włoskiego, opuściły d. 6. Marca Berlin, od Czerniszefa ścigane, a d. 11. Marca, zaiął Wittgenstein to miasto. Nawet i do Hamburga weszło woysko Rossyiskie pod dowództwem Teutenborna.

Za przybyciem Alexandra I. do Wrocławia d. 15, Marca t. r. wypowiedział Król Pruski Francji wojnę. Woyska obudwóch Monarchów sprzymierzone wyruszyły do Saxonii, i wezwały Króla Saskiego do łączenia

nia się z niemi, lecz ten ciągle się wzbra-
niał przystąpić do Koalicyi. W Lüneburg
zwyciężył generał Doernberg d. 2. Kwie-
tnia Korpus Moranda w której potyczce
sam generał Morand zginął, a Wittgenstein
zwyciężył pod Moeckern królewicza Wło-
skiego i generała Grenier. Po wniściu A-
lexandra i Króla Pruskiego do Drezna d.
24. t. m. kapitulował Toruń, skąd wszy-
stkich Francuzów tylko wzięto w niewolę,
resztę zaś woysk do domu rozpuszczono;
na tydzień także wprzód poddali Francu-
zi Spandau.

Po śmierci Kutuzowa otrzymał Wittgenstein
nad woyskiem dowództwo, a odtąd zaczę-
ła się znowu Francuzka armia podnosić.
Napoleon bowiem ogłosiwszy Maryą Lu-
dwikę małżonką swoją Regentką państwa,
wyruszył do armii. Dnia 28. Kwietnia
próżno się kusił Wicekról Włoski przeyść
rzekę Saalę pod Hallą, lecz Napoleonowi
udało się pod Naumburg i Weissenfels
przeprowadzić, utarczka zatem wszczęła się
między Sprzymierzonym Woyskiem i Fran-
cuzami, w której Marszałek Bessieres po-
legł. Nazajutrz atoli nastąpiła ieszcze za-
ciętsza bitwa pod *Gross-Goerschen* blisko

Lützen w której lubo Sprzymierzeni zwyciężyli, cofnęli się atoli za Elbę. Po wielu mniejszych utarczkach przyszło wreszcie do potyczki pod Bautzen d. 20—21. Maja, w której woyska Francuzkie zwyciężyły. Rosyianie zaś i Prussacy cofnęli się przez Haynau do Szląska, gdzie Blücher nacierających Francuzów od Jaworzna (*Jauer*) odpędził. Po zwycięstwach Czerniszefa pod Halberstadt a Bülowa pod Luckau nad Marszałkiem Oudinot i po zaięciu Hamburga przez Davoustą od Tettenborna opuszczonego, nastąpiło zawieszenie broni dnia 4. Czerwca; w czasie którego układy o pokój traktowanymi byź miały na Kongressie w Pradze za pośrednictwem Austrii. Przedłużono je potem do 10. Sierpnia, lecz woyna znowu się rozpoczęła, ponieważ Monarchowie wojujący zgodzić się między sobą nie mogli, i ponieważ Dania ogłosiła się za Francją czego potem bardzo żałowała, albowiem wplątana w woynę ze Szwecją, Norwęgią utraciła. Austriya zebrała woyska swoje do Czech, Meklenburg ogłosił się za Sprzymierzonymi Monarchami, a ieszcze wprzód Szwecya. Lecz ponieważ od czasu iakęśmy z oka Szwecją spuścili wielkie w

tém

tém państwie zaszły odmiany, namieniemy tu przeto o nióm nieco.

Po zrzeczeniu się Gustawa Adolfa IV. tronu Szwedzkiego, iakeśmy wyżej powiedzieli, obrany został Królem stryry Królewski Xiążę Sudermanii Karola XIII. Zaprowadzono nową Konstytucyą ograniczającą władzę Królewską, a następcą tronu obrano d. 18. Lipca 1809. Chrystyana Augusta Xięcia Schleswig · Holstein · Sonderburg - Augustenburg, którego d. 24. Stycznia 1810. Król przybrał za syna. Gustaw Adolf opuścił d. 6. Grudnia 1809 Szwecyą przed zawarciem ieszcze pokoju Rosyi z Szwecyą w Fridrichshamm d. 17. Września, t. n. przez który Finlandya od Szwecyi odpadła, iak się iuż wyżej namieniło. W krótce potém zawarła Szwecya pokóy z Danią w Joenkeping, a z Francyą d. 6. Czerwca 1810. w Paryżu, przez co znowu Szwecya Pomeranią i wyspę Rügen odzyskała. Po nagłym zeyściu królewicza na rewii pod Quiddinge odprawionéy, obranym został następcą tronu Szwedzkiego Xiążę Karól Jan de Pontecorvo (Bernadotte) marszałek państwa Francuzkiego, i odtąd wypowiedziała Szwecya

cya Anglii wojnę d. 17. Listopada. Lecz gdy w roku 1812. Francuzkie wojska znowu Pomeranią zaięły, pogodziła się z Anglią, otworzyła d. 29. Lipca t. r. porta swoje wszystkim Narodom i wypowiedziała Francyi wojnę. Królewicz Jan wylądował w Rügen d. 17. Maja 1813, i w terazniejszey wojnie dowodził lewém skrzydłem; czyny iego w dalszym ciągu historyi naszej wyluszczymy.

Po zerwaniu Prazkiego kongressu ogłosiła się Francya za Sprzymierzonymi, i znaczny wystawiła Korpus pod dowództwem Xięcia Schwarzenberg. Rosyjska armia pod dowództwem Barclay de Tolly i Wittgenstein, a Pruska pod jenerałem Kleistem udały się do gór Saskich w towarzystwie Króla Pruskiego, Alexandra I, i jenerała Moreau, który z wygnania swego z Ameryki do Europy w tymże czasie przybył, dla walczenia przeciw Napoleonowi. Dwa korpusy zaś (Pruski i Rosyjski) pod dowództwem Blichera zaślaniały Szląsk, a Szwedzi i Meklenburczycowie Berlin.

Blicher odparł Francuzów aż na granice Saskie, lecz d. 19. i 21. Sierpnia 1813. sam został od Napoleona aż do Jaworzna odpartym. Wittgenstein tymczasem wpadłszy przez góry do Saxonii zdobył obóz francuzki pod Pirna i zaczął Drezno bombardować. Natychmiast pospieszył Napoleon ze Szląska na pomoc zagrożonemu Dreznu i odpędził d. 27. Sierpnia sprzymierzone Woyska do Czech, wielką klęskę nieprzyjacielowi zadawszy. W téj potyczce zginął nie dawno z Ameryki przybyły generał Moreau! Lecz w krótce gdy się generał Vandamme za bardzo daleko za Sprzymierzonymi posunął wojskami, zbitym został pod Kulmem i sam w niewolę wzięty. W Szląsku otrzymał Blicher nad rzeką Katzbach decydujące zwycięstwo nad Marszałkiem Ney i Lauriston, a pod Gross Beeren królewicz Szwedzki nad Marszałkiem Oudinot Jenerał Girand wycieczkę zrobił z Magdeburga lecz od Hirschfelda i Czerniszefa zupełnie pod Lübnitz zbitym został. Davoust wszedł do Meklenburga lecz w krótce cofać się musiał.

Napad drugi Napoleona na Blichera pod Goerlitz spełził, ponieważ tymczasem Królewicz Szwedzki pobił zupełnie Marszałka Ney pod Dennewitz d. 6. Września, i zagnał go aż do Torgau. Główna armia po drugi raz pod Drezno podstąpiła lecz się cofnęła w krótkce potem obsadziwszy tylko góry, gdy tymczasem Blicher z pod Bautzen na Napoleona nacierał. Ten kusił się po drugi raz przeysść góry, lecz pod Nollendorf zbitym został. Królewicz Szwedzki zapędziwszy Francuzów pod Torgau rozciągnął się nad Elbą, jenerał Thielmann zajął przeyscia przez Saalę pod Naumburgiem i Weissenfels, a jenerał Walmoden przeprawiwszy się przez Elbę poraził pod Dannenberg jenerała Pecheux.

Podobne nieszczęścia iak w Niemczech dręczyły także woyska Francuzkie we Włoszech i w Hiszpanii. We Włoszech dowodził Austryackiemu Woysku jenerał Hiller; ten zająwszy całą Illiryą Fiume i Triest, wszedł do Włoch, którego lubo Wicekról Włoski pod Feistritz do cofnienia się aż za rzekę Drau przymusił, żadnéj jednak w tém nie odniósł korzyści. Anglicy

gley w Hiszpanii pod jenerałem Welingtonem odniósłszy wielkie zwycięstwo pod Wittoria, gotowali się do przeyscia Pireneiów, a lubo Marszałek Soult pospieszył im na przeciw, iednakże nie mogąc dadź żadney pomocy oblężonem twierdzom S. Sebastian i Pampelona, smutnie tylko spoglądał iak Wellington d. 28 — 29. Lipca t. r. przez Pirenieie do Francyi wkroczył.

Te iednak nieszczęścia w żadnym nie są porównaniu z owými iakie w krótce Napoleona w Niemczech spotkało, zewsząd prawie będąc obtoczonym (bo i d. 30 Września t. r. weszły woyska Rossyiskie pod Czerniszefem do Kassel, a d. 14. Paźdz. jenerał Tettenborn do Bremen) zniewolonym został do wydania Sprzymierzonym Woyskom bitwy pod Lipskiem, gdzie zupełnie porażonym został d. 16—19. Października. W potyczce tey zginął Xiaże Józef Poniatowski, dowódzca Polskiego Woyska z Moskwy przybyłego, które zebrawszy się pod Krakowem, przez Morawią i Czechy przeszło pod Znaym w Saxonii, i w Czechach naprzód potem pod Lipskiem mężnie walczyło. Po tey bitwie

cafe

d. 16—19.
Paźdz.
1813.

całe prawie Niemcy odpadłszy od Napoleona (wprzód ieszcze, to iest d. 14. t. m. ogłosiła się przeciw niemu i Bawarya) który cofając się pod Hanau od jenerała Wrede dopadniony z wielką się stratą przez Ren przeprawił. Po iego ucieczce w krótce się reszta co było twierdz w Niemczech poddała, których osada prawie wszystka poszła w niewolą, wiawszy Polakow, i woyska tych Narodów które do Sprzymierzonych Mocarstw przeszły. Rosyianie tymczasem posuwali się w Holandyi, który to kray otrzymał na powrót zbiegły przed przemocą Francuzką do Anglii Wilhelm I. Xże Oranii, i królem Holenderskim ogłoszonym został. Austryacy posunęli się we Włoszech aż do rzeki Etsch, a dnia 1. Stycznia 1814. przeszedł d. 1. Stycz. 1814. Feldmarszałek Blicher przez Ren, resztę Woysk w krótce się za nim przeprawiło, tak na własnych granicach Francyzą attakować zaczęto. Austrya zawarwszy z Królem Neapolitańskim traktat, zaięła większą część północnych Włoch, gdy tymczasem Prussy i Rossyianie odnosili zwycięstwa liczne we Francyi. Widząc Napoleon tylekrotne straty swoje, nakłonił się do traktowania o pokóy naprzód w Lusigny, a po-

potém w Chatillon, (Kroki jednak nieprzy-
 iacielskie nie ustawały) lecz w krótkce speł-
 zła nadzieia pokoju, a tak znowu się do
 broni wzięto. Napoleon nakazał po-
 spolite ruszenie we Francyi lecz to by-
 naymniej do skutku nie przyszło. Woysko
 Sprzymierzone dążyło co raz daley w głąb
 Francyi, mając z sobą Burbonów tronu
 Francuzkiego dziedziców, a odniósłszy nad
 Napoleonem wiele nowych zwycięstw
 wszedł Alexander I. i Fryderyk Wilhelm
 III, Król Pruski, na czele swych armii do
 Paryża d. 31. Marca 1814. Dnia 6. Kwie-
 tnia wydał Senat dekret ruguiący z tronu
 Napoleona, który d. 11. t. m. sam się
 zrzekł tronu złożywszy tytuły Cesarza i
 Króla. Sprzymierzeni Monarchowie wy-
 znaczyli mu na mieszkanie Wyspę Elbę i
 pensją roczną dla niego i całej familii Bo-
 napartych.

d. 31. Mar.
 1814.

13. Francya znowu przez Napoleona
 bywszego Cesarza swego zakłócona,
 szczęściem osobliwszém od zupełney
 zagłady uratowana.

Tego samego dnia (to iest d. 3. Maja 1814.)
 w którym Król Francuzki Ludwik XVIII.

wjeź-

wjeżdżał do stolicy dziedzictwa pradziadów swoich, tego mówię dnia samego objął Excesarz Napoleon w posiadłość wyspę Elbę. Zdawało się iż wszelkie zatamowane będą dla Europy nieszczęścia, skoro tylko ów mąż niebezpieczny z stałego lądu wyrugowanym zostanie. Atoli wcale inaczej się stało! Od czasu bowiem iak się z Francyi Napoleon oddalił, nie poprzestał używać wszelkich środków, któregoby ile możności w dawniejszego szczęścia stopniu postawiły. Ogromne skarby które ze stałego lądu z sobą zabrał, posłużyły mu do utrzymywania licznych w każdym prawie kraju agentów, którzy go prawie o wszystkim co się tylko na lądzie stałym wydarzyło uwiadomiali. Od wstąpienia prawie na tron Ludwika XVIII. nowe iuż był knował zamiary dla przywrócenia się znowu na tron, którego zrzeczenie się za wymuszone poczytywał. Dla tego nie poprzestawał podżegać umysły woyska, towarzysów dawnych swych zwycięstw, zdobyć i wszelkich korzyści. Rok iuż bliske dochodził, od czasu gdy na wyspę Elbę wypchniętym został, pół roku zaś prawie iak się rozpoczął Kongres Wiedeński. Sądząc w ów czas, iż mu się zjawiła naydo-

go-

godniejsza pora, gdy wszystkich umysłów tém iedynie zaprzątnione były, co też na Kongresie Wiedeńskim dla każdego Narodu ułożoném i ustanowioném będzie? Umysłiwszy przeto iak nayrychley projekt swój do skutku przywieść przedsięwzięł ku końcu miesiąca Lutego roku 1815. opuścić wyspę Elbę, wszystko atoli tak skrycie działał, że się nawet towarzysze iego o niczem nie dowiedzieli, aż dopiero w wigilię odiazdu. Upatrzył sobie czas do tego naydogodniejszy, to iest w ten czas, gdy flota angielska pilnująca go naymniey w siły opatrzoną była.

Miał dozór w ówczas prawie nad flotylę Angielską około wyspy Elby krążącą półkownik Campbell, który nie czując się na siłach do przeszkodzenia zamiarom Napoleona, uwiadomił o nowych tych iego zamiarach flotylę Francuską w bliskości krążącą. Wyszły przeto trzy fregaty w różne strony na ściganie go, atoli było to iuż za późno; dnia bowiem 1. Marca r. b. wylądował Napoleon pod *Antibes* i *Cannes* w Departamencie *Var* z następującą świtą: z 700 francuzami, 300 Polakami, 200 Korsykanami, 6 polowými działami, czterema działami

cież-

ciężkiego Kalibru; prócz tego opatrzonym był na sześć dni w żywność. Z Office-rów miał przy sobie nayznaczniejszych generała *Drouette* i *Bertranda*, z których ostatni aż do samego końca wydania się jego dobrowolnie Anglikom, wiernie mu służył. Zdaie się iż wprzód iuż powysyłał był nieco przywiązanych sobie towarzy-szów do Francyi, iako oznaymicieli bliskie-go przybycia swego. Na Wyspę bowiem *St. Marguerite* wylądowało w nocy z 1. na 2. miesiąca Marca, 25 żołnierzy, uda-jących: iż opuścili wyspę Elbę z własney weli, lecz tych iako podeyrzanych kazał komendant placu przytrzymać.

Nazaiutrz po uysciu Napoleona, wydał jene-rał *Lapie*, (gubernatorem Wyspy Elby od Napoleona mianowany) odezwę do miesz-kańców, w której im wystawiał przywią-zanie Monarchy do nich, czego naywięk-szym dowodem miało bydź zostawienie pod ich opieką matki swoiey i siostry (żony Xię-cia Borghese). Twierdzą iż te bynaymniej o przedsięwzięciu Napoleona nie wiedzia-ły, wymówka to atoli wcale im nic nie po-mogła, wzięte bowiem zostały na ląd i w

państwie Austryackiem osadzono je w niewolę.

Ucieczka Napoleona iak nayżywsze wrażenie w całej prawie uczyniła Europie; każdy upatrywał iak naywiększe w tém nieszczęściu, które powtórnie dla wszystkich groziło, każdy wyglądał ciekawie iak sobie Kongres Wiedeński w tey mierze postąpi. Ten atoli z należytą stałością odpowiedział powołaniu swému. Skoro się albowiem dowiedziano w Wiedniu o zgwałceniu traktatu Paryzkiego przez Napoleona, wydał kongres przeciw niemu deklaracyą pod dniem 13. Marca 1815. datowaną w którym wyraźnie oświadczył, iż zemsty stąd na zgwałcicielu uroczystych przysięg poszukiwać będzie. Nie mniej stałym się także okazał Król Francuzki, albowiem będąc otoczony prawie zewsząd od Sprzysiężonych Napoleona, wydał pod dniem 6. Marca 1815. dekret, ogłaszając go zdraycą Ojczyzny, i za wyiętego z pod opieki prawa. Nie mniej wydał także potrzebne rozkazy do wyruszenia przeciw niemu, a Xiążęta krwi królewskiej skrzętać się pilnie zaczęli w zbieraniu armii, całą atoli wojsko składało się

z naybardziej mu przychylnych. Lecz iak dalece nieszczerosc i zdrada sercami ludzkiemi władaia, dała w tym czasie tego dowód oczywisty armia francuzka; w czasie bowiem gdy iedynie tą myślą była zaprzętniona ażeby się iak nayrychley złączyć z Napoleonem, zapewniała adressami swemi uroczyście Króla o niezłomném swém przywiązaniu. Tak przeto Król upewniony, kazał ściągać woyska i ciągnąć od Lugdunu ku miastu Grenoble pod dowództwem Marszałków Marmonta i Magdonalda, do którego to miasta zbliżał się Napoleon. Poprzedzały go liczne proklamacyje i nowe obietice dla Narodu, w których udawał iż zaniechawszy wszelkich dawnych zamiarów swoich, iedynie się tylko na tronie francuzkim utrzymać pragnie. Dla tego kazał na chorągwiach woyskowych powyszywać te słowa *Oubli i Paix* *).

Za pierwszém spotkaniem się z nim wyiawiła się zdrada. Woysko bowiem Królew-

---

*) *Zapomnienie i Pokóy.*

skie które się z nim potykać miało, złączyło się z nim, przez co w krótkce tak dalece się wzmocnił, iż wszedłszy do Lugdunu nowe zaczął wydawać dyspozycye dla Francyi. Naypierwszy dekret który był wydał, datowany iest z Lugdunu pod dniem 13. Marca 1815, mocą którego wszelkie dotąd przez króla Ludwika poczynione urządzenia poobalał. Podpisał się zaś *Napoleon Cesarz*, a niżej był podpis *Bertranda* marszałka *Wielkiej armii*.

Tém i podobnymi wypadkami stworzony Ludwik XVIII. opuścił Paryż, popaliwszy wprzód wszelkie ważniejsze dokumenta i papiery, których z sobą zabrać nie mógł. Uszedł zaś w assistencyi kilku jenerałów sobie przychylnych i Hrabiego Artois na-przód do *Ostendy*, a potém do *Gent*, gdzie zostawał aż do Zwyciężenia Napoleona i zaięcia Paryża przez Woyska Sprzymierzone. W krótkce po odieździe królewskim z Paryża, to iest d. 20 Marca wszedł Napoleon w tryumfie do téy dawney swoiey stolicy, o godzinie 4 z rana na czele 90,000 woyska. Ponure milczenie, boiaźń po-
wszech-

wszechna, cichość i smutek wyryty na licach mieszkańców, dawały poznać aż nadto iż nie tak wołą ludu iak wołą żołnierstwa nowy ten Uzurpator panuie. Motłoch tylko i pospółstwo dzieliło ukontentowanie swoje z Woyskiem, wykrzykuiąc na przemiany: *Niech żyje Cesarz*. Zdawało się atoli, iż gdyby tylko pomoc obca iakakolwiek nadeszła, zarazby się okazało, ile dotąd jeszcze pozostaie przywiązanych Królowi; iakoż tu i owdzie powstawali rojaliści, a szczególniej około Marseilli i w północnych prowincyach. Atoli partyia Bonapartistów wnet nad nimi wzięła górę, tak, iż Xiążę Angouleme który zebraney garsztcie Królewskich partyzantów w południowey Francyi dowodził wnet zwyciężonym został, sam prawie dostałby się w niewolę, gdyby na mocy Kapitulacyi wolno puszczoneym nie został wydawszy kleynoty Królewskie które z Paryża z sobą uwiózł. W północnych także prowincyach wnet od przemagających Bonapartistów partya Królewska przydumioną aostała, w ten czas osobiwie, gdy miasto *Bordeaux* zdradzieckim sposobem dostało się d. 1. Kwietnia 1815. w ręce Napoleona.

Pomimo atoli tak szczęśliwych wypadków w wielkiej trwodze zostawał Napoleon. Zdał się iż go najbardziej Deklaracya Kongresu Wiedeńskiego nie mało przestraszyła, albowiem iak naysilniey starał się Autentyczność teyże podać w podeyrzenie. Niedostatek potrzebnych do boju mu rzeczy w krótce się także uczuć dał, a w niwecz obrócone projekta względem wykradzenia syna i uwiezienia żony swojej Maryi Ludwiki z Wiednia, wielce go trapiły. Do tego nie mało go przestraszały przygotowania owe, które Olbrzymim prawie krokiem szczególniej Prusy Anglia i Rossyia przeciwko niemu gotowały. Dla tego wysyłał bezustanne gońce do Monarchów na Kongres zgromadzonych oświadczaiąc im, iż byle się tylko na tronie francuzkim utrzymał, wszelkie urzędzenia i to wszystko co Kongres dobrém bydz osądzi, potwierdzić zechce. Nieufny atoli pomyslnemu wypadkowi tych swoich propozycyi uzbierać się zaczął, ustanowiwszy wprzód, to iest d. 22. Kwietnia 1815. nową Konstytucyą, i nakazawszy na dzień 26. Maja t. r. tak nazwane *zgromadzenie Maiowe*.

Najczynniejszemi tymczasem okazały się w Niemczech Prusy, zbierając woyska przeciw Napoleonowi. Skoro albowiem monarcha Pruski zajął w posiadłość kraie przez Kongres Wiedeński dla niego ustąpione wydał rozkaz ażeby i te nowe prowincye dostarczały woyska przeciw wspólnemu nieprzyjacielowi. Już ciągnęli Rossyanie w znacznych kolumnach do Francyi, iuż się znaczne woyska Pruskie złączyły z hufcami oowymi, które nad Renem dotąd pod dowództwem jenerała Kleysta zostawały, gdy Napoleon zewsząd otoczony (woyska bowiem Austriackie zwyciężywszy króla Neapolitańskiego zbliżały się iuż ku południowej Francyi, a dnia 2. Maja 1815, wydał Ferdynand VII. w Madrydzie deklaracyą wojny przeciw dawnemu swemu uciemienzycielowi,) umyśliwszy znieść wprzód armią składającą się z woysk Sprzymierzonych Pruskich i Angielskich, która pod dowództwem Feldmarszałka Blichera i Wellingtona zostawała, stoczył nieszczęśliwą dla siebie potyczkę pod *Braine la Lande* i *La belle Alliance*, na dnia 18. Czerwca 1815, gdzie nie tylko tabory swoje wszystkie utracił, lecz sam ledwie uszedł z życiem.

ciem. Ścigany od Zwycięzkich Woysk nie znalazł schronienia w Paryżu, ponieważ to miasto, poddaném zostało w krótce przez marszałka Davousta, który szczątkom pozostałej armii dowodził. Mocą przeto tej kapitulacyi d. 3. Lipca 1815, zawartej, dozwolono woysku temu cofnąć się za rzekę *Loire*, woyska zaś Sprzymierzone pod dowództwem Feldmarszałka Blichera i Wellingtona weszły do Paryża dnia 5, i 6. t. m. W krótce zawitali tam i Sprzymierzeni Monarchowie, a za niemi i Król po trzechmiesięczney prawie niebytności. Napoleon zaś uyrzawszy swoje zamysły wniwecz obrócone, i nie mogąc się dłużej bawić w Paryżu, udał się do armii stojącej po za rzeką *Loire* lecz i tam nie sądząc się bezpiecznym, postąpił sobie w taki sposób, iż nowym tym swoim postępkim dał światu dowód, że iest mężem prawdziwie takim, iakich nam odległa starożytność za przykład wystawia, to iest Gieniuszem Świetnym, nieporównanym, mającym atoli błędy i wady nayszeptniejsze dla człowieka!

14. Tymczasem gdy się to dzieje we Francyi Włochy zostają na czas krótki przez Króla Napoleona Joachima zaburzonemi.

Obrót i polityka utrzymały Króla Joachima na tronie Neapolitańskim w ówczas gdy cała familia Bonapartych z posiadłości swoich wyzuta została. Skoro bowiem powrócił z Moskwy dokąd był towarzyszył szwagrowi swymu złączył się z wojskiem Austryackiem i zagroził przez to armią Włoską pod dowództwem Eugeniusza Wicekróla Włoskiego zostającą. W nagrodę tego otrzymał, (iako się wyżej namieniło) zapewnienie od Sprzymierzonych Monarchów, iż tron Neapolitański w dożywociu posiadać będzie. Zda się jednak iż Austrya potem przemyśliwała wyłamać się z przyrzeczenia swego, i że pragnęła przywrócić na tron Neapolitański Ferdynanda IV. króla Obojga Sycylii, o co się także król Francuzki, Hiszpański i Sardyński starał. Wszystko atoli byłoby może załatwionem zostało, zwłaszcza że Angliia za Królem Joachimem obstawała, gdyby tenże obietnicami szwagra swego

swego uwiedziony, nie byłby postępkiem swoim roziałyzył przemocnych sąsiadów swoich.

Naypierwsze zatargi miał z dworem Rzymskim, zebrawszy bowiem armią znaczną (która do 40,000 dochodziła) udawał iż iey użyć pragnie dla złączenia się z Sprzymierzonymi Monarchami przeciw Napoleonowi w ówczas prawie z Elby uszłemu. Domagał się przeto od Papieża wolnego przechodu przez kraie kościelne, co gdy mu odmówioném zostało zbroyną ręką wszedł na granicę państwa Rzymskiego na dniu 21. Marca. Już dawniey nie ufaiąc mu Ludwik XVIII. i w podeyrzeniu przygotowania do Woyny przez niego poczynione maiąc, wystawił na granicach korpus Obserwacyiny, toż samo uczyniła i Austria.

Po wylądowaniu Napoleona do Francyi i po przeysciu do niego woyska królewskiego, od samych tylko Austryaków była wprawdzie armia Neapolitańska zagrożona, lecz ten nieprzyiaciel chociaż tylko był pojedynczy tém był niebezpiecznieyszy, poniewaź w tróynasób

pra-

prawie przechodził w liczbie armią Króla Neapolitańskiego.

Zupełnie dotąd jeszcze nie jest wiadomo, kto był powodem do zaczepki między obiema temi stronami, czas to dokładniej okaże, my tym czasem idąc za powszechném mniemaniem twierdziemy, iż Neapolitańczykowie d. 30. Marca 1815. zaczepili armią Austryacką, i iak mówią bez wypowiedzenia wojny. W krótce nastąpiła bitwa pod *Occhio bello*, to jest dnia 9. Kwietnia 1815. lecz nieszczęśliwie dla armii Neapolitańskiej wypadła. Podobnież odpartemi zostali Neapolitańczykowie od oblężenia Ferrary, a odtąd zaczęły się coraz bardziej zwać na nich główne nieszczęścia, aż wreszcie d. 21. Kwietnia r. b. nastąpiła decydująca bitwa pod *Tolentino*, gdzie zupełnie armia króla Joachima zniesioną została.

Gdy się tak niepomyślnie królowi Neapolitańskiemu powiodło, i gdy się na próżno ułagodzić Austryą usiłował, wypłynął z portu San Benedetto, i dnia 26. Maja, wylądował we Francyi pod Cannes. Dnia 1.

Czer-

Czerwca stanął w Compiens, i udał się do szwagra swego w Paryżu będącego. Żona tymczasem jego pozostawszy w Neapolu przymuszoną została do kapitulowania z flotą Angielską, która do Neapolu wylądowała. Wyjechała potem z wszelkimi dostatkami swymi do Tryestu w Austrii, a miasto Neapol w krótcie zajął Woyska Angielskie i Austryackie, dopóki nie przybył z Sycylii Ferdynand IV. prawy dziedzic Neapolu który w roku 1805. przed przemocą Francuzką do Sycylii uszedł.

Widok dzieiów Rodzaiu Ludzkiego.

I. Od Adama do Moyżesza 2400 lat.

1. Początek terazniejszey powierzchni ziemi.
Co jest ziemia? iak powstała?
2. Początek Rodzaiu Ludzkiego
Ray. Wynalazki, sposób życia pierwotnych Ludzi.
- 3 Potop Noëgo
Noë, Sem, Ham, Jafet.
4. Pierwsze Rodzaiu Ludzkiego oświecenie
Mowa, kunszta, pismo, nabożeństwo.
5. Początek państw.
Plemię, pokolenie, lud, naród, rzeczpospolita, monarchia, poddaństwo, pierwsze państwa.
6. Nauki, umiejętności, kunszta u starożytnych Narodów
Budownicza, gwiazdarska nauka, żegluga, rękodzieła, kupiectwo, pieniądze, liczby.

II.

II. Od Moyżesza do Cyrusa 1000 lat.

1. Assyryjska Monarchia

Ninus, Semiramis, Sardanapal.

2. Hebrayczycowie Izraelici

Abraham, Jakób, Moyżesz, Jozue, Szofeci,
Saul, Dawid, Salomon, Roboam, Sal-
manassar, Dejoces, Nebuchodonozor.

III. Od Cyrusa do Alexandra 230 lat.

1. Perska Monarchia.

Astyages, Cyrus, Krezus.

2. Persowie od Greków poskromieni

Grecy naydawnieysi. Likurg, Solon, Xer-
xes. Światło w Grecyi.

IV. Od Alexandra do Augusta 300 lat.

1. Macedońska Monarchia

Filip, Alexander Wielki, Daryusz.

2. Monarchia Alexandra podzielona

Macedonia, Egipt, Syria.

3. Rzymskie panowanie po całym niemal
świecieRomulus, Tarkwiniusz, Konsulowie. Kartago.
Korynt. Bogactwa, Zbytek, Łakom-
stwo. Juliusz Cezar. August. Światło w
Państwie Rzymskiém.

V. Od Augusta do Klodowika 500 lat.

1. Początek religii chrześcijańskiej
Jezus. Ewangelici. Apostołowie. Nowy Testament. Sekty.
2. Upadek Państwa Rzymskiego.
Jerozolima, Konstantyn Wielki, Teodozy.
3. Rzymskie Państwo Zachodnie idzie na łup i podział Niemcom.
Niemcy, Hunnowie, Goci i inni.

VI. Od Klodowika do Karola W. 500 lat.

1. Franków Monarchia
Klodowik, Ostrogoci, Longobardowie,
2. Arabskie panowanie po większy niemal części świata znanego.
Mahomet, Kalifowie.

VII. Od Karola Wielkiego aż do Kru- cyat 500 lat.

1. Monarchia Karolingów
Marszałkowie, Maiores domus. Pipin,
Karol.
2. Monarchia Karolingów podzielona.
Ludwik pobożny. Włochy. Niemcy.
Francya.
3. Nie-

3. Niemieccy Królowie stają się Cesarzami Rzymskiemi.

Otton I. Wyprawy do Rzymu.

4. Węgrzy, Normannowie, Słowianie. Polacy. Ruś.

Normandya, Neapol. Ansgar. Ruryk. Mieczysław. Bolesław Chrobry.

5. Rozszerzenie władzy Papieża.

Stan kościelny. Grzegorz VII. Henryk IV. Zakony. Mnichy.

VIII. Od Krucyat do Kolomba 400 lat.

1. Krucyaty i skutki onych

Pielgrzymstwa, Piotr Pustelnik. Krzyżownicy. Bouillon. Zakony Kawalerskie. Prusy. Handel. Trzcina cukrowa. Romanse.

2. Mongolskie najeźdy na świat

Czyngischan. China. Timur. Wielki Moguł.

3. Ottomańskie Państwo

Osman, Baiazet. Konstantynopol czyli Carograd.

4. Niemcy, Węgrzy, Polacy

Ludwik, Zygmunt Cesarz, Jagiełło.

5. Wzrost domu Austriackiego

Fryderyk III. Maxymilian I. Marya.

Fi-

Filip I. Piękny. Hiszpania. Portugalia.

6. Francya i Anglia.

Walka między Francją i Anglią, Dziewica Orleańska.

7. Północne państwa złączone.

Małgorzata. Chrystyan II. Gustaw Waza.

8. Zasada światła teraźniejszego

Strzelba. Druk. Odmiana wojny. Akademia.

IX. Od Kolomba aż do Rewolucyi Francuskiej.

1. Odkrycie Ameryki

Odkrycia Arabów, Normannów, Kompas. Przylądek dobrej nadziei. Indyę Wschodnie. Kolomb. Ameryk Wespukcy. Kortez. Pizarro. Skutki odkrycia Ameryki.

2. Reforma

Konstancya. Hus. Luter. Tetzal. Zwingli. Kalwin. Ignacy Loiola.

3. Woyny domowe z przyczyny reformy.

Przymierze w Szmalkalden zawarte. Fryderyk V. Chrystyan IV. Gustaw Adolf. Niderland. Elżbieta. Jutrznia S. Bartłomieja.

4. Austrya i Francya w walce nieustannej
Ludwik XIV. Fryderyk Wilhelm Elektor
Brandenburski. Strasburg. Wiedeń.
Karol II. Filip Xiążę Andegawski.
5. Francya i Anglia w walce
Jakób I. Karol I. Kromwell. Wilhelm III.
Jerzy I. II. III.
6. Austrya osłabiona odzyskuje nowe siły za
pomocą Polski przeciw Turkom, An-
glii przeciw Francyi.
Leopold I. nie wziąwszy broni w ręce Zwy-
cięzca Turków. Jan III. Sobieski.
7. Polska upada.
August II. August III.
8. Rossya i Prusy powstają
Piotr Wielki. Karol XII. Królestwo Pru-
skie. Karol VI. Marya Teressa. Szląsk
Fryderyk II. Katarzyna II. Józef II.
9. Anglia i Rossya i w innych częściach
świata władaiają.
Szach Nadyr. Wielki Moguł. Hyder Ali.
Manczu. Kook.
10. Francuska Rewolucya i inne.
Rzeczpospolita Ameryki Północney. Za-
mięszania w Hollandyi, w Belgium,
Konwencya Narodowa. Bastilla. Lud-
wik XVI. Woyna powszechna. Lune-
wil, Amiens. Malta. Podział Polski.

Widok współczesnych dzieiów Rodzaju Ludzkiego.

- I. 4000. (przed Chrystusem) Adam i Ewa.
2400. Noë.
2000. Abraham, Babilon, Egipt.
- II. 1500. Moyżesz. Cekrops.
1400. Ninus. Semiramis.
1100. Saul, Obeliski.
900. Dido. Sardanapal. Lykurg.
750. Romulus, Assyrya.
600. Nebuchodonozor. Krezus. Solon.
- III. 550. Cyrus China.
500. Tarkwiniusz Pyszny. Daryus Histaspisa Syn.
480. Xerxes.
350. Filip Król Macedoński.
- IV. 330. Alexander.
220. Szyhohangti. Hannibal.
146. Kartagina, Korynt.
60. Cezar. Aryost.
30. Antoniusz i Kleopatra.
- V. 1. (po Narodzeniu Chrystusa Pana)
August. Chrystus.
70. Nero. Jerozolima.
150. Frankowie, Sasi, Allemani, Goto-
wie.

300. Konstantyn Wielki.
 400. Arkadyusz i Honoryusz.
 450. Attyla, Wenecya.
 476 Odoakier.
- VI. 500. Klodowik. Teodoryk.
 630. Mohamed.
 750. Pipin Mały. Stan kościelny.
- VII. 800. Karol Wielki.
 840. Ludwik Król Niemiecki, Ansgar,
 Piast. Ruryk.
 900. Węgrzy, Normanni.
 1000. Ottonowie.
- VIII. 1100. Krucyaty. Henryk IV. Cesarz. Ka-
 stylija, Arragonia, Portugallia.
 1250. Prusy. Czyngiskan. Hanza. Kom-
 pas.
 1340. Szwaycarya, Turcy Ottomańscy.
 Armaty.
 1450. Stambuł. Druk. Kopersztych.
- IX. 1500. Kolumbus. Przylądek dobrej na-
 dziei. Wielki Moguł. Zegarki.
 Poczty.
 1520. Karol V. Marcin Luter. Gazety.
 Zamek u strzelby.
 1550. Loiola. Tabaka i tytuń.
 1600. Wyspy Korzenne. Elżbieta. Hen-
 ryk IV.

1648. Pokóy Westfalski. Kromwell.
Manczu. Kawa.
1660. Pokóy Oliwski.
1700. Ludwik XIV. Piotr Wielki. Ka-
rol XII. Sasi w Polsce.
1740. Karol VI. Fryderyk II. Szach
Nadyr.
1763. Pokóy w Hubertsburgu zawarty,
Bengala,
1783. Rzeczpospolita Amerykańska.
1789. Rewolucya Francuska.
1796. Rozbiór ostatni Polski.
1797. Bonaparte.
1799. Suwarów.
1800. Bitwa pod Marengo.
1801. Pokóy w Lunewillu. Egipt.
1802. Pokóy w Amiens.
1803. Malta. Nowa woyna.
1804. Cesarstwo Francuskie.
1805. Ulm. Austerlitz. Pokóy Prez-
burski.
1806. Nowe Królestwa w Niemczech.
Jena. Polacy powstają.
1807. Pokóy Tylżycki. Zamięszki w
Turcyi.
1808. Rewolucya Hiszpańska.
1809. Aspern i Raszyn. Polacy w Kra-
kowie. Pokóy Wiedeński.

1810. Napoleon żeni się z Arcy-Xiężną
Austryacką. Holandya i miasta
Hanzeatyckie z Francją złączone.
1811. Zamieszki w Hiszpanii ciągle trwa-
ją. Bitwa pod Fuentes d'Onoro.
1812. Napoleon wypowiada Rossyi woj-
nę i ogłasza Królestwo Polskie.
1813. Bitwa pod Lützen, Bautzen i
Lipskiem.
1814. Woyska Sprzymierzone we Fran-
cyi. Napoleon składa koronę.
-

Histor
wśr
czy
Eu

I. C

1.

M
ni

Oyc
d

II. Dzieie Niemców.

W s t ę p.

Historja Niemiecka dla położenia Niemiec wśród Europy nader iest ważna z przyczyny, iż dzieie niemal wszystkich innych Europy Narodów do niey wchodzą.

I. Od Cesarza aż do Ludwika Niemieckiego — 900 lat.

---

1. Naydawnieysi Niemieckich Kraiów Mieszkańcy dzielili się na drobne i niepodległe ludy iednego narodu.

Oycowie Niemców terazniejszych, a Przodkowie Duńczyków i Szwedów z jednego
po-

pochodzili plemienia. Gdy weszli do Niemiec, kraj znaleźli pusty i odludny, lasami zarosły i bagnisty, niedźwiedziami, wilkami i innym zwierzem drapieżnym napełniony. Reny i łosie nawet nad Renem pasady się, a leśne jabłka i gruszki iedynym kraiu były owocem. Pierwsi w Niemczech Osadnicy bawili się polowaniem i paszą bydła. Ludy małe czyli hordy bez związku, o siebie dopóty niedbające, aż sąsiedztwo ich zbliżyło ku sobie, raz łączyły się wspólnie do pokoju, drugi raz do oręża brały się, a mocniejszy lud pokonywał słabszych i podbiiał ich pod iarzmo swoje.

Z pokoleń rozmaitych złączone hordy koczowały dopóty, aż rozmnożenie ludności lub chęć do rolnictwa przywiązały ich do okolicy iakiéy, albo błakały się aż do przedziału iakiego do rzeki, do gór iakich, a tenże przedział stał się im ścianą od drugich ludów.

Teraz dopiero zaczęli budować chałupy. Chałupa leżała za zwyczaj we śródku włości. Pokarm był prosty; ale iuż i Niemcy starożytni pili piwo. Łowy i wojna naymilszą im były zabawą. Rolnictwem

twem i paszą bydła tylko niewolnicy zatrudniali się. Ciało rosło i mocne odziewały skóry, kożuchy z zwierząt dzikich. Męstwo wierność i poczciwość niezawodne były cnoty. Słońce i Xiężyc i ogień modły od nich odbierały.

2. Usiłowania Rzymian na podbicie Niemców były nadaremne.

Rzymianie wcześniej opanowali byli Dalmacyą Niemcom pograniczną, aż do Karnioli zachodzącą. Do teyże prowincyi tłumy Niemców, Cymbrowie i Teutoni wpadli niespodzianie. Nie mogli im się oprzeć Rzymianie i ledwie co od Włoch ich odparli.

113.
przed
C. P.

104.

Niemcy wkraczali częstokroć, przeprawiwszy się przez Ren, do Francyi na ów czas Gallią zwaney, a zgraia iedną Napaśników takich pod dowództwem Aryowista osiadła nawet w Gallii. Cezar ią ztąd wypędził i sam dwa razy przez Ren przeszedł.

57.

Do Gallii należały Niemcy Zareńskie. Te wraz z Gallią pod władzę Rzymską dostały się, a Rzymianie nazwali ię Germanią.

Pod

Pod panowaniem Augusta Cesarza rozszerzyli Rzymianie państwo swoje aż do Wezery rzeki, a założywszy różne twierdze w Niemczech samych, zbudowali nad Renem i Dunaiem rozmaite miasta. Moguncya, Trewir, Kolonia, Spira, Wormacya, Koblentz są osady Rzymskie nad Renem, Regensburg, Passau nad Dunaiem. Warus niebaczny Wódz Rzymian od Arminiusza czyli Hermana na bagniska złudzony, utracił z życiem całe woysko swoje i dał przeto Niemcom sposobność do zniesienia wszystkich twierdz między Wezerą i Renem.

R. 9.
P. N.
Chr. P.

3. Powoli ludy Niemieckie złączyły się w narody większe.

Z różnych drobnych pokoleń utworzyli się Sasi, Frankowie, Alemanni, Szwabi, Bawarczykowie, Turyngowie,

Liczbę tych Narodów pomnożyły Narody Słowiańskie, które oni Wendami nazwali. Słowianie ci Meklenburskie Xięstwo, Pomorze, Brandenburgią, Luzacyą, Czechy, Morawy i część, wschodnią Cyrkułu Austyackiego zaięli.

Kray Niemiecki każdy dzielił się na włości. Przełożeni tychże włości nazywali się Grafami czyli Starostami. Grau znaczy bowiem sędziwy, siwy, stary. Grafom czyli Starostom przewodniczył Xiążę, (Herzog, Woiewoda, Fyrst, Wódz, Książ, pierwszy Naczelnik). Nad Renem i Dunaiem Niemcy wielu rzeczy nauczyli się od Rzymian; n. p. rolnictwa, ogrodnictwa, uprawy winnic. A nawet i Kościoły Chrześcijańskie były nad Renem już w 4tym wieku i Biskupi zborów Chrześcijańskich znajdowali się przy nich.

4. Część Niemiec dostała się pod Monarchią Franków.

Kłodowik Założyciel Monarchii Franków posiadał znaczny kawał kraiu nad Renem. Jeden z Następców jego Teodoryk zwyciężył Królestwo Turyngów, które z części większey Frankonii terażniejszey, Hassyi i Turyngii składało się. Ostatni Turyngów Król był Hermanfryd.

500.

534.

5. Pod

5. Pod panowaniem Królów Francuskich S. Bonifacy Duchowienstwo Niemieckie poddał pod władzę Papieżów Rzymskich.

Nad Renem i nad Dunaiem były już z dawna Kościoły Chrześcijańskie, a przy nich i Biskupi. Lecz mnóstwo poganów przewyższało liczbę Chrześcijan tak, iż większa Niemców część jeszcze w bałwochwalstwie zostawała. Xięża niektórzy zapuścili się byli już kilkakrotnie w głąb Niemiec dla opowiadania wiary Chrześcijańskiej, ale żaden z nich nie zdołał tego dokazać, co Winfried czyli S. Bonifacy z Anglii rodem. Ten bowiem założył, Biskupstwa Wirzburg, Eychstedt. Opactwa Fulda i Hersfeld, i urządził Kościół Bawarski. Za to od Papieża na godność Arcybiskupią wyniesiony, poddał wszystkie Kościoły od siebie założone pod władzę Stolicy papieżkiej w Rzymie. (umarł r. 755.)

od R.
719.

6. Od Karola Wielkiego reszta Niemiec niepodległych pokonana i nawróconą została.

Karol Wielki zwyciężył Bawarczyków i Sasów, Tamci mieli własnego Xiążęcia,

ci zaś żyli w wolności gminney. Karol W wtrącił Xiażęcia Bawarskiego do Klasztoru, a kray iego pod moc swoją zagarnął. 788.

Do Bawaryi należała wtedy i kraina powyżey Rzeki Ens. A krainę poniżey teyże rzeki odebrał Karol W. Obrom czyli Awarom albo Abarom.

Sasi w Saxonii Niższej i Westfalii mieszkający bronili się lat 30. przeciw niemu. Dwadzieścia razy musiał iść w pole przeciw ich waleczności, tysiące ich ludu trupem położyć albo w inne przesadzać kraie. Wittekind hetmanił Sasom. Najdłużey trzymali się między Wezerą i Elbą. Na ostatku skłonili się i oni do uznania zwierzchności Karola Wielkiego i przyięcia wiary Chreścianańskiej. Karol W. założył u nich Biskupstwa Os nabruk, Paderborn, Minden, Verden i Muenster. 804.

Przy katedrach Biskupich ustanawiano nacyęście i szkoły. O nich miał Karol W. staranie pilne, a nawet i o wykształcenie ięzyka oyczystego Niemiec pokazał troskliwość

skliwość swoją. Teraz zaczęto pisać po Niemiecku, a język i Naród Niemiecki *Teycz, Teyczland*, słynąc zaczął głośniéy, iak przedtém.

II. Od Ludwika Niemieckiego aż do Fryderyka I. 300 lat.

---

1. Niemcy stały się Państwem szczególém.

842. Karol Wielki miał Następcę Syna Ludwika Pobożnego. Tegoż Synowie (obacz n. k. 29.) trzy podzielili się dziedzictwem swoim. Ludwik Niemiecki otrzymał Niemcy aż do Renu, tudzież okolice Moguncyi, Wormacyi i Spiry. Synowie Ludwika Niemieckiego poczynili nowe działy, ale najmłodszy Karol z przytomkiem Gruby wszystko połączył znowu na czas krótki. Wnet z rządu złożony ustąpił państwa w Niemczech Arnulfowi Bratańcowi, którego

887. Syn

Syn Ludwik Dzieciąciem zwany zakończył
potomstwo Karola Wielkiego.

911.

2. Niemcy składały się teraz z kilku
większych księstw, pod iednym Kró-
lem zostających.

Xięstwa takowe były: Bawarya, Szwabia,
Lotaryngia, Saxonia, Turyngia. Austrya
iuz była pod Margrabiami. Xiążęta byli
Woiewodami Królewskimi pod zwierz-
chnictwem władzy naywyższej. Jeden z
pomiędzy nich Otton Xiążę Saski i Tu-
ryngski naywiększą miał powagę. Pano-
wie Niemieccy chcieli go zatém obrać
Królem swoim, lecz on zalecił im Kon-
rada Xiążęcia Frankońskiego na tron kró-
lewski. Ale tenże sam Konrad chciał
potém wydrzeć iedno z dwoyga księstw
Henrykowi Ptasznikowi. Xiążęciu Saxonii
i Turyngii Synowi dobroczyńcy swego Ot-
tona, lecz Henryk walecznie oparł się
jemu.

912.

3. Królowie i Cesarze z domu Sa-
skiego zasłużyli sobie na zaszczyt
starannej pieczołowitości o spo-
koy-

koyność i bezpieczeństwo w Niem- czech.

953. Konrad I. umierając zalecił Xiążętom Niemieckim Henryka na tron. Ten Naród oswobodził od niażdów Węgierskich, które co rok go niszczyły. Zawieszenia broni użył, naprzód bowiem na polepszenie konnicy Niemieckiej i umocnienie miast, iak to Merseburg, Myszny, Goslar, Gota, które murami opasał. Potém zaś poraził Węgrów tak silnie, iż nie zaraz powrócili do zwykłych w Niemczech rabunków, a przeto Synowi swemu utorował drogę do zupełney ich porażki.

948. Otto I. przymusił Xiążęcia Czeskiego do hołdu, a dumę króla Duńskiego poniżył. Xięstwami zaś szafował podług upodobania. Oprócz Xiążąt Woiewodów czyli Naczelników *Herzog* zwanych nastali także w Niemczech Margrabiowie Falcgrabiowie i Burgrabiowie. Margrabie byli Starostami pogranicznymi ściany państwa czyli granicy (mark) pilnujący od napadów zagranicznych Łupieżców. Tacy Margrabie byli mianowicie w Austrii, w Misnii

i Luzacyi. Falcgracie zaś byli Dozorcami pałacu (Pfalz) czyli dworu Królewskiego i okolicy, w których sądy odprawiali. Z początku w każdym większym księstwie Niemieckim był Falcgrabia, ale najdłużey utrzymał się Xiążę Falcgrabia Reński, którego Polacy Xiążęciem Woiewodą Reńskim zowią, ponieważ Woiewodowie Polscy byli w czasie pewnym tak wodzami na woynie, iako sędziami i dozorcami Włości Królewskich, a tak nazwano ich Palatinus, Comes Palatinus. Burgrabiowie mieli dozór i dowództwo nad burgami czyli zamkami.

Otto I. zawoiował część Kraiów Słowiańskich i założył w niey Biskupstwa Myszeńskie, Merseburskie, Zeitz, Havelberg. Nad niemi zaś nadał władzę arcybiskupią katedrze Magdeburskiej.

968.

Potęga Ottona I. wywyższyła go na godność Cesarską, a tak z dostojenstwem Króla Niemieckiego złączył on dla siebie i Następców swoich Włochy i Koronę Cesarską w Rzymie. Nawet Niemcy odtąd rościli sobie mniemane prawa iakieś do innych krajów całego świata, a dla tey

L

chlu-

chluby żądali posłuszeństwa od Słowian, Polski i Rosyi, Węgrów, Danii i Szwecyi, ale te żądania były nayczęściej bezskuteczne.

4. Związki i czynności Cesarzów Niemieckich we Włoszech, podkopały i zniszczyły powagę ich w Niemczech.

973. Już Otton I. musiał po kilka razy ciągnąć przez Alpy do Włoch.
983. Otton II. klęskę znaczną we Włoszech poniósł i umarł nie doczekawszy się końca wojny.
1003. Otton III. umarł we Włoszech w kwiecie młodości. Henryk II. zbyt pobłażał Papieżowi i Duchowieństwu. Biskupstwo Bambijskie od niego założone.
1024. Gdy na Henryku tymże wygasło pokolenie Cesarzów z domu Saskiego, zaczął panować dom Cesarzów Frankońskich. Konrad II. pierwszy z tegoż plemienia i Następca jego Henryk III. Czarny utrzymywali powagę swoją tak w Niemczech, iako i we Włoszech w nienaruszonej całości do.

dosyć szczęśliwie. Czterech Papieżów mianował Henryk III, podług woli swojej iednego po drugim, a Xięstwami Niemieckimi szafował według upodobania. Lecz młodoletność Syna Henryka IV. otworzyła drogę do rozruchów i niesnasek, które we Włoszech niemal do szczętu obaliły, a w Niemczech znacznie nadwerężyły władzę Cesarską.

1056.

Henryk IV. bowiem iako małoletne dziecię pod opieką matki zostaiący, uwieziony iey od Hannona Arcy Biskupa Kolońskiego, przyuczył się do złych obyczajów Alberta Arcybiskupa Bremeńskiego. Od tegoż w rozpuście wychowany, gdy chciał samowładnie panować w Niemczech, obraził naybardziej Sasów domowi swemu nieprzychylnych i wplątał się w wojnę na całe życie swoje, w którey mimo naywiększych dowodów waleczności utracił na reszcie wszystko.

Sasi bowiem i Turyngowie zniechęceni budową nowych zamków w kraiu swoim, tudzież nakazem płacenia dziesięciny do Arcybiskupstwa Mogunckiego, iako też i odjęciem Xięstwa Bawaryi Panu Saskiemu,

1075.

wzięli się do oręża, a lubo Cesarz znaczne nad niemi odniósł zwycięstwo, iednak Papież Grzegorz VII. tyle mu zadał do czynienia we Włoszech, że z tego szczęścia korzystać nie mógł, a wnet i w Niemczech klątwą nań rzuconą tyle mu Nieprzyjaciół wzbudził, iż się tron iego zachwiał, a tak Cesarz nieszczęśliwy boso w włosienicy błagać go musiał o uwolnienie od klątwy. Gdy zaś za radą Włochów Cesarskiej Potędze przyiażnych zemścić się we Włoszech o to zamysłał, Sasi i inni Nieprzyjaciela iego za namową Papieża obrali Antycesarzem Rudolfa Xiążęcia Szwabskiego. Zwycięzył go Henryk IV. lecz gdy ieden Antycesarz powstawał po drugim, a na ostatek własny Syn iego podniósł broń przeciw Oycu i zdradą go podszedł, umarł w nędzy ostatniej, i zostawił Niemcy w iak nayokropniejszém zamieszaniu.

1078.

1106. Syn iego Henryk V. wszelkiego dokładał starania o przywrócenie powagi chylącej się do upadku godności swojej; ale iednak musiał ustąpić Papieżom prawo uroczystego potwierdzenia Biskupów Niemieckich, a Xiążętom świeckim w Niemczech

i Włoszech przywłaszczone swobody nowe wydrzeć nie potrafił.

Zamięszki bowiem za Henryka IV. i V. w Niemczech panujące posłużyły Xiążetom i Hrabiom doczesne dzierzawy swoje, urzędy i dobra w dziedzictwa lenne obrócić. Włości wolne zamieniły się na hrabstwa, a Hrabiowie i Dzierzawcy mianować się zaczęli od zamków, w których mieszkali. Szlachta albo pod władzą bezśrzednią najwyższego Państwa Zwierzchnika, albo pod rządem pośrednim Xiążąt i Hrabiów zostawała. Tamta była wyższą, ta zaś niższą Szlachtą, a w tych czasach rzadko gdzie była wieś wolna bez Pana.

Dotąd nie było ieszcze sądów szlacheckich. Xiążę, Hrabia, Pan każdy sam sobie szukał sprawiedliwości; ztąd wynikały naiazdy, pochwałki, odpowiedzialie, zaiazdy i inne bezprawia, które otrzymały nawet prawność nieiaką i zrodziły prawo powszechne mocniejszego.

Jednak i w tym czasie Kray Niemiecki co raz bardziey zapomagał się, tak co się ty-cze lepszey uprawy, iako i zabudowań. Już
tyle

tyle, a miejscami i więcej było wiosek, iak teraz. Nie iedna wioska w dalszym czasie zamieniła się w miasto obszerne, alboli też kilka wiosek razem skupionych utworzyły przez połączenie swoje miasto nowe.

Miasta w Niemczech rozmaity mają początek. Powstały bowiem: 1) iedne z osad Rzymskich nad Renem i Dunaiem. 2) Drugie z siedlisk Biskupich, 3) trzecie z zamków. Sołtys czyli Wóyt był Osobą najpierwszą w Mieście. Sądowi czyli Przi sięgli albo Urzędowi czyli Ławnicy towarzyszyli mu przy sądach, które nayczęściej odprawiały się pod gołym niebem. Ci, którzy na czele spraw mieyskich stali, albo zawiadywali dobrami, i pożytkami i swobodami pospólstwa, nazywali się, Raycami, Radnemi, Radami. Na czele ich był Burmistrz, Prezydent.

Całe okolice były czasem pod dozorcem Wóytą. Sprawiedliwość Poddanym klasztorów również niekiedy Wóytowie nad niemi opiekę mający wymierzali.

III. Od
Fryderyka I. do Rudolfa I.
120 lat.

---

1. Niemcy zamieniły następstwo rządu
dziedzicznego na wolne obieranie
Panujących.

Gdy Henryk V, nie pozostawił po sobie Syna, Niemieccy Xiążęta obrali po śmierci
iego Lotaryusza Xiążęcia Saskiego na tron
Cesarski. Pod nim zaczęła panowanie w
Turyngii linia Landgrafów Turyngii od
Ludwika Brodatego pochodząca. 1125.
1130.

Lotaryusz równie też nie zostawił po sobie
potomstwa, a tak Xiążęta Niemieccy obra-
li Cesarzem Konrada III. z Szwabskiego
Domu Hohenstauffen. 1137.

Za panowania iego najpotężniejszym był
Xiążęciem Niemieckim Henryk Pyszny
Xiążę Saski i Bawarski, zięć zmarłego
Cé-

Cesarza, po którym z przyczyny powinowactwa swego nastąpić był sobie podchlebiał; lecz zazdrość Xiążąt drugich przecięła tę chlubną nadzieję niespodziewaném Konrada III. na tron obraniem. A tenże nowy Cesarz wywołał nawet Henryka Pyszego pod pozorem, iakoby niesłusznie dwa Xięstwa w Rzeszy Niemieckiej chciał razem posiadać. Wywołaniec szczęśliwie utrzymał się przy Saxonii, ale gdy i Bawaryą kuśli się odzyskać, śmierć go zaskoczyła.

1139.

Po Konradzie III. (który z wielą Panami Krucyatę do Ziemi świętej był odprawił, 1147 - 49) nastąpił w Cesarstwie Niemieckim Fryderyk I. Rudobrody Synowiec jego. Wszelkie tegoż starania o przywrócenie dziedzicznego następstwa prawa były nadaremne. Na Zatargach we Włoszech i niesnaskach w Niemczech speszły wszystkie waleczności Wielkiego Męża korzyści a pod rządem małoletnim Henryka IV. zasmakowana miłość swobody i na dół wolny Cesarzów na tron wybór zatwierdziła. Każdy zatem Panujący Zwierzchnik Rzeszy Niemieckiej temuż wolnému obieraniu odtąd podlegać musiał.

Wy-

Wybór czynili z początku wszyscy duchowni i świeccy Xiążęta. Powoli przywłaszczyli go sobie trzy najsławniejsi Arcybiskupi Moguncki, Trewirski i Koloński wspólnie z czterema świeckimi Xiążętami, którzy to byli Król Czeski, Falcgrabia Reński, Xiążę Saski i Margrabia Brandenburski. Ci bowiem wszyscy zostali Wielkimi Cesarstwa Urzędnikami, iako to Arcybiskupi Kanclerzami, świeccy zaś Arcycześnictwo, Arcystolnictwo, Arcymarszałkowsstwo i Arcypodkomorstwo otrzymali. Z powodu ich prawa do elekcyi (kur) nazwano ich Xiążętami Elektorami, czyli Kurfyrzstami. Już Fryderyk I. obrany w Frankfurcie koronowany był w Akwisgranie.

2. W tymże samym czasie najgłówniejsze Stany Rzeszy Niemieckiej nastąpiły.

Potężny Xiążę Bawarski i Saski utracił pod panowaniem Fryderyka I. przewagę swoją. Lubo bowiem Henryk Lew, Henryka Pyszniejszego Syn i Następca odzyskał Bawaryą, a przez rozszerzenie władzy swojej w Saxonii różnymi nabytkami gwałtem i mieczem

- czem od Xiążąt Słowiańskich wymuszone-
mi potęgę swoją oycowskiey zrównał, i na-
wet przez czas nieiakis onę przewyższył,
jednak iuż w początkach panowania iego
Austria powyżey rzeki Ens od Bawary
1156. odłączona, a wraz z niższą Austryą czyli
z Margrabstwem Austryackim w Xięstwo
przemieniona została. Zazdrość Xiążąt
1174. Niemieckich i nie nawiść Césarza Frydery-
ka nie uspokoiły się prędzey, aż wywołane-
mu z kraiu Henrykowi Lwu na reszcie nic
nie pozostało, iak kraie Brunświckie, wła-
sne iego dziedzictwo.
- 1195.

Xięstwo Bawarskie otrzymał Falcgrabia Otto
de Wittelsbach, od którego Xiążęta Ele-
ktorowie Bawarscy i Falcgracie Reńscy po-
chodzą. Xiążęciem Elektorem Saskim zo-
stał Bernard Hrabia Askanii czyli z Domu
Xiążąt de Anhalt, lecz Xięstwo iego bar-
dzo uszczuplone było odrywkami Sąsiadów,
iako to Xiążę Arcybiskup Koloński przywła-
szczył sobie Angryą i właściwą Westfalią,
inni zaś inne części. Wittenberska Kraina
i Powiat Lawenburski iedynie tylko osątki
pozostałe po xięztwie dawném i obszerném
Saxonii pod władzę nowego przyszły Ele-
ktora.

Xiążęta na Meklenburgu, w Pomeranii, Hrabowie Holsztyńscy niegdyś Xiążęciu Saskiemu podlegli od teyże podległości uwolnienie, zostali Panami udziałnemi Rzeszy Niemieckiey.

Oyciec pomienionego Bernarda Albert Niedźwiedz Margrabia Wschodney i Północney Granicy czyli Marchii, został był pierwszym Margrabią Brandenburskim, pokonawszy orężem i sztuką Słowianów Syrbów i Wilców zabytki, a kray pusty z Mieszkańców ogołcony zaludnił przybyszami z głębi Niemiec sprowadzonymi.

3. Godność i Powaga Zwierzchnika Rzeszy Niemieckiey co raz więcey utracala potęgi.

Usiłowania daremne wszystkich niemal Cesarzów o zachowanie władzy Cesarskiey we Włoszech pociągały za sobą smutne z Papieżami zatargi i krwawe we Włoszech boie. Fryderyk I. kilkakrotnie do Włoch zbuntowanych iść musiał. Umarł na krucyacie. Syn iego Henryk VI. przez Żonę swoię dostał Królestwo Neapolitańskie, lecz otruto go w krótkim czasie, pierw
niż

niż Koronę Cesarską dla Syna Fryderyka II. mógł zabezpieczyć.

1197. Xiążęta Rzeszy po śmierci Henryka VI. niezgodni, dwoisty uczynili wybór. Jedni obrali Brata nieboszczyka Filipa Xiążęcia Szwabii, drudzy zaś Ottona Brunświckiego, Syna Henryka Lwa. Przyszło do wojny domowej. Zdano sąd Papieżowi na wyrok, ktoby był prawnie obranym. Papież przyznał Koronę Ottonowi, iednak Filip górę wziął nad Przeciwnikiem, i byłby się utrzymał, gdyby przez ręce rozgniewanego
1208. Ottona de Wittelsbach nie był zginął.

- Nie długo trwała przyiaźń między Ottonem i Papieżem. Za namową papieską Fryderyka II. Henryka VI. Syna, obrano Cesarzem przeciw Ottonowi. Otto z Sprzymierzeńcami swymi od Fryderyka II. zwyciężony resztę dnis w pokyności w dziedzinie
1214. swoiey przepędził.

Fryderyk II. naywiększe miał poróżnienia z Dworem Rzymskim. Przez całe panowanie walczyć musiał z Przeciwnikami. Jeden Antycesarz powstawał po drugim. Henryk Raspo Landgraf Turyngii, Wilhelm

Hrabia

Hrabia Hollandyi, Richard Królewicz Angielski i Alfons Król Kastylii. Ci ostatni drogo płacić musieli zaszczyt tytułu cesarskiego.

Konrad IV. od Ojca przeznaczony na tron Niemiecki Następca dawał silny odpór 1250. pierwszym obom Anticesarzom, lecz równie jak oyciec zginął przez zdradę trucizną. Pozostawił Syna od Włochów dla małoletności wieku niemówłącego Konradynem zwanego, ale Papież wydarł mu dziedzictwo Królestwa Neapolitańskiego, które dał Królewiczowi Francuskiemu Karolowi Xiążęciu *d' Aujou*. Konradyn dorósłszy nieco, lubo dopiero w wieku szesnastoletnym, mężnie wziął się do oręża, aby odzyskać dziedziczne Królestwo, a w tym zamiarze sprzedał albo pozostawiał dobra nawet własne w Niemczech, żeby za to zaciągnął wojsko do wyprawy swojej do Włoch, lecz szczęście nie sprzyjało zamiarom jego. Wzięty w niewolę, stracił życie pod mieczem katowskim w Neapolu. 1268.

Z wygasłą Hohenstauffów Familją zgasły Xięstwa Frankonii i Szwabii. Dzierzawy i dobra ich poszły na podział i dostały się

się po części Hrabiom Wirtemberskim, Biskupom i innym Xiążętom. O te czasy powstały wolne Rzeszy Niemieckiej Miasta i Szlachta niepodległa.

1250. Miasta Niemieckie przysły do stanu kwitnącego w stopniu naywyższym. Przymerze Hanza zwane przyczyniło się do ich szczęśliwości bardzo skutecznie. Lubek, Brema, Hamburg naycelnieysze były Miasta.

Szlachta bawiła się ieszcze ciągle polowaniem i zaiazdami. Niektórzy służyli Xiążętom w dworskiej służbie, iako Urzędnicy dziedziczni.

IV. Od
Rudolfa I. do Maxymiliana I.
220 lat.

---

1. Dom Habsburski ugruntował w krótkim czasie potęgę swoją.

Zaden Xiążę Niemiecki nie chciał przyjąć Cesarskiej Korony. Na wniosek Arcybiskupa Mogunckiego obrano Cesarzem walecznego Hrabie Rudolfa de Habsburg. Trzech Elektorów ożeniło się z Córkami iego, a to pomogło mu nie mało do wzrostu domu iego.

1272.

Przemysław Ottokar Król Czeski, najpierwszy Elektor świecki wzbraniał się uznać zwierzchnictwa Rudolfa w krajach Austryackich, które po śmierci ostatniego Xiążęcia z domu Babenberg był sobie przywłaszczył. Przyszło do wojny. Zwycięstwo

1276.

zostało

zostało przy Rudolffie, a Przemysław utracił życie w bitwie przeciw Cesarzowi. Xiążęta Niemieccy zezwolili na to, żeby Cesarz Rudolf nadał Synom swoim Austryą Styryą i Karniołę.

1290. Takim sposobem nabył dom Habsburski w krotce znacznych kraiów. Zazdrość i obawa, aby Syn Rudolfa I. Albrycht więcej kraiów nie zajął, gdyż chciwość nabytków nowych był pokazał, przywiodła Elektorów do obrania na tron Adolfa Hrabi de Nassau. Zabiegi iego o Turyngią, którą od Landgrafa Albrychta kupioną prawym usiłował wydrzeć dziedzicom, ściągnęły nań taką nienawiść u Elektorów, iż złożywszy go z tronu; dali na reszcie koronę niemięmu im Albrychtowi I. Xiążęciu Austryackiemu. Przyszło do boiu. Adolf de Nassau zginął w bitwie.
- 1298.

Albrycht I. nie zraził się przykładem Adolfa, lecz i owszem wznowił pretensye iego do Turyngii, a oprócz tego cła na Renie rzęce przywłaszczyc sobie i Czechy zagarnąć, a Szwaycaryą uiarzmić pokusił się skwapliwie, ale tyłom po części nader niewczesnym zamiarom śmierć iego nie-

niespodziana założyła tamę. Synowiec bowiem własny Jan Xiążę Szwabii nie mogąc otrzymać dziedzictwa po Oycu zabił go zdradliwym sposobem, utopiwszy w sercu jego pugiłał, gdy przy nim obok iechał na koniu.

2. Przez czas nieiakiś dom Luxemburski z Habsburskim ubiegał się o pierwszeństwo.

Po zabiciu Albrychta I. Henryk VII. Hrabia Luxemburski został Cesarzem, a Syn jego Jan Królem Czeskim. 1309.

Śmierć Henryka VII. rozdzieliła chęci Xiążąt Elektorów. Obrano dwóch Cesarzów, Fryderyka Austryackiego i Ludwika Bawarskiego Xiążęcia. Pod Mildorfen wpadł Fryderyk Xiążę Austryacki w niewolę Bawarczyka. Ale kłótnie i spory z Papieżem przymusiły Ludwika do zgody z Przeciwnikiem. Przyjął go do współceństwa rządów, a gdy sam do Włoch z wojskiem się wyprawił, zlecił mu całą władzę w Niemczech. Lecz Fryderyk nie długo po powrocie Ludwika umarł. 1313. 1322. 1330.

Odtąd rządził Ludwik Bawarczyk sam ieden, ale zatargi z Papieżem nieuspokoione nakłoniły wnet Xiążąt Niemieckich do obrania mu Przeciwnika na tronie w osobie Karola IV. Syna Jana Króla Czeskiego, Wnuka Henryka VII. Cesarza.

1346.

1347. Po śmierci Ludwika przez krótki czas Ginter Hrabia de Szwarzburg zaprzeczał Karolowi IV. dostoięństwa Cesarskiego. Obrotny Karol IV. potrafił wnet pozbydź się walecznego Gintera.

1348.

1349. Karol IV. założył pierwszą w Niemczech Akademią w Pradze, gdyż dotąd w Paryżu albo w Bononii wyższe tylko dawane były nauki.

Od tegoż Karola IV. pochodzi ustawa porządku przy wyborze Naczelnika Rzeszy Niemieckiej, iako też i przepis praw i obowiązków Elektorów. Ta ustawa nazywa się Złota Bulla.

1356.

Wacław Syn Karola IV. z duchownymi i świeckimi Stanami Czeskiego Królestwa swego w takie zaszedł niesnaski, że go dwa razy wzięto w niewolę. A że zaniedbywał w tych zamięszkach rządu Niemiec

miec dla niaźdów, rozboiów, i innych zakłóceń ustawicznie w nich panujących sobie niemitych, Elektorowie złożyli go z godności, i obrali sobie Ruperta Xiążęcia Falegrabię Reńskiego za Cesarza. Nieprzychylność Wacława ku duchowieństwu nadała mu przyzwiska Gnuśnego, Piiaka, Tyrana, od Duchownych iemuż przypisywane.

1400.

Ruperta nieszczęśliwe do Włoch wkroczenie pozbawiło powagi i wziętości, a dzieje jego poszły w niepamięć.

1410.

Zygmunt Król Węgierski Brat Wacława i Jodok Margrabia Morawski Stryi razem obrani w rozróżnieniu Elektorów, na tron wstąpili, ale Jodok umarł w krótkce. Zygmunt zaś po Bracie dostał i Czechy; ale Hussyci (obacz na karcie 53) niechcieli go przyjąć za Pana. Jan z Trzosnowy dla oczów zézowatych Zézką przezwany, na ostatku zupełnie ślepy, przywodził Hussytom, a woyna od niego szczęśliwie poparta trwała aż do lat 17. Wtedy Zygmunt dopiero po wielu klęskach na czas krótki przed śmiercią osiadł spokojnie na tronie Czeskim.

1411.

1419.

1436.

1437. Zygmunt zostawił tylko Córkę jednę, zaślubioną Albrychtowi II. Xiążęciu Austryackiemu, Następcy tak w Cesarstwie, iako i w Węgrzech i Czechach. Śmierć nagła z przyczyny, iż się obiadł melonu niedozwolonego nie dozwoliła mu uskutecznić zamiaru wykorzenia wszelkich w Niemczech niaazdów i rozboiów.
- 1439.

V. Od Maxymiliana I.
aż do pokoju Westfalskiego
150 lat.

1. Przecież udało się Domowi Habsburskiemu, teraz Austryackiemu osiąszyć i utwierdzić się stale na tronie Cesar skim.

Fryderyk III, Albrychta II. Stryi nie zdołał mimo 53 letniego rządu tamę założyc niaazdom i rozboiom w Niemczech przez cały panowania przeciąg, ale tém szczęśliwszy był dla domu swego. Syn bo-
wiem

wiem Maxymilian ożenił się z Maryą Xię- 1477.
żniczką Burgundzką i odziedziczył cały
Niderland.

Niderland kwitnął na ów czas obficie w
wszelkie przemysły, rękodziela i handel.
Antwerpia, Brugge, Gent, Lowanium (Lou-
vain, Loewen,) były nacyelniejsze w Han-
dlu Europeyskim miasta. Robili i farbo-
wali Niderlandczykowie sukna piękne i ma-
terye rozmaite; tkali płótna cienkie i robi-
li kōronki kosztowne.

Pod Maxymilianem I. uchylono prawa na- 1495.
iazdów czyli prawo mocniejszego. On
dokazał tego ustanowieniem Sądów Kame-
ry Rzeszy Niemieckiej, dla których sądo-
wnictwa Niemce na dziesięć Cyrkulów po-
dzielił.

Oprócz tego postanowił Maxymilian jeszcze 1502.
inny Sąd przy dworze swoim, Sąd Na-
dworny albo Zadworny, pod rozsądek któ-
rego poddał wszystkie sprawy bezpośrze-
dnie do tronu swego wytoczone. Takowy
Sąd Nadworny Państw Austryackich za-
mienił się nieznacznie w Sąd Zadworny
Rzeszy Niemieckiej. Xiążęta Niemiec
po-

poszli za przykładem Cesarza i ustanowili podobne Sądy Zadworne Xięstw swoich w stolicach własnych.

Maxymilian I. względem woyskowości nie mało ma zasługi. Dawniej dzielono piechotę na roty i chorągwie po 300 lub 400 głów. Maxymilian I. złączył dziesięć takich chorągwi w ieden regiment czyli w pułk. Rotmistrz najwyższy został zatém Pułkownikiem, Szeffem, Generałem. Wodzem wszystkich podkomendnych chorągwi. To przyczyniło się do porządku i karności w woysku i podało łatwość władania oném.

2. Niemcy pod panowaniem Cesarzów z domu Austryackiego rozdzielili się na dwie partye z przyczyny dwoiakich mniemań w wyznaniu wiary.

od R. 1517. 1483. Marcin Luter w Saxonii dał początek do téj odmiany. Był on Synem ubogiego Górniką w Mieście Eisleben zrodzonym. Ztąd udał się do szkół do Eisenach, i został Augustyanem w Erfurcie. Fryderyk I. Mądry Xiążę Elektor Saski zrobił go Profes-

fessorem teologii w nowo założonej Akademii w Wittenbergu, a tu gdy właśnie powstała sprzeczka między tymże Marcinem Lutrem i Dominikanem Janem Tetzelm o odpusty, wszczęła się owa w wierze różnica, która do dziś dnia nie tylko w Niemczech, ale i niemal w całej trwa Europie.

Tłómaczenie Pisma świętego w ięzyku Niemieckim, katechismy po Niemiecku pisane, pieśni, Lud w Saxonii naybardziej do strony Marcina Lutra przywiązały i poparły partyę jego.

Papież Lew (Leo) X. kazał spalić przez kanta pisma Marcina Lutra, a Cesarz Karol V. wnuk i następca Maxymiliana I. zapozwał go na seym do Wormacyi, żeby zdał sprawę z nauki swojej. Stał Marcin Luter, bronił zdania swoje odważnie, a gdy Cesarz wydał rozkaz przeciw niemu surowy, znalazł przytułek i obronę u Pana swego Xiążęcia Elektora Fryderyka I. Ten bowiem kazał go potajemnie uwieźć do Zamku Wartburg, gdzie bezpiecznie pozostał aż do czasu, gdy niebezpieczeństwo przeminęło.

Rozru-

Rozruchy w Wittenburgu pobudziły Marcina Lutra do opuszczenia schroni swojej, a tak powrócił znowu do Wittenberga, gdy Karolstadt tamże w zapędach fanatycznych wicherzył i spokoyność burzył które to zamieszki w krótcie uśmierzono. Ale nastaly daleko niebezpieczniejsze rozterki w calych Niemczech między pospólstwem wieyskiem.

Zbuntowało się Chłoptwo naprzód w Szwabii, a bunt ich wnet rozszerzył się przez Frankonią i kraie Nadreńskie aż do Saxonii. Ucisk Włóscian w robociznach i pańszczyznach, i złe wyrozumienie zdań o wolności chrześcijańskiej, były powodem do spisku. Skupiały się zgraie Wieśniaków niezliczone i hurmem napadały Panów, Zamki, Dwory. Klasztory. Tomasz Myncer był na czele ich w Saxonii.

1525.

Z wielką trudnością i z niemałym krwi rozlewem Xiążęta Niemieccy przytłumili rozruchy Chłoptwa i dawny przywrócili porządek w poddaństwie, lecz klasztory zniesiono w znaczey części Niemiec. Gdzie niegdzie użyto funduszów na szpitale, szkoły i inne pobożne uczynki, ale naywięcey dobr duchownych obróconó w dzierzawy stołu xiążęcego.

Nowochrzczeńcy z Wittenberga pochodzący w dziesięć lat później nowe wszczęli rozruchy. Opanowawszy bowiem Miasto Muenster (Monastyr) w Westfalii chcieli tamże założyć nowe Królestwo Fanatyków. Jan Bokolt z Leydy Krawczyk z rzemiosła swego, przyjął tytuł Króla i wygnął Biskupa Dziedzica i Pana z Miasta. Po sześćnasto-miesięcznym oblężeniu dopiero za pomocą różnych Xiążąt sąsiedzkich, Biskup wygnany, dobył mocą Miasta Monastyra i zburzył Królestwo Krawczyka.

1534.

1535.

Mimo tych rozruchów z przyczyny odmian w wierze wszczętych iednak nauka Marcina Lutra co raz więcej zyskiwała Stronników, Całe Xięstwa Niemieckie wypowiedały posłuszeństwo Papieżowi i Biskupom i przyjmowały reformę. Saxonia, Hassya, Brunswik, Baden, Wyrtemberg.

Papież zrażony takim reformy postępem napominał Cesarza Karola V. raz po raz, aby Marcina Lutra i Przyjaciół jego gwałtem do posłuszeństwa przyniewolił, albo ich zupełnie wytepił. Karol V. zwołał Seym do Augsburga w zamiarze rozsądzania sprawy o religii. Xiążęta Luterscy
kazali

1530.
dnia
25. Czer-
wca.

kazali z tego powodu ułożyć wyznanie, które Cesarzowi podali. To wyznanie nazywa się Wyznanie Augsburskie i trwa do dziś dnia za[te]cchę różnicy w wierze.

Karol V. i Xiążęta Katoliccy z niesmakiem wysłuchawszy to wyznanie, wydali rozkaz surowy przeciw wszystkim odmianom w wierze. Ale Xiążęta Luterscy, którzy iuż roku przeszłego przeciw podobnému rozkazowi byli uczynili manifest czyli protesta-
cyą, protestowali się na nowo przeciw ty-
mu rozkazowi, i od tychże protestacyi do-
stali imię Protestantów. To imię wspólne
jest tak Lutrom iak Kalwinom, którzy sami
mianują się Ewanielikami.

5. Woyna Szmalkaldyiska była sku- tkiem poróżnienia w wierze.

Zdawało się, iż Katoliccy Xiążęta w samey
istocie myśleli o wytępieniu nowey wiary,
a tak Naczelnicy Partyi Ewanielickiey Jan
Fryderyk Elektor Saski i Filip Landgrabia
Hassyi przymierze uczynili z Wyznawca-
mi tey wiary w Mieście Szmalkalden na
wszelką od napaści obronę.

1531.

Woyny ustawiczne z Turkiem i z Franciszkiem I. Królem Francuskim, nie dozwalały ieszcze Karolowi V. rozpoczynać nowej woyny w Niemczech tym bardziey, gdy od Xiążąt Protestanckich za powolność w wierze znaczne miewał posiłki w woysku i w pieniądzech przeciw Nieprzyjacielom swoim.

Lecz gdy Cesarz Karol V. zdawał się na reszcie przygotowania szczerze czynić do teyże woyny, sprzymierzeni Xiążęta ściągnęli woysko potężne, chcąc go raczey uprzędzić, niż bydź uprzędzonymi. Jeszcze Karol V. nie był zgromadził siły dostateczney do odporu. Łatwo było pokonać go, albo przynajmniej do wielkiego przywiesdz niebezpieczeństwa, gdyby Woysko Sprzymierzeńców zaraz było na niego natarło. Niezgoda ich i odwłoka uratowała Cesarza Karola V. Pora do zaczepki zniknęła w krótce. Maurycy Xiążę Saski Synowiec Jana Fryderyka Elektora wkroczył do elektorstwa, a Cesarz Karol V. okopawszy się w obozie pod Ingolsztadem wzmacniał się spokojnie co dzień nowo przybywającymi posiłkami.

1546.

Jan Fryderyk Elektor Saski wrócił się do domu dla obrony własnego kraju, a tak straszne Sprzymierzeńców wojsko rozeszło się po daremném i bezskuteczném usiłowaniu, żadney Karolowi V. nie uczyniwszy szkody.

1547. Karol V. oswobodzony od obleżeńców ruszył się do Czech, a ztąd wkroczył do Elektorstwa. Pod Milbergiem odniósł zwycięstwo zupełne nad Janem Fryderykiem Elektorem i dostał go w niewolę.

Po tém zwycięstwie obległ Karol V. Miasto Wittenberg, które poddać mu się niechciało. Groźba śmierci przymusiła w niewoli będącego Jana Fryderyka do zrzeczenia się godności elektorskiej i ustąpienia Wittenberga. Dla familii jego pozostały tylko dziedzictwa w Turynгии Xiążąt Saskich Linii Ernestyńskiej. Kraie zaś jego inne, iako i elektorstwo otrzymał Maurycy Xiążę Saski Linii Albertyńskiej, przy której po dziś dzień zostaje elektorstwo. Filip Landgrabia Haski, Teść Maurycego poddał się Cesarzowi Karolowi V. w Hali dobrowolnie za obietnicą darowania winy. Lecz iednak mimo tego został zatrzymany w niewoli.

Karol V. panował odtąd prawie samowładnie w Niemczech i było podobieństwo, że iak w Hiszpanii tak i tu na zawsze samowładztwo owałdnie. Nie posłużyło mu jednak szczęście.

Pierwszy krok iego był rozkaz przyjęcia tymczasowey ustawy obrządków kościelnych Interim zwany z przyczyny, iż tym czasem tylko aż do powszechnego soboru trwać miał. Ten rozkaz odstręczał umysły tak Katolików iak Protestantów. (Dyssydentów). Miasto Magdeburg, iawnie opierało się z naywiększym zapałem wprowadzeniu onegoż. Maurycy nowy Elektor Saski dostał zatém zlecenie, żeby Magdeburzanów do posłuszeństwa orężem przymusił. Sciągnął on woysko swoje, obległ Miasto, ale w opieszalém oblężeniu Miasta chytrze taiąc prawdziwe zamysły, czyhał tylko na porę wypowiedzenia wojny Cesarzowi Karolowi V., którego absolutyzm całe Niemcy był obraził. Nadeszła pożądana od Maurycyego chwila. Poddało się Miasto. Maurycy rozpuścił niby woysko, ale skupiwszy go nieznacznie, uderzył z taką natarczywością i tak niespodziewanie na chorego i wcale nieprzygotowane-

1552 go Cesarza w Tyrolu, iż tenże ledwie uszedł Woysku Saskiemu i zawieszenie broni uczynić musiał, zostawiając wszelką Dyssydentom wolność w religii, a rozeym takowy trzy lata później w pokóy wieczny został zamieniony, gdy z namowy Maurycego Henryk II. Król Francuski w iednym z nim czasie wojnę Karolowi V. był wydał.

4. Niezgody Różnowierców pociągęły za sobą wojnę trzydziestoletnią.

1558. Następcą Karola V. był Ferdynand I. Pod panowaniem iego Zakon Jezuicki wpływ dostał w Niemczech u wszystkich Dworów Katolickich. Jezuici byli głównymi Dyssydentów Nieprzyaciołmi,

564. Po śmierci Ferdynanda I. któren Węgry i Czechy z Austryą połączył, wstąpił na tron Syn iego Maxymilian II. — Wilhelm z Grumbach Szlachcic Niemiecki zabił zdrazieckim sposobem Melchiora Zobel Biskupa Wyrzburgskiego i złupił Miasto Wyrzburg. Xiążę Jan Fryderyk Średni, Syn nieszczęśliwego Elektora Saskiego Jana Fryderyka dawał mu otuchę. Nastąpiło

wywołanie tak Grumbacha, iak Jana Fryderyka. Z urzędu i z zlecenia obległ Xiążę Elektor Saski August I. Miasto Gota, dobył go i Grumbacha ukarał. Jan Fryderyk Szredni umarł w niewoli w Wiedniu.

1567.

Rudolf II. panował po Maxymilianie II. Więcey zatrudniała go astronomia, niż rząd kraiu. Jezuici i Przyjaciele ich nawracali Dyssydentów namową i gwałtem pod pozorem, że tak dobrze wolno Xiążętom Katolickim wprowadzać wiarę Katolicką w kraiach swoich, iak Dyssydenskim Dyssydentską.

1576.

Postępki i nawracania Katolików usprawiedliwiała poniekąd samych Dyssydentów niezgodne między sobą okrucieństwo. Lutrzy nienawiścią ku Kalwinom uniesieni prześladowali ich niemiłosiernie. Krell, Kanclerz Elektora Saskiego stracił gardło pod mieczem katowskim, a wielu Xięży i innych, urzędy i dobra. Jednak Xiążę Elektor Falcgrabia Reński i niektórzy Xiążęta oświadczyli się za reformą Kalwina. Xiążę Elektor August i inni Luterscy Xiążęta zwołali zatem zjazd duchowny Teologów swoich, a ci ułożyli Xięgę

1601.

1580.

for.

formulam concordiae czyli prawidło iedności. Lecz ta księga naywięcey przyczyniła się do zupełnego rozszczepieństwa między Lutrami i Kalwinami czyli Wyznawcami Nieodmienionego i Odmienionego albo poprawionego Wyznania Augsburskiego.

Filip Melanchton Przyjaciel Marcina Lutra był napisał owe wyznanie Augsburskie, o kórém wyżey wzmianka była pod rokiem 1530. Potém odmienił niektóre wyrazy w późniejszych wydaniach. Stronnicy Kalwina i wyznania Szwajcarskiego chwycili się późniejszych wydań, Lutrzy zaś obstawali, iak dotąd, przy pierwszey edycji; z sprzeczek ztąd wynikających korzystali Jezuitci, iuż to zaprzeczając Kalwinom wolność religii, pod pozorem, iż to insze wyznanie, iak co było Roku 1530. podane, iuż to pobłażając Lutrom, i kłóćąc ich z Kalwinami, a na reszcie tak tych, iak tamtych ile możności, gnębili i wyganiali z kraiów Xiążąt Katolickich.

Dyssydenci między sobą niezgodni, sami siebie prześladowujący dawną nienawiść ku Katolikom wspólnie iednak zachowywali. To dało pochód do nieprzyjęcia Kalendarza

darza poprawionego przez Grzegorza XIII. Gdy z przyczyny różnicy o dni 10 wtedy, iako teraz o dni 12 święta u Katolików i Dyssydentów nie przypadały jednostaynie; częstokroć wybuchały ztąd zatargi przykre i nader szkodliwe. Dopiero Roku 1700 Dyssydenci w Niemczech Kalendarz poprawiony, od Katolickiego Kalendarza w niczym prawie nieodmienny przyjęli.

Po Rudolffie II. Brat iego Maciey panował. 1612.

Katolicy i Dyssydenci tak dalece znienawidzili się, iż na końcu wyniknęła z tey nienawiści woyna trzydziestoletnia. 1618.

Tak Maciey iak Rudolf II. warowali byli wolność wiary Czechom przez przywilej na piśmie dany pod tytułem Literae Majestatis. Mimo przyrzeczenia danego ucisk Dyssydentów był taki, iż przyszło do rozruchu. W tém wyrzucili Czesi rozgniewani Ministrów Cesarskich trzech z okien z ratusza w Pradze i wygnali Jezuitów. Maciey umarł właśnie w krótce po rozruchu onym.

Nastąpił po nim Synowiec Ferdynand II. 1619.
lecz Czesi nie chcieli go przyjąć za Króla

1620.

i Pana, udając za przyczynę odrazy gorliwość jego ku wierze Katolickiej. Z tego powodu obrali sobie Królem Fryderyka V. Xiążęcia Falcgrabię Reńskiego. Ale ten nie długo utrzymał się na tronie. Maxymilian I. Xiążę Bawarski, Krewny jego zniósł wojsko Czeskie na Białej Górze pod Pragą, a Cesarz nawet i dziedziczne kraje Fryderyka V. zająć kazał.

Do nieszczęścia Fryderyka V. przyczyniła się nie mało obojętność Jana Jerzego Elektora Saskiego i innych Xiążąt Luterskich. Na reszcie Jan Jerzy złączył się sam z Cesarzem przeciw Fryderykowi V. i Szląsk do posłuszeństwa Austryackiego przywiódł; a gdy Hiszpani na żądanie Cesarza całe Falcgrabstwo Reńskie zagarnęli. przestał Jan Jerzy na bezskutecznych protestacyach. Usiłowania Hrabiego de Mansfeld i Xiążęcia Chrystyana de Brunswik były daremne.

Cesarz Ferdynand II. już zamysłał rozciągać panowanie samowładne na całe Niemcy, a tak rozkazywał, aby Xiążęta Dyssydency oddali dobra duchowne, które sobie przywłaszczyli po pokoju Augsburskim.

Obruszyła się na to Saxonia Niższa. Stanał na czele Stanów iey Chrystyań IV. Król Duński. Przyszło do boiu. Bitwa stracona pod Miastem Lutter am Barenberge, szybkie postępy Generałów Cesarских de Tilly i Wallenstein (Waldstein) przymusiły Danią do zawarcia pokoju.

1626.

1629.

Xiążęta Meklenburscy stracili w tym pokoju kray swój, któren dostał Wallenstein za summy Cesarzowi pożyczzone.

Po takowém zwycięstwie Cesarz Ferdynand II. bez ogródki domagał się od Dyssydentów przywrócenia dóbr kościelnych. Wydał edykt restytucyi onych i tylko z Elektorem Saskim obchodził się dosyć łagodnie. Wszędzie gwałt i przymus gnębił Dyssydentów i iuż mniemano: że ich partya zaginie.

Gustaw Adolf Król Szwedzki przybył z szczupłym, ale bitnym wojskiem na pomoc swoim Wspólnowiercom, urażony na Cesarza za to, że Królem go uznać nie chciał i Szwecyą zawoiować odgrażał się. Xiążęta Dyssydency pomyślnością oręża Cesarzkiego upokorzeni nie śmieli łączyć się z Szwedami. Tylly dobył tym czasem Mag-

1630.
w Czer-
wecu.

1631.
d. 10.
Maja.

deburga szturmem i zburzył miasto całe. A ztąd ruszył do Saxonii Wyższej, żeby przymusić Elektora Saskiego przeciw Szwecyi oświadczyć się iawnie.

dnia 7.
Wrześn.

Dopiero wtedy Elektor Saski Jan Jerzy uznał za potrzebę konieczną łączyć się z Królem Szwedzkim. Złączyło się Woysko Szwedzkie z Sasami i przyszło na ratnym polu pod Lipskiem do bitwy krwawey. Zwycięstwo zostało przy Szwedach. Tyllly do szczętu porażony ledwie żyw z placu uszedł. Aż do Bawaryi utorował sobie drogę Zwycięzca i zamyślał sam na tronie Niemieckim osiąść. Wallensteina dzielność wstrzymała nieco Gustawa Adolfa zapędy. Wkroczenie tegoż do Saxonii, mimo wątpliwey wierności Sasów powiodło, Gustawa Adolfa przybydź na ratunek Elektorowi Janowi Jerzemu. Pod Miasteczkiem Lützen padł Gustaw Adolf, niewiedzieć czy od Nieprzyjaciół, czy przez zdradę, ale zwycięstwo przy Szwedach pozostało.

1650.
d. 6.
Listopad.

Szwedzi z Francją sprzymierzeni lubo pod małoletnim Królowey Chrystyny rządem, przez dzielną czynność Kanclerza Oxenstierna prowadzili daley wojnę szczęśliwie,

wie, aż do Roku 1634. Klęska pod Nordlingen o wielki szwank ich rzeczy przyprawiła; a Elektor Saski Jan Jerzy nie tylko ich odstąpił, ale nawet uczyniwszy pokóy z Cesarzem w Pradze, przeciw Szwecyi powstał.

1634.
w
Sierpniu.

1635.

Dzielniejsza pomoc Francyi i ciągle zwycięstwa Xiążęcia Bernarda de Saxen Weimar znowu górę przywróciły Szwedom, ale śmierć nagła tegoż Xiążęcia spelzła wysokie Dyssydentów nadzieie. Woysko po nim pozostałe przeszło do Francyi.

1639.
w
Czerwcu.

Waleczność Dowódców Szwedzkich wszelako nadgrodziła i ten niespodziany przypadek. Banner, Wrangel, Torstenson ieden po drugim na czele Woyska Szwedzkiego w głąb Kraiów dziedzicznych Cesarza oręż zapuszczali zwycięzki, a lubo w nich utrzymać się nie mogli, iednak i Cesarzowi Ferdynandowi III. Następcy po Oycu Ferdynandzie II. nowych sił nabierać nie dozwolili. Na reszcie Kenigsmark dobył małej Strony Pragi w Czechach, a to na koniec skłoniło Cesarza do zawarcia pokoju, nad którym od pięciu lat już pracowano daremnie.

1648.
w
Styczniu.

W Mieście Muenster i Osnabruk zawarto ów sławny Pokóy Westfalski. Francya dostała zwierzchnictwo zupełne nad Biskupstwami Metz, Toul, Verdun i Landgrabstwo Alzacyi. Szwecya Pomeranią Dalszą, Bremen, Verden, Wismar. Xiążę Elektor Brandenburski w nadgrodę Pomeranii Dalszey nań spadającej Magdeburg, Halbersztadt, Minden i Kamin. Hassyi dano Hersfeld opactwo. Meklenburgii zaś Raceburg i Szwerin Biskupstwa. Dom Brunświcki na Luneburgu czyli Dom Hannowerski otrzymał alternatę w Biskupstwie Osnabruk, a Xiążę Falcgrabia Reński, ustąpiwszy Wyższe Falcgrabstwo z godnością elektorską Bawaryi, odzyskał Niższe Falcgrabstwo i został ósmym Rzeszy Niemieckiej Elektorem. Elektor Saski, który iuż pierw od Cesarza Luzacyą otrzymał, nic nie dostał. Dla Rzeszy Niemieckiej Pokóy Westfalski nader był ważny. Ustanowiono dla Katoликów i Dyssydentów równe w rządzie prawo, a prócz tego Cesarz musiał ieszcze przyznać Xiążętom Rzeszy zwierzchność w lennościach dziedzicznych Cesarstwa czyli w obrębie ich dzierzaw dziedzicznych i moc zawierania przymierzów z obcemi Mo-carstwami.

Szkoda z wojny trzydziestoletniej wynikała nie była odwetowana, ani nadgrodzona. Całe okolice ludności swej pozbawione leżały odłogiem. Pustki, rozwaliny i gruzy wsie i miasta zajmowały. Jeszcze do dzisiaj wiele miast i wsi do dawnego bytu nie powróciło. — Inne po dzisiaj dzień nie odbudowano. A nie tylko miecz i ogień wyniszczył Niemcy, ale i licha moneta dokuczyla biednemu Ludowi i każdego dosięgła.

Prócz tego Niemieccy Xiążęta przyzwyczajeni do utrzymywania wojsk licznych, nie chcieli się od tego odzwyczaić. Nie rozpuściwszy żołnierzy nie zdołali utrzymać się z dóbr stołu swego. Wymyślono pobory, podatki rozmaite, a ciężar onych zwalono na Poddanych.

VI. Od
pokoju Westfalskiego
przeszło 150 lat.

---

1. Niemcy miały odtąd sąsiedztwo niebezpieczne z Francją.

1657. Pod panowaniem Leopolda I. Następcy Ferdynanda III. Ludwik XIV. zajął Strasburg i inne wolne miasta w Alzacyi. Potém uymuiąc się za spadkiem dziedzictwa w Falcgrabstwie na osobę Xiężniczki z domu Falcgrabskiego za Xiążęcia krwi Francuskiej wydanej, przez Wodzów swoich 10 Miast główniejszych nad Renem spustoszył.
- 1689.

Gdy Leopold I. zawikłany był w wojnę z Francją o sukcesyą Hiszpańską, Elektor Bawarski i Arcybiskup Koloński chwy-

chwycili się partyi Francuskiej, a Woyska Ludwika XIV. aż do Bawaryi wkroczyły. Eugeniusz i Marlborough pamiętném pod 1704.
Hoechstedt zwycięstwem wypędzili Francuzów z Niemiec, a Bawarya cała wpadła pod moc Cesarską. Leopold I. nie doczekał końca wojny. Józef I. umarł także przed zakończeniem óney. Wtedy najwięcej prowadzona była wojna w Niderlandach. Karol VI. na części Monarchii Hiszpańskiej przestać musiał (obacz na k. 68.). 1711.
1713—14.

Napaści Francuskie sprawiły konieczność wystawiania woyska wspólnego na obronę. Stany Rzeszy Niemieckiej musiały siłę zbroyną zgromadzać przeciw onym. Dla wszystkich dziesięciu Cyrkułów wyznaczono stałego Woyska 40000, lecz częstokroć trzy razy tyle wystawiać Rzesza była przymuszona. Reiestr Woyska wspólnego nazywa się Metryką Rzeszy, a ile każdy Xiążę lub Stan stawić powinien, kontingensem iego. 1681.

Czasem domaga się Cesarz o pomoc pieniężną. Że takowa pomoc z początku do wypraw Włoskich do Rzymu Cesarzom tylko w składkach miesięcznych była dawana,

wana, więc składka taka miesięczna nazywa się Remermonat czyli składka Rzymska na Miesiąc ieden.

Częste wojny z Francją wyuczyły Niemców sposobu ich woionania. Podzielono regimenta na bataliony, a te na kompanie. Nazwiska Wodków Generał-Major, Kapitan od Francuzów weszły do Niemiec. Mundury, bagnety, czapki grenadyerskie z Francyi równym sposobem są wprowadzone.

2. Xiążęta niektórzy wielkie otrzymali znaczenie i co raz bardziej wzmogli się w siłę i potęgę.

Dom Austriacki pomnożył dziedzictwa swoje Niderlandem, Xięstwem Medyolańskim i Wielkim Xięstwem Toskańskim.

Dom Hannowerski pozyskał godność elektorską, a nowego Elektora Syn został nawet Królem Angielskim. Elektorowie Sascy panowali 60 lat w Polsce (obacz na k. 69. 70. 71.)

Żaden Dom Niemiecki iednak tak wysokiego w tym czasie wzrostu nie wziął,
iak

iak Brandenburski. Fryderyk I. został pierwszym Królem Pruskim. (obacz na k. 74.)

3. Dom Austriacki w Królu Pruskim znalazł Przeciwnika strasznego.

Fryderyk II. zabrał Austrii Szląsk, a wtedy Francuzi z Bawarczykami już blisko Wiednia byli. Ztąd iednak niespodziewanie obróciwszy się do Czech, Pragę opanowali, a w tey Stolicy Karol VII. Elektor Bawarski ogłosił się Królem Czeskim, Wkrótce potém nawet i Cesarzem został za staraniem Francyi.

Wszelako Marya Teressa Córka Karola VI. 1742.
i Dziedziczka Państw Austriackich za dzielną pomocą Węgrów oparła się szczęśliwie wszystkim Nieprzyjaciołom swoim, a ustąpiwszy Szląska Fryderykowi II. wyгнаła przez Wodzów swoich nietylko z Austrii i z Czech Francuzów i Bawarczyków, ale i całą Bawaryą owładnęła. Karol VII. Niemiecki do Frankfurta nad Menem schronić się musiał i tam lat trzy przesiedział w stanie bardzo nędznym.

1744. Fryderyk II. na wsparcie onegoż rozpoczął wojnę powtórna z Maryą Teresą i dobył Pragi, gdy jednak w Czechach utrzymać się nie mógł, zrobił wnet pokóy za pośrednictwem Anglii z Maryą Teresą sprzymierzoney.

1745. Karol VII. powrócił tym czasem do Monachium, Stolicy swoiey, ale umarł w krótcie, ieszcze przed zawarciem pokoju Drezdeńskiego.

Franciszek I. Małżonek Maryi Teresy Wielki Xiążę Toskański został po śmierci iego Cesarzem Niemieckim.

1748. Marya Teressa po szczęśliwém zakończeniu wojny z Francją i Hiszpanią w Pokoju Akwisgrańskim, urządziwszy Państwa swoje iak nayroztropniey, oszczędzała skarby i wsrzód pokoju o niczém nie myślała więcey, iak o odzyskaniu Szląska.

Wybuchnęła Wojna siedmioletnia. Fryderyk II. dowiedziawszy się o przymierzu potajemném Maryi Teresy z Imperatorową Rosyiską i Elektorem Saskim wpadł niespodzianie do Saxonii zabrał w nie-
wo-

wolą szczupłe Sasów woysko pod Pirną 1755.
 okopane i wkroczył do Czech. Zniósł li-
 czne woysko Austryackie pod Pragą, i iuż
 aż do Wiednia zamyślał iść jako Zwycię- 1756.
 źca, aby tam przepisać warunki pokoju.
 Klęska pod Kollinem wszystko odmieńiła.
 Fryderyk II. cofnąć się musiał z Czech z
 wielką stratą, a Austryacy weszli do Szlą-
 ska.

Cała Rzesza Niemiecka i Francya złączyły
 siły swoje z Austryą przeciw Fryderyko-
 wi II. Hanoweranie, Hassi i Brunswiczy-
 kowie w związku z Królem Pruskim oprzeć
 się nie mogli Francuzom. Woysko ich pod
 Hastenbek porażone miało podług rozey-
 mu rozłożyć się i bydź obojętném.

d. 26.
 Lipca.

Szwecya i Rossya także przeciw Prusom po-
 wstały.

Francuzi z dwóch stron nacierali na Króla
 Pruskiego, który ieszcze od Klęski Kol-
 lińskiej nie był odetchnął. Sławne zwycię-
 stwo pod Rosbach tamę założyło dalszym
 Francuzów postępom i wróciło oraz serce
 Prusakom.

d. 5.
 Listopa-
 da.

Z zwycięską garstką ludu obrócił się Fryderyk II. do Szląska od Austryaków zajętego i wnet straconą Prowincyą odzyskał. Pamiętna bitwa pod Leuthen okazała wyższość przymiotów bohatera nad nieprzyjaciółmi i dzielność umysłu jego w całej obszerności. Wszelako przemoc Nieprzyjaciół i różne szczęścia odmiany nadwątlaly siły Fryderyka II. Od Francyi jednak zasłaniała go Anglia i Hanoweranie, na których czele Xiążę Ferdynand Brunświcki stanawszy, iedno zwycięstwo po drugiem odnosił, ale Rossya opanowała Prusy i mimo zwycięstwa pod Zorndorf uciskała i tak iuż dosyć zewsząd roztargnione siły Prusaków. Gieniusz Fryderyka II. zdołał wszystkiemu zaradzać. U potomności wyjednalo mu to imię Wielkiego, a tego imienia i Nieprzyjaciele zaprzecć mu nie mogą. Był on Wielkim bez wątpienia, a wielkość jego pokazywała się nie mniej w nieszczęściach po bitwach przegranych, w niedostatku sił, iak w naywyższym pomyślności stopniu. Z wielu bitew naysławniejsze są; klęska pod Frankfurtem nad Odrą Rossyanom zadana i zwycięstwo pod Torgau nad Austryakami odniesione.

Jednakowo nigdy nie rozpaczający Fryderyk II. byłby może na koniec uległ tyłu Nieprzyjaciółom, gdyby stałość iego nie doczekała była na ostatku zdarzenia iak niespodziewanego, tak dla Prus naysmyślniejszego. Umarła Imperatorowa Elżbieta I. Następca iey Piotr III. zawarł pokój z Prusami. Odstąpiła Szwecya od strony Maryi Teresy. Francya z Anglią poєднаła się, a tak i Marya Teressa skłoniła się do pokoju.

Licha moneta Pruska, 7 — 800000 Woysk w marszach i walkach nieustannych, tudzież drożyzna dręczyły Niemców nadzwyczajnie.

Śmierć bezdzietnego Elektora Bawarskiego nową wojnę wznieciła. Król Pruski Fryderyk II. ujął się za Elektorem Falcgrabią Reńskim, który przez ugodę z Cesarzem Józefem II. uczynioną miał znaczney części Bawaryi ustąpić, mimo sprzeciwienia się temu Następcy iego, Xiążęcia de *Zweybruck*.

Xiążę Elektor Saski roszcząc pretensye o dziedzictwo allodyalne, złączył woysko swoje

swoie z Pruskiem. Prusacy i Sasi wpadli z z dwóch stron do Czech, ale Cesarz Józef II. i Lascy w takiej pozycyi stanęli z wojskiem Austryackim, że Fryderyk II. i Brat jego Królewicz Henryk na długo w Czechach utrzymać się nie mogli.

Marya Teressa i Fryderyk II. zawarli pokój w Cieszynie, mocą którego Xiążę Elektor Bawarski prawie wszystko odzyskał, co był postradał.

w Main
1779.

W krótce potem umarła Marya Teressa. Józef II, Następca iey w Państwach dziedzicznych, (Cesarz po Oycu od Roku 1765.) czynił różne rozrządzenia pełne mądrości, które dążyły do uszczęśliwienia ludu, ale niepomysłna woyna Turecka przerwała zbawienne zamiary iego, którym częstokroć żywość tegoż Monarchy zbyt skwapliwa i tak przeszkadzała. (obacz na k. 77. 79.)

1790. Po zeyściu iego bezdzietném wstąpił na tron Brat Leopold II. Wielki Xiążę Toskański.

Pokój z Turkami i rozruchy w Niderlandach zajmowały czas krótki panowania iego.

Po

Po nim Syn Franciszek II. objął rządy Mo- 1792.
narchii Austryackiej i Cesarstwa Niemie-
ckiego. Nieszczęśliwa wojna z Francją
uszczupliła Niemcy przez utratę krajów za-
reńskich, które się Francji dostały, a to od-
mieniło całą postać Rzeszy.

Kraie Xiażąt Duchownych i Miasta Wolne
oprócz sześciu znaczniejszych obrócono na
nadgródę Xiażąt Świeckich na mocy pokoju
Bazylejskiego z Prusami, i Lunewilskiego
z Austryą, a tak przez osobną ustawę De- 1795.
putacyi Rzeszy Niemieckiej w Regensbur- 1801.
gu 1802 ułożono inszy kształt rzeczy w
Niemczech.

Niemcy północne za staraniem Królów Pru-
skich Fryderyka Wilhelma II. i Następcy
iego Fryderyka Wilhelma III. w słodyczy
pokoju przez znaczny woyny przeciąg zo-
staiące patrzyły obojętnie na pożar woyny
daremnie Niemcy południowe wyniszczaa-
iący.

Teraz w Niemczech było na czele Rzeszy
Niemieckiej iak dawniej Cesarz Rzymski.
Elektorów zaś 10. Jeden Duchowny, Arcy-

kanclerz, Biskupstwo Ratysbońskie, Hrabstwo Wetzlar i Krainę Aszaffenburk posiadający. Dziewięciu Świeckich iako to: Król Czeski, Arcy-Podczaszy, Elektor Bawarski Arcy-Stolnik, Elektor Saski Arcy-Marszałek, Elektor Brandenburski Arcy-Podkomorzy, Elektor Hanowerski Arcy-Podskarbi. Ci są dawnieysi. Nowi zaś Elektorowie są: Xiążę Landgrabia de Hessenkassel, Xiążę Wirtemberski, Xiążę Margrabia de Baden, Xiążę Salcburski.

Po Elektorach następuje Kollegium Xiążąt. Każdy Xiążę ma króskę iedną lub więcej podług wielości dziedzictw swoich. Hrabowie wolni składają różne ławki, z których każda daie króskę iedną. Miasta wolne są teraz tylko: Hamburg. Libek, Brema, Frankfurt nad Menem, Augszburg i Norymberk. Seym nieustaiący odprawia się iak dawniey w Ratysbonie. Miasta mimo prawa na Seym nie były przypuszczane.

4. W nowszych czasach wielkie nastąpiła w Niemczech odmiana.

Nie długo atoli trwało to urządzenie Niemiec, rewolucya bowiem Francuzka która na całą Europę prawie wielki wpływ miała, niezliczonych także w Niemczech odmian przyczyną była. Po nieszczęśliwych bowiem boiach Domu Austryackiego z Francją (obacz na Karcie 81.) nastąpiła szczególniej przez pokój Preźburski (1805) inna wcale postać rzeczy w Niemczech. Z krajów bowiem przez Austryą Francyi ustąpionych dostało się Bawaryi Hrabstwo Tyrolskie, Margrabstwo Burgau, Xięztwo Eichstaedt wraz z Voralbergiem, miasto Lindau i Augszburg. Bawaryja zaś ustąpiła za to Austryi Xięstwa Wircburskiego. Resztą posiadłości Domu Austryackiego w Szwabii leżących podzielił się Król Wirtembergski z Elektorem Badeńskim. Król Pruski ustąpił dla Bawaryi za Xięstwo Berg Anspach, które naprzód Joachim Murat (1806) a potem królewicz Holenderski, w późniejszym czasie otrzymali.

1805.

- w Sier- Ustanowienie Ligi Reńskiej 1806, roku d.
pniu 6. Sierpnia, ostatni cios władzy Cesarza
1806. Niemieckiego zadało, albowiem się wie-
le Xiążąt i Hrabiów pod opiekę i
zwierzchnictwo, równym im prawie nie-
gdyś członkom Rzeszy Niemieckiej, do-
stało. Miasto Rzeszy Niemieckiej No-
rymberga dostało się Królowi Bawarskie-
mu, a Frankfurt nad Menem Xięciu Pry-
masowi Ligi Reńskiej. Szlachta zaś stała
w Gru- się Wazalami Zwierzchników w czyich
dniu 1806. dobrach majątności swoje posiada. Elektor
Heski i Xiąże Brunświcki postradali kraie
swoie z których to i z innych Pruskich po-
siadłości uformowało się Królestwo West-
falskie. Z témże Królestwem złączono
także Hanower wyjąwszy Lauenburg.
- w Listo-
padzie 1810.

Pokój Wiedeński zmniejszył także nader
Kraie Austryackie w Niemczech. Część
bowiem niegdyś Austryackiego kraiu składa
teraz prowincye Illiryjskie. Południową
część Tyrolu ustąpiła Bawarya dla Króle-
stwa Włoskiego, a za to otrzymała Salc-
burg, Innviertel i. t. d. Także Wirtem-
berg i Baden powiększonemi zostały.
Xiąże Prymas, przyjąwszy tytuł Wielkiego
Xię-

Xięcia Frankfurckiego, odstąpił Xięstwo Ratybońskie dla Bawaryi, a za to dostał Hanau, Fuldę, i. t. d. Wielkie Xięstwo Berg, które w roku 1809. znacznie powiększoném zostało, ustąpił Napoleon iak się wyżej powiedziało Królewiczowi Holenderskiemu. Zachodnią Fryzya i Państwo Jever (za Białystok od Rossyi ustąpione) dostały się Holandyi, a do Ligi Reńskiej wszyscy teraz prawie Xiążęta Niemieccy należą.

Liga cała dzieli się na dwie części, to jest na Zgromadzenie Królów i na Zgromadzenie Xiążąt. Do pierwszego należą: Król Bawarski, Wirtemberski, Saski, Westfalski, i wielcy Xiążęta Franfurcki, Badeński, Xiąże Bergu i Kliwii, Heski i Wircburski. Do drugiego należy: Xiąże Nassau, Hohenzollern, Salm, Isenburg, Aremberg, Liechtenstein, de Leyen, Xiążęta Sascy, Anhalt, Xiążęta de Schwarzburg, Waldek, Lippe, Reuss, Xiążęta Meklenburg i Oldenburg.

Resztę Niemiec posiadała aż do ukończenia Kongressu Wiedeńskiego Austrya, Prusy-

w Maju
1814.

sy, Dania i Szwecya; lecz po zrzeczeniu się tronu Francuzkiego i Włoskiego przez Napoleona i po zawarciu pokoju Paryzkiego w Maju 1814. przybyły nowe posiadłości do Niemiec, dawniej od Napoleona zagarnione. Kongressem Wiedeńskim nie tylko wszystko do dawnego porządku ma być powrócone, lecz nawet nowe jeszcze odmiany w całej Rzeszy Niemieckiej daleko stosowniejsze niż przez Napoleona poczynione, zayśdź mają.

Widok chronologiczny
dzieiów Niemieckich podług
panowania Cesarzów.

I. Od Cezara aż do Ludwika Niemieckiego lat. 900.

Cezar i Aryowist r. 57. przed Chr. P.

Aryminusz i Warus r. 9. po N. Chr. P.

Sasi i Frankowie r. 200.

Turyngowie r. 400.

Hermanfryd 500.

Bonifacy 719. Wirzburg. Eichstett.

Karol Wielki 766. Bawarya, Saxonia. Język Niemiecki.

Ludwik Pobożny 814. Judyt.

II. Aż do Fryderyka II. lat 300.

Ludwik Niemiecki r. 844.

Karloman 876.

- Karol Gruby, Tłusty 880. Normanowie,
 Arnulf 887.
 Ludwik Dziecko 899. Węgrzy.
 Konrad I. 911.
 Henryk I. Ptasznik 919. Zamki, Miśnia.
 Otton I. 936. Cesarstwo, Margrabiowie,
 Saxonia. Brandenburgia, Magdeburg.
 Otton II. 947.   )
 Otton III. 983.   ) Włochy.
 Henryk II. 1002. Bamberg.
 Konrad II. 1024.
 Henryk III. 1034. Xięstwa, Papieże.
 Henryk IV. 1056. Grzegorz VII, Sasi i Tu-
 ryngowie.
 Henryk V. 1106. Inwestitura.
 Lotaryusz 1125.
 Konrad III. 1132. Krucyata, Hrabstwa,
 Szlachta, Miasta.

III. Aż do Rudolfa I. lat 120.

- Fryderyk I, 1152. Mediolan. Henryk Lew.
 Urzędnicy Rzeszy Niemieckiej.
 Henryk VI. 1190. Neapol.
 Filip 1197. Otto de Wittelsbach.
 Otto IV. 1197. Bovines.
 Fryderyk II. 1212. Krucyata, Hansa.
 Konrad IV. 1250. (Konradyn 1268.)
 Henryk Raspo 124.

Wilhelm Hrabia Hollandyi 1247.

Alfons 1257.

Miasta wolne Rzeszy Niemieckiej. Handel.
Zwierzchność udzielną.

IV. Aż do Maxymiliana I, lat 220,

Rudolf I, 1272. Ottokar,

Adolf de Nassau 1291. Turyngia,

Albrycht I. 1298. Czechy. Luka, Szwaycarya. Jan Xiążę Szwabski,

Henryk VII. Luxemburczyk 1308. Czechy,

Fryderyk Austryak 1313. Mildorf.

Ludwik Bawarczyk 1313. Zjazd Elektorski,

Karol IV. 1346. Złota bulla,

Ginter 1347.

Wacław 1378. armaty,

Rupert 1400.

Zygmunt 1411. Konstancya.

Albrycht II. 1437.

Fryderyk III. 1439. Karol Zuchwały, Druk,

V. Aż do Pokoju Westfalskiego lat 150.

Maxymilian I. 1493. Niderlandy, Sądy Kamery. Sądy Zadworne, Marcin Luter.

Ka-

Karol V. 1520. Myncer. Jan z Leydy. Milberg. Maurycy.

Ferdynand I. 1558. Jezuici.

Maxymilian II. 1564. Grumbach.

Rudolf II. 1576. Keppler. Xięga prawidło iedności. Kalendarz.

Maciey 1612. Literae majestatis.

Ferdynand I. 1619. Fryderyk V. Chrystyan IV. Gustaw Adolf.

Ferdynand III. 1637. Bernard Xiążę de Saxen-Weimar. Pokóy Westfalski.

VI. Od pokoiu Westfalskiego przeszło lat 150.

Leopold I. 1657. Strasburg. Wiedeń. Hochstett. Hanower. Metryka Rzeszy Niemieckiey.

Józef I. 1705, Prusy. Landau. Altranstett.

Karol VI. 1711. Utrecht, Baden.

Karol VII. 1741. Fryderyk II, Marya Teresa, Wrocław.

Franciszek I. 1746. Lowożyce, Pirna. Praga. Koilin. Hameln. Rosbach. Meyten. Krefeld. Hochkirchen. Zorndorf. Kunnersdorf. Torgau. Hubertsburg.

Józef II. 1764. Pokóy Cieszyński. Niderlandy.

Leopold II. 1790. Konwencya w Reichenbachu.

Franciszek II. 1792. Pilnic. Moguncya. Jemappe, Altenhofen, Weissenburg. Trewir. Kolonia. Koblantz. Frankfurt. Amberg. Leoben. Rastadt. Lunewil. Regensburg. Hanower.

Franciszek II. składa tytuł Cesarza Niemieckiego, a mianuje się Cesarzem Austryackim pod imieniem Franciszka I.

Napoleon I. Cesarz Francuzki staie się protektorem Ligi Reńskiéy. Wszyscy prawie dawnieysi Elektorowie przyimują tytuły Królów. Pokóy Paryzki. Kongres Wiedeński.

H i s t o r y a

Królestwa Polskiego.

I. Dawna Sarmacya przed Narodzeniem Chrystusa Pana i po oném, może aż około R. 300. i później.

I. Gdzie później Polska, tam dawniej była Sarmacya Europejska.

Wszelkie o starożytnocy Sarmacyi wiadomości są niedokładne, ponieważ w dawnych wiekach polerowane Europy Narody Grecy i Rzymianie tylko z podania ustnego Podróżnych i wieści pogranicznych nikczemnie o Sarmatach mieli wyobrażenie.

Sarmacya tak Europejska iak Azyatycka rozciągały się aż do krajów wiekom owym nieznaomych.

Sarmaci tak Europejscy, iak Azyatyccy Niemiewali siedlisk stałych, lecz koczowali z miejsca na miejsce z stadami swými, przewożąc Dzieci i Żony na wozach, na których niemal całe życie przepędzali, iak i teraz czynią Narody niektóre w Azyi i Afryce, które się błąkaią po stepach i puszczech dla paszy bydła, z czego całe składa się ich bogactwo.

Sarmatowie Jazygi najlepiej od Ptolomeusza opisani czyli byli Przodkami Słowianów, czyli Jadzwingów lub innych iakich Narodów wymarłych z plemienia Finlandczyków lub Czuchońców, tego teraz wysłodzić nie można. Powszechna wieków tak odległych ciemność okryła doyscie prawdy nieprzebitą wątpliwość pomroką.

To pewna, że Sarmacya podzielona była na różne hordy i drobne ludy sobie niepodległe, i między Sarmatami może tu i owdzie znajdowały się inne Narody od nich odmienne. Wcześniej bowiem widać ślady
Naro-

Narodów Niemieckich i innych pomiędzy
niemi.

Proso, końskie mléko i mięso, iako i zwierzyna, dawały Sarmatom pokarm, a strój ich podobny był do ubioru Partów.

2. Waleczne Napady Sarmatów na kraie Państwa Rzymskiego nad Dunaiem były krótko przemiiające.

Konnica Sarmatów była Rzymianom straszna, tak iak potém piechota Słowianów.

II. Słowianie aż do wieku dziewiątego.

1. Gdy imię Sarmacyi znikło, wslawili się na północy Słowianie.

Początek Słowian (obacz na k. 41. 42.) iest niepewny. Pierwszą o nich wzmiankę czynią Woyny Gotów i Hunnów.

Goci czas iakiś w Rossyi na Ukrainie mieszkali, a ztąd od Hunnów wygnani wpadli do Państwa Rzymskiego.

Powieść iest prawie powszechna u wszystkich Narodów od Słowian pochodzących, iż do krajów teraz osiadłych zkąd inąd przybyli. Kray między Dunaiem i Cisą w Węgrzech podaie większa część Pisarzów i Wieści narodowych za źródło Słowian.

Około Roku 550. zdaie się, iż Słowianie stal-sze obrali sobie siedliska albo może w większe, iak dotąd bywało, związali się Narody.

Ślady są niewątpliwe, iż Słowianie z początku na drobne ludy i hordy podzieleni byli; tudzież że prowadząc życie obłędne stałych siedlisk nie mieli.

Bayka o trzech Braciach Czechu, Lechu i Rusie w roku 550. do Czech, Polski i Moskwy przybyłych iest fałszem oczywistym, ale zamyka może prawdę tę, iż w owym czasie stalsze nastaly Słowianów Związki i Narody, iako też i to, że wszystkich wspólne pokrewieństwo łączy.

Serbowie czyli Syrbowie nad Elbą, którą Łabem zowią, aż do Turyngii rozciągnęli panowanie swoje. Wstąpili się najpierwey i są ślady o nich w Niemczech iuż około Roku 230. Rozumieią niektórzy; iż Syrbowie i Winidzi iednym byli Narodem.

Z Syrбами iednego rodu i ięzyka zdaią się bydź dawni Brandenburgii i Pomeranii dalszey Mieszkańcy Lutyacy i Wilcy, iako i Meklenburscy Obotryci i inne wytępione ludy w Saxonii Niższey, w którey ieszcze Polaki nad Elbą w Luneburskim są szczupłymi Słowianów oszczątkami, równie iak teraznieysi Serbi, czyli Syrbi w Luzacyi.

Inni Serbowie założyli królestwo Serwii w Turczach.

Podług

Podług rzek, nad któremi osiadali Słowianie, częstokroć dawali sobie nazwiska. Morawianie od Morawy, Połoczanie od Połoty, Pomorzanie zaś na pomorzu mieszkający od morza.

Chrowaci, Charwaci w Kroacyi Szklawonii i Dalmacyi osiedli. Czesi do Czech nie wiedzieć kiedy przyszli i opuszczoną od Boioarów krainę opanowali.

Polaków pierwsze gniazdo nad Wisłą w Wielkiej Polsce było.

Chrowacya Wielka zajmowała Małopolskę i aż na Ruś zachodziła.

Bułgarowie Bułgaryą za Dunajem zaludnili.

Ruś w bezrządnym gminowładztwie prawie nieznaiona była.

Wszyscy Słowianie iedni mniej, drudzy więcej uobyczaieni, iedni w niepodległej wolności, drudzy pod królami obcymi lub rodakami w ustawicznych żyli walkach. Woiewodowie, książęta, kniazie, królowie bywali na czele szczególnych osad, hord, ludów i krain. Raz Naczelnicy ci byli dziedzicznymi, drugi raz tylko obierczymi lub tymczasowo.

2. Powoli z nagłemi rządami przemianami nastawały w Słowiańszczyźnie Państwa obszerniejsze.

Potęga Franków może Słowian do ściślejszego rządu związku przymusiła.

około
r. 623.

Samon kupiec z Francyi zbiegły założył znaczne w Słowiańszczyźnie państwo, które w krajach Cyrkułu Austryackiego, Czechach i Morawach miało celniejszą posadę. Rakusy w Austrii, Karantanie w Karyntyi i Karnioli do tego Państwa należeli. Zabytki ich Słowiacy do dziś dnia tam się znajdują.

Królestwo Morawskie najpierwej znaczném bydź poczęło. Rozciągało one się z Morawii w głąb Węgier i Polski aż na Ruś.

Czechy w podziale między różnymi Xiażętami (Kniże po Czesku) hołowali Morawcom przez czas nieiakis.

Polaków dzieie w tym czasie niepewne i z dzieiami Syrbów i Mieszkańców Wielkiej Chrobacyi zmięszane. Lech I. Założyciel Miasta Gniezna 550. — Lech II. — Wissimir Zwycięzca Duńczyków. — Następcy jego niepewni, potem dwunastu Woiewodów — Krakus czyli Krok Zakładzca Krakowa

(oraz

(oraz Xiążę Czeski podług niektórych) co smoka przez sztukę zabił. — Lech III. Wanda co niechcąc iść za Niemca Riti-giera utopiła się w Wiśle, dwunastu Wo-iewodów powtórnie i bezrzędy wielkie — Przemysław Żłotnik, Lech albo Leszek IV. r. 700. — Lech V. albo Leszek I. Leszek II. Leszek III. Oyciec dwudzie-stu Synów. Popiel I. Popiel II. od myszy zjedzony r. 841. oczywiście są to baieczne Osoby, Przenika prawda tu i owdzie, lecz iak w każdej początkowey historii, tak i tu wątpliwa.

III. Polska od Piasta aż do przyięcia wiary Chrze- ściiańskiej lat 125.

---

1. Dopiero w dziewiątym wieku po Na-
rodzeniu Pańskim utworzyły się Pań-
stwa stalsze w Słowiańszczyźnie
Północney.

Przemysław I. w Czechach założył grunt
stalszy do Królestwa Czeskiego. (obacz na
k. 42.)

Piast Kołodziej czyli Bartnik w Kruszwicy
obraný R. 840. Xiążęciem Polskim zaczął
plemię następne Xiążąt i Królów Polskich
i pewniejszą nieco Narodu historyą. Zie-
mowit, Leszek IV. Ziemomysł.

Ruryk Normańczyk (obacz na k. 42.) toż sa-
mo w Rossyi uczynił.

2. Upadek Królestwa Morawskiego przyczynił się do wzrostu Czechów i Polaków.

Morawia dostała się Czechom, Wielka Chrobacya zaś Polakom, ale dzieje tak Czechów iako i Polaków zakryte są niewiadomością ciemnotą z przyczyny pogaństwa, które w obudwóch narodach ieszcze górowało. Lubo bowiem Morawianie i Bulgarowie Chrześcijańską wiarę byli przyjęli i nawracali innych Słowian, jednak usiłowania ich nie brały powszechnie skutków pożądanych.

IV. Polska
pod Piastami od Roku 965.
aż do Roku 1375—84.

---

1. W dziesiątym wieku dopiero zaczyna się pewna historia Królestwa Polskiego.

Mieczysław I. Prawnuk Piasta przyjął wiarę Chrześcijańską i wprowadził do Polski obzadek Kościoła Rzymskiego czyli Łacińskiego. Dąbrówka Xieźniczka Czeska skłoniła go do tego. Granice Państwa Xiążęcia Mieczysława czyniły rzeki: Odra, Warta, Wisła, góry; Sudeckie i Karpackie. Należała więc do niego cała Wielka i Mała-polska, Szląsk i wiele krain teraz Niemieckich.

2. Cesarze Niemieccy rościli sobie prawo i do Polski, iako Następcy
Ce-

Cesarzów Rzymskich, Panów całego Świata, lecz starania ich były daremne.

Bolesław I. Chrobry Syn Xiążęcia Mieczysława I. został pierwszym Królem Polskim i Sprzymierzeńcem Cesarza Ottona III. Czechy, Morawy, Ruś i Kraie Syrbów Nadelbiańskie zawoiował i aż do Rzek Sali i Dniepra Państwo Polskie rozszerzył. Gdy Cesarz Henryk II. Ottona III. Następcą waleczności jego tamę chciał zakładać pretensyami swymi, kilkakrotnie dzielności tegoż pamiętnego Monarchy doznawszy, nie nad nim wymódz nie potrafił.

995 —
1025.

3. Utrzymywała się Polska niepodległą Cesarzom Niemieckim, lecz przyznawali czasem Królowie i Xiążęta Polscy zwierzchnictwo Cesarzów nad krajami Lutyków, Syrbów i innych Słowian.

Mieczysław II. Gnuśny, utracił od Ojca nabyte kraie, a z tego naywięcey korzystali sąsiedni Xiążęta Niemieccy, którzy Syrbów, Lutyków i Pomorzanów woiowali.

Gnu-

1032. Gnusność Mieczysława II. zważyła kluby rządu i do wielkiego przyprowadziła kraj cały nieładu. Bunt Chłopstwa przymusił Żonę Richenzę po śmierci jego uciekać do Niemiec. Pod czas kilkoletniego bezkrolewia Czesi wielką część Polski spustoszyli.

1040. Kazimierz I. przywrócił porządek w kraju, ale zdać się iż Państwo jego tylko Polskę właściwą i Szląsk z niektórymi przyległemi krainami zawierało. Reszty nabytków Dziada swego odzyskać nie mógł do korony. Wojna z Masławem Buntownikiem w Mazowszu i ustawy praw, budowanie zamków Kasztelańskich czas panowania jego zajmowały.

4. Nad Rusią aż do Dniepra miała częstokroć Polska zwierzchnictwo mimo krwawe wojny wyłamujących się z posłuszeństwa Xiążąt Ruskich.

1058 — Bolesław Śmiały Kiiowa dobywszy dawną powagę Pradziada na Rusi odzyskał, ale gdy 1079. w kraju własnym przez zabójstwo S. Stanisława Szczepanowskiego zaszedł w kłótnie z Duchowieństwem okropne, utracił Koronę i Państwo. Wzmogła się przemoc

Du-

chowieństwa i możnych Panów, a odtąd
Rząd słabiej zaczął.

Władysław I. Brat Bolesława II. lubo iako 1080.
Król wstąpił na tron, tylko iako Xiążę pa-
nował, nie chcąc urażać Papieża, który
mu tytułu królewskiego nie przyznawał.

Gnuśne panowanie Władysława I. osłabiły
woyny domowe Synów i łaska zbytńia dla
Sieciecha.

Lubo Bolesław III. Krzywousty Następca 1102.
Władysława I. walecznością swoją zastą-
niał Królestwo Polskie od dalszego upa-
dku, iednak wstrzymać go nie mógł. A przez
podział Państwa między Synami nawet sam
się do tego znacznie przyczynił. 1139.

Piotr Właszcz na Skrzynnie i na Książu, S.
Otto Biskup Bambiński, Apostół Pomorza-
nów od Bolesława III. Krzywoustego na-
wróconych, pamiętni są w dzieiach Pol-
skich Mężowie.

5. Polska między różnymi Xiążętami
podzielona osłabła tak, że ledwie nie
łupem stała się Sąsiadów. Dzielni-
ca Szląska oderwała się od Polski.

Kraie

Kraie Ruskie oswoodziły się prawie zupełnie. Pomorzanie wylamali się z posłuszeństwa. Węgrzy do Gallicyi wchodzić zaczęli, a Krzyżacy w Prusiech klócili Xiążąt Polskich między sobą i zagarniali pod władzę iedną dzierzawę po drugiey. Brandenburscy Margrabiowie zaś z Domu Askańskiego Nową Marchią założyli

Bolesław III. Krzywousty podzielił Państwo tym sposobem, że naystarszy Syn wraz z nieiakimsiś pierwszeństwem miał przewodnictwo nad drugiem. Był to Władysław II., któremu Krakowskie Xięstwo, Sieradzkie, Łęczycki i Szląsk się dostały. Lecz za namową Agnieszki Wnuczki Cesarza Henryka IV. Córki Leopolda Świętego Margrabi Austriackiego wydał Braciom wojnę, którzy resztę Polski trzymali. Oblężeni Bracia w Poznaniu porazili Władysława II. i wygnali z Polski.

1148.

Bolesław III. Kędzierzawy, Dziedzic Mazowska, obiał potem z Xięstwem Krakowskim rząd Polski. Cesarz Fryderyk I. Rudobrody przymusił go do obietnicy oddania

nia

nia krajów Bratu zabranych; ale gdy Cesarza Woyny Włoskie zaprzętały, bardziey z dobrej woli, widząc się na zdrowiu osłabionym, iak z przymusu ustąpił Bolesław III. Synom Władysława II. tylko Szląska. A ci trzey Synowie Bolesław Wysoki na Wrocławiu, Mieczysław na Raciborzu, Konrad na Wielkim Głogowie, byli Oycami dzielnic Szląskich.

1163.

Po Bolesławie III. Mieczysław Stary III. 1175.

Dziedzic Wielkieypolski panował; lecz przyuczeni do swobod Możnowładzcy Krakowscy i Sandomirscy odebrali mu berło xiążęce i obrali sobie Panem Kazimierza II. Sprawiedliwego, najmłodszego z Braci.

1178.

Lubo Kazimierz II. bardzo chwalebnie panował, iednak chyliła się Polska do upadku, gdyż Xiążęta rozdzielni ustawiczne Woyny z sobą wiedli; a dla wsparcia swego Urzędnikom, Duchowieństwu i Możnowładzcom pobłażać musieli. Odtąd nawet nastaly nieiakieś elekcye przedtém od dawna niesłychane.

Leszek Biały Syn i Następca Kazimierza II. 1194.

nie mógł w posłuszeństwie utrzymać Xiążąt

żąt Pomorskich i nawet sam zabitym został od Świętopęka Xiążęcia Pomorskiego.

1228 — Konrad Xiążę Mazowiecki zawołał do Prus
1232. Krzyżaków na pomoc przeciw Pogaństwu, któremu oprzeć się nie mógł.

1228 — Bolesław V. Wstydlivy Syn Leszka Białego
1239. przez cały bieg panowania iednego nieszczęścia po drugiem doznawał. Tatarzy całą Polskę spustoszyli. Podlasie Litwa zagarnęła; iednak Bolesław V. Romana Xiążęcia Halickiego zwyciężył.
1241.

1280 — Leszek Czarny nie mógł dźwignąć Monarchii
1289. Polskiej, a śmierć iego dopiero pograżyła Polskę w ostatniej przepaści.

Tak Szlązaccy bowiem, iako i Mazowieccy i inni Xiążęta zaczęli ubiegać się o Xięstwo Krakowskie. Przyszło do wojen i zamieszkań krwawych.

1295. Lecz w téy niedoli Przemysław II. Xiążę Poznański przywrócił Polsce tytuł Królewski, a gdyby nie był utracił życia przez zdradę Margrabiów Brandenburskich, byłby może i Polskę uspokoił na czas długi. On Pomorze Gdańskie odziedziczył.

6. Po krwawych boiach, z wielką iednak dla kraiu stratą uratował na koniec Władysław Łokietek z ostatniej toni całą Polskę.

Po śmierci Przemysława I. panował Wacław od R. 1305 —
Król Czeski, Zięc ięgo; a Władysław Ło- 1330.
kietek, który iuż był rząd obiał, do Sied-
miogrodzkiej Ziemi uchodzić musiał.

Po śmierci Wacława powrócił Władysław 1305 —
Łokietek i odziedziczył Królestwo Polskie; 1333.
ale Xiążęta Szląscy przestali odtąd bywać
na zjazdach Polskich; a w krótcie potém
podali się w leństwo Królom Czeskim. 1327.
Krzyżacy zaś Pomorze zagarnęli. 1311 —
1321.

7. Straty poniesione nadgrodziła mądrość
Kazimierza III. Wielkiego.

Kazimierz III. Wielki Ruś czerwoną do Pol- 1340.
ski przyłączył. A lubo Pomorza odzy-
skać nie mógł i Szląska zrzec się musiał
dla ocalenia Mazowsza, iednak to wszystko 1355.
ustawą i nadaniem praw dobrych, urzędze- 1355.
niem miast, chwalebniém i oszczędném go-
spodarstwem nagrodził, ale umarł bezdzie-
tnie. 1370.

Dzielnica Piastów Szląska od tronu odsunięta została z przyczyny hołdu Czechom uczynionego.

- 1370—82. 8. Ludwik Król Węgierski i Polski Siostrzeniec i Następca Kazimierza III. Wielkiego wiele nadwerężył praw dobrych od Wuia ustanowionych.

Aby zapewnić Córce swojej Maryi albo Jadwidze następstwo i dziedzictwo, spuścił Ludwik wiele z powagi i praw Królewskich. Przez niebytność jego wzmagały się rozboie i niaizdy, a Szlachta zaczęła smakować w zbytniej wolności.

V. Polska

pod Królami z Domu Jagielloń- skiego.

---

1. Jednak w krótkce Polska do kwitnącego przyszła stanu, gdy z Litwą połączona Krzyżakom Prusy Zachodnie odebrała.

Po Ludwiku Jadwiga Córka młodsza na tron wstąpiła, gdy Polacy obmierzli sobie Męża starszey Zygmunta, wtedy Margrabi Brandenburskiego, który potem w Węgrzech, Czechach i Niemczech panował.

1385.

Królowa Jadwiga poszła za Jagiełłę, Wielkiego Xiążęcia Litewskiego. Ten na Chrzcie przyjął imię Władysława II. i Litwę z Polską połączył.

2. Li-

2. Litwa iednak i potém miała osobnych Xiążąt, lecz pod zwierzchnictwem i z woli Królów Polskich z domu Jagiellońskiego, iako naystarszych rodu swego Naczelników.

Gdy Władysław II. został Królem Polskim uczynił Xiążęciem Litewskim naprzód Brata rodzonego Kazimierza, a potém Witolda, stryiecznego, który był Kazimierza zwyciężył. Odtąd zawsze tak bywało, że Bracia lub inni Pokrewni Królewscy byli na tronie w Wielkim Xięstwie Litewskim.

3. Kłótnie między Polakami i Litwą wstrzymywały nieco wzrost pomyślności, iednak łagodnością Jagiellończyków uspiione niesnaski nie mogły przeszkodzić nayszczęśliwszey dla Polski i Litwy kwitnienia porze.

1434. Po Władysławie II. był Władysław III. Królem Polskim i Węgierskim.

1444. Zginął pod Warną broniąc Węgiery od Turków.

Jan Kazimierz Brat jego, dotąd Wielki Xiążę Litewski, zostawszy Królem odebrał Krzyżakom Prusy Zachodnie i Wielkiego Mistrza do hołdu przymusił. Woyny z Macieiem Królem Węgierskim mniej były szczęśliwe. 1446. 1454—55.

Jan Albrycht po nim, a po tymże Alexander panował. 1492. 1501.

4. Wzrastająca potęga Rossyi i Tatarzy Krymscy na dal Polskę zagrażać poczęli.

Naiazdy Tatarów Zawolskich dały łatwość Kazimierzowi III. Wielkiemu do zawoionowania Rusi Czerwoney, a Litwie do opanowania Kiiowa i Ukrainy. Lecz gdy Iwan Wasilewicz I. zjednoczył wiele Xięstw Zadnieprskich w osobie swojej, (obacz na k. 72.) a Iwan Wasilewicz II. nawet Tatarów Zawolskich pokonał, zaczęła bydz Rosssa straszną i odrywać od Litwy kraie wschodnie przez nią od Tatarów ocalone. 1540. 1472. 1518.

Tatarzy Krymscy z razu niby Jana Kazimierza hołdownicy i przymierzeńcy, wnet

gdy się z Turkiem wiązać zaczęli, Ukrainę i Podole najazdami niszczyć usiłowali.

Kłótnie między Litwą i Polską i jakie i które krainy do Litwy lub Korony należeć miały, Woyny z Pruskiemi Krzyżakami, tudzież i z Turkiem sprawiały niebezpieczniejszą tych napadów klęskę, gdy Krolowie co raz więcey z dochodów dóbr i praw własnych Szlachcie ustępować musieli, aby od niej zezwolenia na nowe podatki otrzywać.

5, Waleczność Polaków szczęśliwie oparła się obcey przemocy, ale złemu wewnątrz nie umiała albo nie mogła zaradzić.

1506. Po Alexandrze mądry i zacny Zygmunt I. nastąpił, ieden z naylepszych Królów Polskich. Wszystkim Nieprzyjacielom dał

1525. odpór szczęśliwie, z Prus Wschodnich Krzyżaków wygnał i dał ie Albrychtowi Margrabi Brandenburskiemu w maństwo; lecz nierządóm z zbytniey przemocy Moźnowładzców powstaiącym nie mógł zapobiedz.

1534—37. Woyna kokosza i rokosz pod Iwo-

wem

wem pamiętne bardziej dla zepsucia oby-
czaiów dumnych Panów i dalszych sku-
tków, iak dla swey ważności.

Zygmunt August I. Syniego, ostatni po mie-
czu Jagiellończyk, dosyć szczęśliwie pa-
nował. Litwę i Inflanty z Polską na wie-
ki złączył, ale gdy umarł bezdzietnie, o-
sierociął Polskę zostawił na wielkie w dal-
szym czasie niebezpieczeństwo. (obacz
na k. 64. 66. 67.)

1548.

1572.

Kurlandya dana była w lenstwo Gotardowi
Kettler Wielkiemu Mistrzowi Kawalerów
Mieczowych.

VI. Polska
 pod Królami obierczemi
 (wolney elekcyi)
 od Roku 1573. aż do
 R. 1794—96.

1. Po wygasłej Jagiellończyków familii
 stała się Polska Państwem elek-
 cyiném.

1573. Henryk Walezyusz był pierwszym Królem
 przez wolny głosów wybór. Dotąd bo-
 wiem zawsze tylko z Jagiellońskiej lub
 dawniej z Piastów familii obierano Kró-
 lów. Teraz zaś ustanowiono wolny z któ-
 rey kolwiek familii wybór. Do tego Sey-
 my naznaczono i określono władzę Kró-
 lewską ważnymi warunkami.

Gdy

Gdy Henryk Walezyusz z Polski uiechał, 1574.
 obrano Królem Stefana Batorego Xiążęcia 1575.
 Siedmiogrodzkiego. Tenże bez wątpienia
 naywaleczniejszy Król Polski odzyskał In-
 flanty i część większą kraiów od Litwy
 oderwanych; lecz śmierć przeszkodziła
 mu urządzić Polskę i ukorzyć dumę przemo-
 żnych Panów, którzy bezprawia utrzymy- 1586.
 wali.

2. W krótce pokazało się, iż wolne Kró-
 lów wybory nie pomnażały uszczę-
 śliwienia kraiu, lecz bardziey do
 zniszczenia onegoż służyły.

Bezkrólewia wystawiały spokoyność i całość
 kraiu na szwanki rozmaite, a oraz iadem
 niezgody truły serca obywatelskie.

Zygmunt III. Królewicz (a późniey i przez 1587.
 czas krótki Król 1594—1600.) Szwedzki
 został Królem Polskim za dzielném stara-
 niem Jana Zamoyskiego, iednak dla nie-
 zgody obierających płynęła krew z przy-
 czyny dwoistej elekcyi, chociaź nie w do-
 mowey, ale w pograniczney wojnie.

Zyg.

Zygmunta złe panowanie, równie iako i wojny niepotrzebne z Szwecyą (obacz na karcie 71.) zbyteczna chęć nawracania różnowierców, a na ostatku troskliwość, aby przez partycypację iedną i zwycięstwo oney zabezpieczyć tron dla Synów Następców, gotowały powoli upadek Polski.

3. Co raz bardziej straszniejszą stawała się Potęga Otomańska Pol-szcze, a Kozacy zbuntowani do ostatniej toni cały kraj przy-wiedli.

Wewnątrz osłabiona Polska iednak dzielnie opierała się obcym Nieprzyjacielom. Zygmunt III. znalazł w Zamoyskim, Żółkiewskim, Koniecpolskim i Chodkiewiczzu Mę-żów i Wodzów nieprzełamaney waleczno-ści. Szwedzi i Turcy nie zdołali pokonać Polski, wszelako, gdy Polska korzyści na ratnym polu odniesionych popierać nie mogła, kraie tracić zaczęła. Multany, In-flanty stracono.

1618—19. Woyska niepłatne buntowały się często, a tak opuszczały naywiększe nad Nieprzyjaciółmi korzyści. Zygmunt III. mógłby był

był całą Moskwę zawoiować, albo Władysława na tronie iey osadzić, gdyby woysku miał być czém płacić.

Rokosz Szlachty, Konfederacye sprawiały wojny domowe okropne. 1603.

Ucisk Różnowierców odstręczał unysły wielu Obywateli i gotował mimo Unii Brzeskiej buntury kozackie (obacz na k. 71.)

Władysław IV. Syn Zygmunta III. spokojnie panował i szczęśliwie, ale tym nie- 1637.

szczęśliwiey Brat iego Jan Kazimierz V. 1648.

Kozacy bowiem od Bogdana Chmielnickiego zbuntowani nie tylko znaczną część Polski ogniem i mieczem spustoszyli, ale gdy ieszcze Woyna Moskiewska i Szwedzka przyłączyła się do tego buntu, iuż sam 1654.
1655.

Jan Kazimierz zwątpił o dalszém szczęściu swoim i schronił się do Głogówka na Szląsku.

4. Cnota i Męstwo Czarneckiego, a niepopsute obyczaie Szlachty uratowały ieszcze Polskę od zguby.

Stefan Czarnecki i Xiążę Jerzy Lubomirski dodawszy serca Królowi Janowi Kazimierzowi, 1656.

1660. rzowi, wygnali Szwedów z Polski, a wnet
 1667. Król i Moskwie i Kozakom oparł się szczę-
 1669. śliwie. Po abdykacyi jego Michał Kory-
 but Wiśniowiecki został Królem Pol-
 skim.

5. Uratowanie szczęśliwe Ojczyzny od Nieprzyjaciół nie zagoiło ran bezrzędem zadanych.

Zginęła Ukraina Zadnieprowska, a Przednieprowska trwała ieszcze w buncie. Tamta do Moskwy przekinęła się, ta zaś Tatarom i Turkom po części na łup poszła.

Nienawiść i srogie zatargi między możnemi familiami, seymy burzliwe, rozerwania ustawiczne onych, przekupieństwo i tyśiączne bezprawia wątlily siły Narodu i kraiu.

Jak pod Zygmuntem III. tak i pod Janem Kazimierzem V. nie brakło na Konfederacyach Woyska niepłatnego, a woyna domowa z Jerzym Lubomirskim rozlewała krew Rodaków w własney Ojczyźnie.

6. Ledwie Polska nie uległa Tureckiej potędze.

Król Michał straciwszy Kamieniec Podolski Turkom daninę płacić już był przyobiegał, ale Jan Sobieski zgładził tę obietnicę zwycięstwem pod Chocimem, za co został Królem Polskim, lecz panowanie jego mniej dla Polski, iak dla Domu Austryackiego było pożyteczne. obacz na k. 70.)

1674.

7. Osłabiona Polska przez wojny domowe i obce ieszcze bardziej upadła przez zwątlenie obyczajów staropolskich od panowaniem Królów Sasów.

Po śmierci Jana III. wstąpił na tron Fryderyk August II. Elektor Saski. Miał on przymioty duszy wielkie, ale miłość kobiet i rozrywek uciesznych tępiły zalety umysłu jego. Wplątał on Polskę, w niepotrzebną wojnę z Szwecyą, niby pod pozorem odzyskania Inflant, ale przezto tylko Karolowi XII. dał pochóp do pustoszenia kraiu, a po ciągłych Króla Szwedzkie-

1696.

1697.

1700.

1706.

go

go w Polsce zwycięstwach, wkroczeniem Szwedów do Saxonii Koronę złożyć został przymuszonym.

1704. Stanisław Leszczyński z woli Karola XII. obrany Królem nie utrzymał się długo na tronie. Przegrana Szwedów pod Puławą wzbudziła mu wiele Przeciwników, którzy Fryderyka Augusta II. znowu na tron zapraszali.
- 1709.
1711. Powrócił Fryderyk August II. do Polski, ale długie panowanie jego żadnej dla kraju korzyści nie przyniosło. Usiłowanom w zamiarze otrzymania samowładztwa w Polsce Leduchowski przez Konfederacyą Tarnogrodzką przeszkodził, lecz wtedy Moskwa do interesów Polskich mięszać się zaczęła, a z staraniem samego Króla Fryderyka Augusta II. wojsko Polskie zwinęto do szczupłej rodaków liczby, żeby naród uczynić bezbronny.
1736. Po śmierci jego większa część Narodu obrała Stanisława Leszczyńskiego powtórnie na tron, ale możniejsza Fryderyka Augusta III.

III. Syna i Następcę Augusta II. Po krótkiej, lecz szkodliwej wojnie domowej za pomocą Moskwy utrzymał się na tronie Fryderyk August III. Panowanie jego nie czém nie pamiętne, wprowadzeniem zbytków zagranicznych i upadkiem dalszym nauk niemal ostatni zadało cios potężne Narodu. (obacz na k. 72.)

8. Usiłowania Polaków cnotliwych w dalszym czasie nie zdołały naprawić, co wieki popsuły, gdy szczęście zamiarom ich nie posłużyło.

Po Fryderyku Augustie III. nastąpił Stanisław August IV. Poniatowski. O panowaniu jego (obacz na k. 72 i 146.) Wié każdy, co się stało.

9. Polacy w nadziei odzyskania Ojczyzny powstaią od Napoleona Cesarza Francuzów wspierani, lecz ten, lubo był w stanie wiele dobrego dla nich uczynienia próżną ich tylko zwodzi

na-

nadzieją i wreszcie sam koronę
traci.

Po ostatnim podziale Polski w roku 1795. (dwa pierwsze nastąpiły w roku 1772 i 1793) wymazane zostało to Państwo iak wiadomo z rzędu mocarstw Europejskich. Lecz miłość oyczyzny nigdy w sercu Polaka przytłumić tego bezprawia nie mogła z jakim sobie oscienne Narody w czasie dwóch ostatnich szczególniej podziałów, z nim postąpiły. Wielu znaczniejszych Polaków wyszło za granicę, kwiat zaś polskiego rycerstwa walczył pod jenerałem Dąbrowskim we Włoszech w utworzonych przez Bonapartego legionach polskich. Francya bowiem pod czas ostatniego podziału Polski w wojnę z wszystkimi prawie sąsiadami swymi wplątana nie potwierdziła zaboru tego. Nie trzeba się przeto dziwować że po wydaniu odezwy do Polaków przez Kościuszkę Dąbrowskiego i Wybickiego (obacz na karcie 94, 95.) natychmiast się Polskie prowincye pod rządem Pruskim zostaiące, do oręża wzięły, i z Francuzami skoro tylko w Prussy południowe wkroczyli złączyli się. Pokoiem
Tyl-

Tylżyckim uformowano z kraiów pod czas podziałów dwóch ostatnich przez Prussy od Polski oderwane tak nazwane Xięstwo Warszawskie, którego byt polityczny uznały Prussy i Rossya. Obszerność kraiu tego wynosiła mil kwadratowych 1851 a ludność 2,319,000. Podzielono go na 6. Departamentów, a to podług konstytucyi nadanęj mu przez Napoleona w Dreźnie d. 22. Lipca 1807. Xięciem został Król Saski Fryderyk August, z prawem dziedzictwa dla następców swoich.

Nie długo jednak uyrzało się Xięstwo to zagrożonem, albowiem pod czas Woyny Austryi z Francją w roku 1809, wpadł Arcy-Xiąże Ferdynand z tak nazwaney Galicyi Zachodniej do Xięstwa Warszawskiego i nie oparł się aż pod Raszynem, gdzie na dniu 19. Kwietnia, t. r. wyszedł na przeciw niemu Xiąże Józef Poniatowski, z niewięcey iak 10,000 Woyska Polskiego, (większa albowiem część znajdowała się w Hiszpanii, i z 1500 Sasów. Po dosyć długiey i zaciętey bitwie w której Polacy naywiększą ponieśli szkodę z utraty Cypryana Godzkiego dowódcy ósmego pólku, nastąpiła

piła kapitulacya przez którą ustąpili Polacy na Pragę z rynsztunkiem wszelkim wojennym, warując sobie obydwie strony że iedni do drugich z Pragi i z Warszawy strzelać nie będą. Poznał w krótcie Arcy-Xiąże błąd swój i dla tego starał się wszelkimi sposobami za Wisłę się przeprawić, lecz na dniu 3. Maja t. r. pod Górą, a potem pod Grochowem porażony, cofnąć się musiał do Warszawy; Polacy zaś udali się do Galicyi Zachodniej, gdzie złączywszy się z rodakami swymi, weszli dnia 14. t. m. do Lublina, wzięli dnia 18. fortecę Sendomierz, we dwa dni potem Zamość, a dnia 24 Jarosław.

Tym czasem uzbraiał w Poznańskim jenerał Dąbrowski powstanie, przez co z obu stron zagrożony Ferdynand, po spełnieniu napadu na Toruń, uyrzał się bydz przymuszonym do opuszczenia Warszawy w końcu miesiąca tego. Uchodził więc ścigany od Dąbrowskiego, a dościgniony pod Krakowem od Polaków, poddał to miasto przez kapitulacyą dnia 14. Lipca t. r. woyskom Polskiem i Rossyyskiem.

Albowiem po napadzie Austryaków na Ligę Reńską i Xięstwo Warszawskie zrzekła się Rossya wszelkich związków z Austryą, lubo Arcy - Xiąże Karól przy rozpoczęciu wojny, obcey się zdawał pomocy spodziewać, i Arcy - Xiąże Ferdynand toż samo przy wpadnięciu do Xięstwa Warszawskiego utrzymywał. Podług umowy przeto w Erfurcie Napoleona z Alexandrem, weszła do Galicyi Rossyjska armia pod dowództwem Xięcia Galliczyna, która osobno działając na koniec się z Polakami w Krakowie złączyła.

Zawieszenie broni między Francją i Austryą w Morawii zawarte, wstrzymało także Polaków Kroki pomyślne. W krótcie nastąpił pokój Wiedeński, to jest dnia 14. Paździer. 1809. przez który znacznie Xięstwo Warszawskie powiększonóm zostało. Złączoną bowiem z nim została cała Galicya Zachodnia z miastem Krakowem i zaokrągleniem około niego na prawym brzegu Wisły. Dostała się mu prócz tego połowa dochodów z żup Solnych w Wieliczce i Cyrkuł Zamoyski w starey Galicyi; ogółem 900 mil kwadr. z 1,400,000 mieszkańców. Królewskim dekretem podzielono to całe zdoby-

cie

d. 14.
Paźdz.
1809.

cie na 4 Departamenta, to jest na Krakowski, Radomski, Lubelski, i Siedleński. Senat zaś 12 członkami pomnożonym został.

Nie długo atoli trwał ten stan rzeczy, albowiem w czasie rozpoczęcia kampanii Francuzko-Rossyiskiej nowa nadzieja zaiśniała Polakom. D. 29. Maja 1812. oznaymił Królewski Dekret Xięstwu Warszawskiemu, że przeznaczenie nowe mu Wywyższenie wróży. Upełnomocniono Radę Ministrów do zwołania Seymu, i wezwania Narodu całego do skonfederowania się. W krótce przybył do Warszawy Arcybiskup Mechleński i ogłoszoném zostało *Królestwo Polskie* mające zawierać prócz teraźniejszych posiadłości te Prowincye ieszcze, które przez trzy ostatnie zabory Polszcze przez Rossyą oderwane były. Wysłano do Napoleona poselstwo w Wilnie w ten czas zostającego, który lubo Polskę królestwem uznał, dodał iednak iż prowincye Polskie Cesarzowi Austryackiemu pokojem Wideńskim warowane, nie mogą bydź przyłączonemi do królestwa Polskiego. I Król Saski potwierdził także to wszystko co Seym

zwołany Xięstwa Warszawskiego zdziałał, lecz po zniesieniu armii Francuzkiej w Moskwie, zdało się że wszelka dla Polaków zginęła nadzieia, gdy oto niespodziewanie tego rzeczywiście dostąpili, co im dotąd tylko obiecywano.

10. Królestwo Polskie iednak w krótcie powstało, odzyskało byt swój polityczny i konstytucyą osobną.

Z pomiędzy nayważniejszych wydarzeń roku tego iest dla nas nayważniejszym *Ustanowienie Królestwa Polskiego*. Już od czasu bitwy Lipskiej, gdzie się Najjaśniejszy Alexander I. Cesarz Wszech Rossyi i Król nasz miłościwy tak łaskawie obszedł z mężnymi woioownikami i ziomkami naszymi, uznawali w tém politycy szczególny powód i Nadzieję przywrócenia bytu politycznego dla Narodu, któremu po spełzionych na próżno obietnicach Napoleona nic więcey nie pozostało, prócz błagania miłosierdzia tryumfującego zwycięzcy. Atoli mężtwo i przywiązanie do Ojczyzny swojej, iakie Polacy od czasu ostatniego odrodzenia się

swego okazali, nie tylko u Sąsiadów, lecz w całej nawet Europie podziwienie sprawiło. Wspaniałomyślni przeto Monarchowie wchodzący do Kongresu Wiedeńskiego ustanowili iednomyślnie, ażeby to co najdroższém i najmiłszém jest dla Polaka, to jest: *Imie, Język, prawa i zwyczaje Narodowe*, wróconem mu na powrót było, a Polska przedtém z rządu Mocarstw Europejskich wymazana, późniey zaś imieniem dziakiém przechrzczona, dawném swém nazywała się imieniem. Już w miesiącu Maja raczył Nayiaśniejszy Cesarz Alexander I. oznaymić listem swoim pod dniem 30. t. m. z Wiednia do JW. Ostrowskiego prezesa Rady Ministrów pisanym, iż *los Ojczyzny naszéy za zdecydowanym został*, po czém w krótce, to jest dnia 20. Czerwca r. b. uroczysty obchód przywrócenia Królestwa Polskiego nastąpił. Po odprawioném nabożeństwie w kościele Katedralnym, i odśpiewaniu *Te Deum* przeczytano Akt zrzeczenia się Nayiaśniejszego Fryderyka Augusta Króla Saskiego bywszego Xięcia Warszawskiego, wszelkich pretensy do Xięztwa tego, a oraz i zasady przyszłej Konstytucyi Królestwa Polskiego, do ułożenia

nia którey wzięto za podstawę Konstytucyą
 3. Maja 1791. Dnia 22. nastąpiło uroczy-
 ste wykonanie hołdu, a dwoma dniami
 wprzód została tymczasowo ustanowiona
 Rada Naywyższa Xięztwa Warszawskiego
 zniesioną, a na miejsce iey nowa *Upelno-
 mocziona Komissya Rządząca* ustanowio-
 ną została, którey urzędowanie do 1. Sty-
 cznia 1816. roku tylko trwać będzie, odkąd
 nowe zaiste kraiu urządzenie nastąpi.

Widok chronologiczny Mo- narchów Polskich.

I. Historia Baieczna.

Lech.

Lech II.

XII. Woiewodów.

Krakus.

Lech III.

Wanda.

XII. Woiewodów.

Przemysław albo Lech lub Leszek IV.

Leszek I.

Leszek II.

Leszek III.

Popiel I.

Popiel II.

II. Historia mniéy baieczna.

Piast

840

Ziemowit

864

Leszek IV. czyli VII.

Zięmomysł.

III. Hi-

III. Historia prawdziwa.

z Familii Piastów.

Pocz. Panowania.	Długość Panowania.
965. Mieczysław I. Chrześcianiin	35
999 Bolesław Chrobry Król nie od Ottona III. Cesarza był uczyniony, ale sam się Królem obwołać kazał roku 1024	27
1025 Mieczysław II. Gnuśny	9
1034 Bezkrólewie	9
1039 Kazimierz I.	19
1058 Bolesław II. Śmiały.	21
1080 Władysław I, Herman	23
1102 Bolesław III.	37
1139 Władysław II.	8
1147 Bolesław IV. Kędzierzawy.	25
1173 Mieczysław Stary	5
1178 Kazimierz II. Sprawiedliwy	16
1194 Leszek Biały	6
1200 Mieczysław Stary	3
1203 Władysław Laskonogi	3
1206 Leszek Biały powtórę	21
1226 Bolesław V. Wstydlivy	51
1279 Leszek Czarny	10
1289, Bezkrólewie	6
1295 Przemysław odnowił obrządek Koronacyi	1
1296 Władysław Łokietek	4
	2

z Familii Czeskiej.

Pocz. Panow.	Dług. Panow.
1300 Wacław IV. Król Czeski	5

z Familii Piasta.

1306 Władysław Lokietek powtóre	27
1333 Kazimierz III. Wielki	37

z Familii Andegaweńskiej.

1370 Ludwik Król Węgierski	12
1382 Jadwiga	4

z Familii Xiążąt Litewskich.

1386 Władysław Jagiełło	48
1434 Władysław III.	10
1444 Bezkrólewie	3
1447 Jan Kazimierz IV.	45
1492 Jan Albrycht	9
1501 Alexander I.	5
1506 Zygmunt I.	42
1548 Zygmunt August	24

z Familii Kapetyngów z linii de
Valois.

1573 Henryk Walezyusz 5 Miesiący.

z Familii Xiążąt Siedmiogrodzkich.

1575 Stefan Batory	10
--------------------	----

z Familii Szwedzkiej Wazów.

1587 Zygmunt Król Szwedzki	45
1632 Władysław IV.	16
1648. Jan Kazimierz V.	20

z

z Familii Xiążąt Litewskich.

Pocz. Panow.	Dług. Panow.
1669 Michał Korybut Wiśniowiecki	4

z Familii Polskiej Sobieskich.

1674 Jan III.	22
---------------	----

z Familii Niemieckiej Xiążąt
Elektorów Saskich.

1697 August II. Elektor Saski	36
-------------------------------	----

1733 August III. Elektor Saski	30
--------------------------------	----

z Familii Polskiej Xiążąt Ponia-
towskich.

1764 Stanisław August.	31
------------------------	----

z Familii Niemieckiej Saskiej
powtórnie.

1807—1815. Fryderyk August Król Saski Xią- że Warszawski.	
--	--

z Familii Najiasn: Cesarzów
Wszech Rossyi.

1815. Alexander I. Cesarz Wszech Rossyi, Król Polski.	
--	--

Omyłki druku do poprawienia.

Na stronie 15 w wierszu 4 od dołu zamiast *Son* czytaj *Sem*; n. st. 60 w w. 13 od góry z. udrę-
czeniach cz. *udręczeniach*; n. st. 71 w w. 3 od g.
z. zwolniły cz. *zwołniły*; n. st. 89 w w. 16 od g.
z. de Linz cz. *do Linz*; n. st. 91. w. w. 14 od g. z.
kn Hanowerowicz. *ku etc.*; n. st. 105 w w. 4 od g.
z. do potyczce cz. *to etc.*; n. st. 106 w w. 9 od g. z.
zaciągnąć cz. *zaciagnąć*; n. st. 107 w w. 1 od g. z.
nie chciał o cz. *nie chciało*; item w w. 16 od g.
z. jenerałam cz. *jeneratem*; item w w. 18 od g.
z. Xiaże cz. *Xiąże*; n. st. 153. w w. 4. od d. z. a o-
stała cz. *została*; n. st. 158 w w. 10 od d. z. (obacz
n. k. 29.) cz. (obacz n. k. 39.); n. st. 170 w w. 9 od
g. z. nie nawiść cz. *nienawiść*; n. st. 171 w w. 4
od g. z. uwolnienie cz. *uwolnieni*; n. st. 172. w w.
7 od d. z dnis w pokoyności cz. *dni w spokoy-
ności*; n. st. 173 w w. 9 od d. z. pezostawiał cz.
pozastawiał; n. st. 179. w w. 9 od d. z. (na k. 53) cz.
(n. k. 62); n. st. 237 w w. 6 od g. z. Zięc ięgo cz.
Zięć iego.

D O D A T E K

uzupełniający historią powszechną.

Do Stronicy 140.

Szwagier Napoleona, Joachim Murat, Król Neapolitański, przybywszy do Kalabrii chciał jeszcze doświadczyć szczęścia wojennego i zamyślał odzyskać utraconą władzę panowania, lecz niepomyślny w usiłowaniach swoich dostał się w niewolę, i na mocy zawyrokowanego przeciw niemu sądu wojennego został rozstrzelany.

Tym czasem Cesarz Franciszek I. mianował zabrane przez siebie lombardzko-weneckie prowincye Królestwem do Austrii należącym, a Rzeczpospolita Szwajcarska pomnożyła się przez przybyłe do nięj Wallis, Neuenburg i Genf do 22. Kantonów.

Nay-

Naynowsze dzieje świata

1815.
Wrze-
sień.

Zdaje się że święte przymierze pomiędzy Ce-
sarzem Rossyiskim, Cesarzem Austryackim
i Królem Pruskim zawarte, do którego i
inne mocarstwa europeyskie przystąpiły,
rownież powrócona spokojność, zapewnia
długo trwać mający pokój w Europie.

1816.
Sierpień.

Handel doznał w tym czasie przerwy i
uszkodzenia przez rozboje morskie z strony
korsarzów północnych krajów afrykańskich.
To było powodem rządowi Angielskiemu
do wystawienia wojennéy angielsko-nider-
landzkiéy flotty, która miasto Algier oble-
gła i na Deju uroczyste przyrzeczenie wy-
musiła, że odtąd okręty handlowe euro-
peyskie żadnéy napaści doznawać nie będą.

1817.

Anglicy pobudzeni przykładem i wymową
Wilberforce Członka Parlamentu postano-
wili jak najmocniéy znieść dotąd oburza-
jący ludzkość handel niewolników. W tym
widoku zawarli układy z Hiszpanią, Nider-
landami i innemi państwami. Zyczyłoby
należało aby to szlachetne przedsięwzięcie
przyysdz mogło do skutku.

An-

Anglicy pomnożyli posiadłości swoje w

Ostindyi przez zabrane po większėj części kraje prowincyi Nepaul i państwa Maratów. Lecz o ile pomnażała Anglia liczbę swych poddanych, tym więcéy dawał się uczuwać niedostatek między pospółstwem, które z przyczyny zaprowadzonych niezliczonych rękodzielni pozbawione zarobku i doznające dolegliwego głodu, podniosło bunt w Manchester i w wielu innych miejscach, domagając się zmiany w ekonomice krajowėj.

Z innėj strony w krajach północnej Ameryki tworzyły się wolne rzeczypospolite szybkim krokiem jedna po drugiej. Toż samo działo się w hiszpańskiėj Ameryce, gdzie Buenos Ayres i La Plata ogłosiły się niepodległemi, a Hiszpania zaburzona wewnątrz, i wstrzymana przez panującą w kraju żółtą febrę, nie mogła wysłać przeznaczonėj wojennėj flotty do Ameryki dla uśmierzenia powstańców.

Francya wzmocniła się w tym czasie znacznie pod spokojnym panowaniem Ludwika XVIII. Dla ubezpieczenia spokojności

1818.
Paźdz.

1819. ności w kraju zostały się woyska sprzymierzonych monarchów w Francyi, lecz na zjeździe Akwisgrańskim ułożono, aby załogi te, dla państw Francuzkich uciążliwe i już niepotrzebne do własnych krajów wróciły, co też wkrótce nastąpiło.

Do naynowszych zdarzeń historyi światowey należy jeszcze rewolucya Hiszpańska, jéy nowa konstytucya; powstanie Greków na Morei, ogłoszenie Brazylji Cesarstwem i ostatni zjazd Monarchów w Weronie.

Stopień oświaty i cywilizacyi w Europie w tym wieku.

Włochy i Niderlandczykowie którzy w przeszłym peryodzie nad innemi narodami w oświacie i kulturze celowali, zostali w tym wieku przez Francuzów, Anglików i Niemców przewyższeni. Francuzi byli przez długi czas nauczycielami Niemców, a ci znowu przenieśli światło do Duńczyków Szwedów i Rossyan.

Domowe pożycie. Wielki zbytek, szczególnie u Anglików i Francuzów; nie tylko

na

na dworze ale nawet pomiędzy przywatne-
mi ludźmi. Z téy przyczyny wielkie i
licznie zamieszkałe miasta stołeczne. Po-
wszechne używanie kawy i herbaty (mia-
nowicie od siedemnastego wieku) sprzęty
drogie i gustowne z machonii i. t. p. Mo-
dy odmieniały się zbyt często. Za czasów
Ludwika XIV. zarzucono już używanie
peruk, trzykątnych kapeluszków i t. p. W
miejsce tych w czasach naynowszych zblie-
zono modę do wygody i naturalnéy pro-
stoty.

Rękodzielnie i Fabryki. Te doszły do
naywyższyć doskonałości, szczególnie u
Anglików, Francuzów i Niemców. We
Francyi przykładali się naywięcący do ich
wydoskonalenia Franciszek I. i Henryk IV.;
w Anglii Henryk VIII. i Królowa Elżbié-
ta; a w Niemczech Fryderyk II. i Jozef II.
oba w jednym czasie żyjący monarchowie.

Handel i Zegluga. Od r. 1500—1580.
trzymali w tym względzie pierwsze miey-
sce sami tylko Portugalczykowie. Po tych
nastąpili Hollendrzy, którzy pierwszym
wszystkie prawie posiadłości w wschodniéy

In.

Indyi zabrali, i cały handel, korzenny objęli. U hiszpanów kwitnął handel za panowania tylko Karola V. i Filippa II. Anglicy zatrudnili się szczególniéj żegluga pod panowaniem Henryka VIII. a handel coraz bardziéj wzmagać się począł za czasów Kromwela i Elżbiety. Równie dynastyja Stuartów przyłożyła się do wzrostu handlu, a w naynowszych czasach Anglia pierwsze nad innemi w tym względzie trzyma miejsce. We Francyi kwitnął handel i żegluga pod panowaniem Ludwika XIV. lecz w ostatecznych czasach do takiego przyszedł upadku, że tylko nayusilniejsze starania rządu podnieść go są zdolne.

Przez wydoskonaloną żegluga Europeyzyków, zyskało ziemiopisarstwo na wielu nowych odkryciach ziemi. Hudson i inni angielscy żeglarze uzupełnili odkrycie Ameryki (1610 — 1612.). Portugalczykowie, Hollendrzy i Francuzi, a nayszczólniéj Anglicy (Kook) objaśnili wiadomość o Australii. Równie przyczynił się do zupełniejszego odkrycia wewnętrznych krajów Afryki Mungo Park i inni.

Wy-

Wyzwolone Sztuki. W tych celowały Włochy przez długi czas nad innymi. Między włoskami znajdowali się najznakomitsi budownicy, snycerze, malarze i muzycy. Teraz przewyższają ich po części Francuzi, Anglicy i Niemcy.

Umiejętności. W ogólności mówiąc, rozay Indzki posunął się w tych wiekach do najwyższego stopnia oświaty. Szczególnie jednak Astronomia, Fizyka, historia naturalna, Chemia, Medycyna i Filozofia doszły do znaczney doskonałości, a w tych umiejętnościach celują: Kopernik, Tycho Brahe, Galileusz, Tomasz, Newton, Leibnitz, Buffon, Euler, Kästner, Kant, Rousseau i Wolter. Do nayoświećeńszych narodów należą bez sprzeczności Francuzi, Anglicy i Niemcy, a od czasów Stanisława Augusta aż do terazniejszych czasów, Polacy coraz bardziéy w umiejętnościach postępują. We Francyi znalazły sztuki i umiejętności nayszczynniejsze wsparcie za panowania Franciszka I. i Ludwika XIV. jako założycieli wielu akademiów. W Anglii, Królowa Elżbieta podniosła zaniedbane nieco nauki, a pod panowaniem han-

1814.

nowerskiem doszły do znacznego wzrostu. Włochy miały najsławniejszych uczonych w piętnastym i szesnastym wieku. Niemcy zyskali bardzo wiele na oświeceniu przez reformacye, szczególnie w ostatnich 60 latach. Uczone pisma zrzędziły wielką odmianę w obyczajach, a katolicyzm doznał przez skassowanie Jezuitow wielkiego uszczerbku. (Jednak Papież Pius VII. przywrócił ten zakon i już w niektórych niemieckich krajach znajdują się ich zgromadzenia.) Od czasów rewolucyi Francuzkiéy wiele klasztorów zakonnych skassowanych zostało.

Siła zbroyna. W stanie woyskowym zaszły mianowicie w ostatnich czasach znaczne i ważne odmiany. Woyna trzydziestoletnia podała rozmaitym narodom liczne wzory do urzędzenia woyska stałego. Ludwik XVI., Fryderyk Wilhelm I. i Fryderyk II. podali najlepszy przykład innym europeyskiém mocarstwom nowéy taktyki wojennéy. W naynowszych czasach Francuzi i Polacy celowali w sztuce wojennéy; a podług tych zaprowadzono nowe regulamina w woyskach obcych.

Broń

Broń wojenna coraz bardziej doskonałości nabywa.

Do stronicy 150.

1814. Napoleon po zrzeczeniu się tronu Francuzkiego i Włoskiego udaje się na wyspę Elbę.

1815. Kongres Wiedeński. Wylądowanie Napoleona. Bitwa przy Waterloo (Belle Alliance) Wjazd Sprzymierzonych do Paryża. Zawieszenie Napoleona na wyspę S. Heleny. Zawarcie świętego przymierza. Ogłoszenie Królestwa Polskiego.

1816. Upokorzenie Algierczyków. Buenos Ayres ogłasza się niepodległą.

1817. Zamiar zniesienia handlu niewolnikami. La Plata niepodległa.

1818. Opanowanie prowincyi Nepaul przez Anglików. Kongres Akwisgrański.

1819. Powrót woysk załogowych z Francyi do własnych krajów.

1820.

1820. Początek rewolucyi Hiszpańskiej.

1821. Śmierć Napoleona na wyspie ^{*S. Helena*} ~~Elba~~
dnia 5. Maja. Powstanie Greków.

1822. Zjazd Monarchów do Werony.

Dzieje Niemców.

Do stronnicy 214.

1814 i 1815. Kraje, które przez pokóy w Luneville zawarty od Niemiec oderwane zostały, powróciły znowu do nich na mocy zawartego pokoju Paryzkiego. Przez Kongres Wiedeński rozstrzygniony został los tych krajów które z obydwóch stron Renu są położone. Kraje po lewéj stronie Renu w części północnéj aż do Moguncyi dostały się Królowi Pruskiemu, który z nich Wielkie Xięztwo niższego Renu utworzył. Cesarz Austryacki, Król Pruski, i inne Xiążęta Niemieccy jako to Heski i Hanowerski, Braunschweig i Oldenburg dostali na powrót odpadłe swe do związku Reńskiego kraje. Prócz tego dostały jeszcze Prusy szwedzką Pomeranią, dawny depar-

tament Poznański i Bydgoski i część krajów Królestwa Saskiego.

Państwo hannowerskie, które teraz do godności królestwa podniesione zostało, powiększyło się znacznie przybyłemi do niego państwami Hildesheim, Ostfriesland i innymi pomniejszych krajami. 1814.

Dom Heski za odstąpienie niektórych części w Hannoverze i Waimarze, dostał większą część Xięstwa Fulda i odtąd tytułuje się Wielkim Xięciem Fuldy; a Landgraf Hessen-Homburg powrócił do swoich dawnych posiadłości. 1816.

Xiążęta Waymarski i Meklenburgski przyjęli godność Wielkich Xiążąt. Kraj pierwszego pomnożył się większą częścią obwodu Neustadt, królestwa Saskiego, obwodu Erfurtskiego i Niższej Hessyi. Xiążęciu Hessen-Darmstadt, za odstąpione do Prus Xięstwo Westfalskie dostało się miasto Moguncya z przyległościami.

W tymże czasie doznały państwa niektóre niemieckie, przez nieurodzay dolegliwego nie- 1816.

1818.
1819.

niedostatku żywności. Jednak prędko i znaczny dowóz zboża z Polski i Rosyji zaradził tym nagłym potrzebom. W ostatnich dwóch latach urodzaj był w całych Niemczech bardzo obfity.

U tymże także czasie udała się wielka liczba Niemców z krajów południowo zachodnich w celu zakładania nowych kolonii, częścią do Polski i Rosyji, częścią do Ameryki.

Niektórzy Xiążęta Niemiec, jako to Wajmarski, Bawarski, Wirtembergski, Badeński przepisali dla poddanych swoich nowe ustawy, które na powszechną u wszystkich zasłużyły pochwałą i dowodzą o wspaniałomyślności tych panujących.

Dzieje Polski.

Do Stronicy 259.

1815. Dnia 3. Maja traktat w Wiedniu między Austryją, Rosyją i Prusami. Xięstwo Warszawskie pod tytułem Królestwa Polskiego należy do Rosyji, a tak Polskę z Państwem

stwem Rossyjskiem łączy własna jego konstytucya. Krakow wolne miasto z okregiem $23\frac{1}{2}$ mil kwadratowych. Cyrkuły Tarnopolski i Zbarazki powróciły do Wschodniéy Gallicyi dla Austrii.

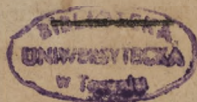
Dnia 25. Maja Patent Pruski na zajęcie Wielkiego Xięztwa Poznańskiego 538 mil kwadratowych (Departament Poznański 327. a Bydgoski 211.) Granica odłączająca Xięztwo Poznańskie od królestwa polskiego padła w linii demarkacyinéy od Wilczyna na Pyzdry do Proсны, zatem i cząstka województwa Kaliskiego dostała się do Prus.

Dnia 20. Czerwca odebrał Cesarz Alexander I. hołd w Warszawie i po wszystkich krajach Polski z powszechną radością.

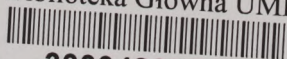
Dnia 28. Lipca przyjął Cesarz Alexander I. Tytuł Króla Polskiego. Herb Polski: Orzeł biały dawny w czerwonym polu na piersiach wielkiego orła dwugłownego czarnego Rossyjskiego. Ośm Województw: Mazowieckie, Płockie, Kaliskie, Krakowskie,

skie Sandomirskie, Lubelskie, Podlaskie,
Augustowskie.

1817. Dnia 15. Października umarł Kościuszko w
Solurze w Szwajcaryi, ztamtąd przewie-
ziony do Krakowa pochowany w Kościele
Katedralnym d. 22. Czerwca t. r.
1818. Wielki Xiążę Konstanty naczelny Wódz
Woyska Polskiego, był reprezentantem z
Pragi pod Warszawą na seymie konstytu-
cyjnym Grudniowym. Praga i Warszawa
upiększają się codziennie z dobroczynnego
funduszu Cesarza i Króla Alexandra I.

Biblioteka Główna UMK

300048225444

ollakie,

usko w
zewie-
obiele

Wódz
antem z
onstytu-
orzawa
nnego
l.

395720

Biblioteka Główna UMK

300048225444

History

of the

